

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. et Bc. Lucie Froncová

Role dítěte v předrozvodovém a rozvodovém chování rodičů

The Role of a Child in a Pre-divorce and Divorce Behavior of Parents

Praha 2020

Vedoucí práce: PhDr. Eva Šírová, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala prof. PhDr. Lence Šulové, CSc. za pomoc při výběru tématu této práce, jakož i za cenné rady a připomínky při její konzultaci. Dále děkuji své vedoucí práce PhDr. Evě Šírové, Ph.D. za její vstřícný a přátelský přístup.

Děkuji také své sestřenici Kamile Tatarové za připomínky při sestavování výzkumných otázek.

Největší dík pak patří všem respondentům, kteří se rozhodli i přes citlivost tohoto tématu zapojit do mé studie a velmi ochotně se podělili o své zkušenosti. Bez nich by tato práce nemohla vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 25. července 2020

.....

Lucie Froncová

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá problematikou možných rolí, které mohou děti zastávat v důsledku předrozvodového chování svých rodičů a rozvodové a porozvodové situaci. Téma těchto rolí, resp. jejich výčet a popis některých z nich jsou do různé míry součástí téměř každé publikace zabývající se tématem rozvodu, případně tématem dětí v něm. Žádná z těchto publikací se nicméně této problematice nevěnuje dostatečně hluboce a detailně.

Teoretická část práce seznamuje s doposud publikovanými poznatky na toto téma a v souvislosti s tím vytváří nový teoretický systém, resp. uspořádání nežádoucích rolí dětí v rozvodové a porozvodové situaci.

V empirické části práce je pak popsáno kvalitativní šetření zaměřené právě na identifikaci rolí v předrozvodové, a zejména pak rozvodové a porozvodové situaci. Do tohoto šetření se zapojilo 14 respondentů. Analýza jejich výpovědí vytvořený teoretický systém dále rozvíjela a upravovala. Doplnila také příklady z praxe, čímž zasadila celý tento teoretický koncept do praktického kontextu.

Klíčová slova

rozvod, role dítěte, předrozvodová situace, porozvodová situace

Abstract

The thesis deals with the issue of possible roles that children may play due to a pre-divorce behaviour of their parents and a divorce and a post-divorce situation. The theme of these roles, resp. their list and description of some of them are to varying degrees part of almost every publication focused on the topic of divorce, or the topic of children in it. However, none of these publications addresses this issue in sufficient depth and detail.

The theoretical part of the work introduces the knowledge on this topic published so far and creates a new theoretical system, resp. organization of undesirable roles of children in divorce and post-divorce situations.

The empirical work then describes a qualitative survey focused on the identification of roles in the pre-divorce and especially the divorce and post-divorce situation. 14 respondents participated in this survey. The analysis of their statements further developed and modified the created theoretical system. It also added practical examples, putting this whole theoretical concept into a practical context.

Keywords

divorce, role of a child, pre-divorce situation, post-divorce situation

Obsah

Úvod	8
Literárně přehledová část	11
1. Manželství	11
2. Rodina	12
2.1 Rodina úplná	12
2.2 Rodina neúplná	12
3. Rozvod manželství	14
3.1 Rozvodovost v České republice	15
3.2 Příčiny rozpadu manželství	16
4. Předrozvodové a rozvodové chování manželů	19
4.1 Předrozvodové chování manželů	19
4.2 Rozvodové chování manželů	20
4.2.1 Fáze vyrovnání se s rozvodem	21
5. Děti a rozvod	23
5.1 Děti a stabilita manželství	23
5.2 Děti a rozvod z právního hlediska	24
5.3 Prožívání dítěte v rozvodové situaci	24
5.3.1 Adaptační fáze dětí na rozvod	26
5.3.2 Věk jako jeden z faktorů na prožívání dítěte v rozvodové situaci	27
5.3.3 Pohlaví jako jeden z faktorů na prožívání dítěte v rozvodové situaci	30
5.4 Porozvodová péče o děti	31
5.4.1 Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů	31
5.4.2 Svěření dítěte do střídavé péče rodičů	32
5.4.3 Svěření dítěte do společné výchovy	34

5.5 Děti z rozvedených rodin a jejich dospělost a vztahy	34
6. Role dítěte v předrozvodovém chování rodičů	35
6.1 Věk dítěte jako faktor	35
6.2 Počet dětí jako faktor	36
6.2 Pohlaví dítěte jako faktor	36
7. Role dítěte v rozvodovém chování rodičů.....	37
7.1 Převzetí role dospělého	38
7.1.1 Převzetí péče o sebe samého.....	39
7.2 Role důvěrníka jednoho nebo obou rodičů	39
7.3 Role prostředníka neboli poslíčka vzkazů mezi rodiči.....	40
7.4 Role zpravodaje	40
7.5 Role svědka a soudce	41
7.6 Role hendikepovaného, příp. role nemocného	41
7.7 Role rozmazlence.....	42
7.8 Role domnělého důvodu sporů mezi rodiči.....	43
7.9 Role spolubojovníka.....	43
7.10 Role viníka za rozvod	44
7.11 Role dítěte jakožto zbraně vůči druhému partnerovi	46
7.11.1 Popouzení, resp. programování dítěte vůči druhému rodiči	46
7.12 Role ignorovaného	48
7.13 Role ignorujícího, příp. negativně reagujícího	48
7.14 Role popírajícího.....	49
Výzkumná část.....	50
8. Metodologický rámec	50
8.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	50

8.1.1	Ověření výzkumných otázek.....	51
8.2	Výzkumné metody.....	52
8.2.1	Typ výzkumu a metody získávání dat	52
8.2.2	Požadavky na výzkumný vzorek	52
8.2.3	Metody zpracování dat	53
9.	Průběh výzkumu	55
9.1	Výzkumný soubor.....	55
9.2	Etika výzkumu.....	55
9.3	Realizace výzkumu a záznam dat.....	56
9.4	Průběh zpracování dat.....	56
10.	Výsledky a jejich interpretace	58
10.1	Základní údaje o výzkumném souboru.....	58
10.2	Role dítěte v předrozvodovém chování rodičů	60
10.2.1	Přítomnost dětí jako faktor	60
10.2.3	Věk dětí jako faktor	70
10.3	Role dítěte v rozvodovém a porozvodovém chování rodičů	73
10.3.1	Role dítěte jakožto prostředku k ublížení druhému partnerovi	74
10.3.2	Role dítěte jakožto prostředku k udržení vztahu.....	77
10.3.3	Popouzení dítěte vůči druhému z rodičů	78
10.3.4	Role zastráňovaného	81
10.3.5	Role rozmazlence	82
10.3.6	Role prostředníka nebo poslíčka vzkazů mezi rodiči.....	85
10.3.7	Převzetí role dospělého dítětem.....	86
10.3.8	Role hendikepovaného, příp. nemocného.....	89
10.3.9	Role viníka.....	90

10.3.10 Role obviňujícího se	90
10.3.11 Role svědka a soudce.....	91
10.3.13 Role negativně reagujícího.....	93
11. Shrnutí výsledků výzkumu	95
11.1 Dítě v předrozvodové situaci	95
11.1.1 Vyhledání odborné pomoci	96
11.1.2 Věk dítěte jako faktor.....	97
11.2 Důvody k rozvodu.....	97
11.3 Dítě v rozvodové a porozvodové situaci	98
12. Diskuse.....	99
12.1 Úskalí a limity výzkumu.....	99
12.1.1 Charakteristika výzkumného souboru	99
12.1.2 Metoda vedení rozhovorů	101
12.1.4 Kritéria zapojení do studie.....	102
12.1.5 Analýza dat a interpretace výsledků.....	103
12.2 Návrhy na další výzkum a aplikaci výsledků.....	103
Závěr.....	105
Seznam použité literatury	106
Seznam tabulek.....	113
Příloha 1	I

Úvod

Jedním z důležitých společenských pokroků posledních desetiletí je možnost a svobodná volba každého jedince žít v takové formě milostného vztahu, která mu nejvíce vyhovuje. Spolu s tím je potřeba si uvědomit skutečnost, že manželství či obecně partnerský vztah na celý život neodpovídá, a to z rozličných důvodů, představě každého člověka (Willi, 2011).

Vytvoření tzv. společného světa (Willi, 1991) s partnerem nicméně vytváří formu závazku, ze které se mnohdy nejde odpoutat snadno a bez zranění a bolesti. A to zejména nejedná-li se o vztah pouze dvou jedinců, ale o rodinu s dětmi. Právě dětem je potřeba v této situaci věnovat velkou pozornost a pomoci jim touto obrovskou změnou projít a zvládnout ji co nejlépe. V praxi se však bohužel často setkáváme s případy, kdy se takto neděje (Matoušek, 1989; Novák, 2012; Novák & Průchová, 2007).

Práce se proto zabývá rozpadem manželství a možnými rolami dětí v této situaci: jejich rolí v předrozvodovém chování rodičů, a zejména pak rolami, které mohou děti zastávat v rámci samotného rozvodu a po něm a které mají současně negativní vliv na jejich osobnost, prožívání a vnímání, na jejich dětství jako takové, ale i na jejich vývoj a budoucí vztahy.

Nejen vážné negativní důsledky pramenící ze vstupování dětí do některých z těchto rolí, doprovázené přetrvávajícím vysokým trendem rozvodovosti v České republice, ale také dlouhodobá tradice existence a působení poraden pro rodinu, manželství a manželské vztahy v českém prostředí a vysoký zájem o studování této oblasti a její cílené prohlubování činí toto téma vysoce atraktivní a současně aktuální.

Potřeba je přitom zmínit, že dlouhodobá nesezdaná partnerství mají v současné době mnoho charakteristik shodných s manželstvím (Možný, 2002; Šulová, 2011), podobně rozpad dlouhodobých nesezdaných partnerství má mnoho shodných charakteristik s rozpadem manželství, zejména jedná-li se o děti v těchto vztazích (Matoušek, 2015a).

Získané poznatky je tedy možné – byť s jistými rezervami – aplikovat i na tento typ vztahů.

Práce nejprve v prvních kapitolách seznamuje s pojmy manželství, rodina a rozvod manželství, a to s ohledem na aktuální situaci v České republice a její stručný historický vývoj. Následně se zabývá obecným předrozvodovým a rozvodovým chováním rodičů. Přibližuje rozvod rodičů z hlediska dětí v něm, přičemž zmiňuje také stabilitu manželství s ohledem na přítomnost dětí, a zaměřuje se na jejich prožívání v této situaci. Krátce také nastiňuje aktuální možnosti porozvodové péče o děti v České republice a možný dopad rozvodu rodičů na budoucí vztahy jejich dětí. Poslední dvě teoretické kapitoly, nejzásadnější část práce, se pak věnují právě rolím dětí v předrozvodovém chování rodičů a rolím dětí v rámci rozvodového řízení a obdobím po něm se zaměřením se na role negativní a pro optimální prožívání a vývoj dětí až mnohdy nebezpečné.

V rámci sedmé kapitoly, tedy kapitoly „Role dítěte v rozvodovém chování rodičů“ práce předkládá vlastní systém rolí, do kterých mohou děti vstupovat či které mohou v rámci této situace zastávat, který je utříděn z teoretických i praktických poznatků jiných autorů.

Empirická část práce pak seznamuje obecně s metodologickým rámcem, jehož součástí jsou zejména cíle výzkumu, výzkumné otázky a výzkumné metody. Popisuje také průběh výzkumu a zpracování dat. Detailně se pak věnuje výsledkům výzkumného šetření a jejich interpretaci, kterou v samostatné kapitole shrnuje do uceleného celku. Součástí této části práce je také diskuse věnující se různým možným úskalím a limitům, jakož i aplikaci výsledků a možným budoucím navazujícím studiím.

Teoretická část práce čerpá z poznatků českých i zahraničních autorů, které třídí a systematizuje. Přičemž – i přes vědomost o široké paletě výzkumů zaměřených na

téma rozvodů a dětí v nich, a to i v českém prostředí, resp. zejména pro tuto skutečnost – se snaží uvážit pouze ty nejvíce relevantní z nich.

Vzhledem k situaci a podmínkám, za kterých je práce psána, konkrétně její psaní ze zahraničí a nemožnost cestování z důvodu pandemie Covid-19, je pak pro účely teoretické části pracováno zejména se zdroji, které jsou dostupné v elektronické podobě. Některé v České republice realizované rozsáhlé studie na toto téma, které elektronicky dostupné nejsou, proto nemohly být uváženy a zmíněny, i přes znalost jejich existence.

V práci je citováno podle normy APA (2010).

Literárně přehledová část

1. Manželství

Manželství je uspořádání vztahu dvou osob rozdílného pohlaví, tedy muže a ženy, které je zakotveno v právním systému státu. V širším pojetí je pak možné jej označit jako soubor vazeb, který krom manželů spojuje také jejich širší rodiny (Matoušek & Uhlíková, 2010; Možný, 2002).

V našem typu kultury, tedy kultuře západní, je možné manželství ve většině případů označit za vyvrcholení lásky a vztahu dvou jedinců, kteří tímto svůj partnerský vztah posouvají na novou úroveň. Prostřednictvím občanského či církevního sňatku spolu manželé uzavírají jakousi dohodu o budoucnosti svého vztahu a jeho směřování (Možný, 2002 & 2006).

Současně však lze tento model či trend označit za velmi nestabilní, o čemž vypovídá skutečnost, že stále více lidí žije s partnerem v tzv. nesezdaném soužití, a to i v případě narození potomků (ČSÚ, 2019b; Seltzer 2000; Šulová, 2011), a také statistika rozvodovosti, která se v posledních letech pohybuje jen lehce pod hranicí 50 % (ČSÚ, 2019b; Možný, 2002).

I přes možné kulturní rozdíly je manželství obecně dlouhodobě považováno za ekonomicky, právně, nábožensky i sociálně primární společenskou instituci pro výchovu dětí. Založení rodiny, řádná péče o děti a jejich výchova je ostatně jeho hlavním účelem (Možný, 2002; Plaňava, 2000).

2. Rodina

Rodina vzniká v okamžiku, kdy se do manželství narodí, případně adoptují, děti. Manžele s dětmi je přitom možné označit za rodinu jádrovou, jejich další příbuzné pak řadíme do rodiny rozšířené (Plzák, 1973). Rodina je tedy tradičním uspořádáním společenství osob, které lze, byť v různých podobách, nalézt v každé známé kultuře (Plaňava, 2000).

Rodina plní dvě základní funkce, totiž funkci vnitřní – psychosociální ochranu rodinných členů – a funkci vnější – přizpůsobování svých členů kultuře a jejímu šíření (Minuchin, 2013). Mimo to je také možné vymezit funkci ekonomickou, tedy finanční zabezpečení všech členů domácnosti, dětí zejména (Špaňhelová, 2010). Tyto funkce se v průběhu doby a v průběhu rozličných společenských změn více či méně proměňují, a to bohužel i negativním a pro funkčnost rodiny ohrožujícím způsobem. Její smysl nicméně v zásadě zůstává stále stejný, tedy vytvořit relativně bezpečný a stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života (Bakalář et al., 2006; Možný 2002; Plaňava, 2000).

Z hlediska funkčnosti rodiny v rámci naší kultury rozlišujeme základní rodinu úplnou a rodinu neúplnou (Havlík & Kořa, 2011).

2.1 Rodina úplná

Hovoříme-li o rodině úplné, máme na mysli společenství tří a více osob: rodičů spjatých manželstvím a jejich děti, se kterými je pojí pokrevní svazky nebo adopce. Je-li toto uspořádání funkční, omezují tito jedinci své osobní potřeby před upřednostňovanými potřebami jiných členů rodiny nebo rodiny jako celku. Vývoj dítěte a jeho prospěch je velmi dobře zajištěn a výchova a socializace probíhá optimálním způsobem (Havlík & Kořa, 2011; Matoušek, 2015a).

2.2 Rodina neúplná

Stále častěji se nicméně v dnešní době setkáváme s modely problémovými, nefunkčními či disfunkčními, které vykazují různý stupeň obtíží v jedné či více svých funkcí, čímž bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek a současně

působí negativně na vývoj dítěte (Procházka, 2012). Velké procento těchto rodin se rozpadá, čímž se vytváří rodina neúplná, kdy v rodině chybí jeden z rodičů. Ta může vyjma tohoto způsobu vzniknout také úmrtím jednoho z rodičů, případně ani nikdy nemusela v důsledku absence manželství rodinou úplnou být (Havlík & Kořan, 2011; Matějček, 1989).

3. Rozvod manželství

Volba perspektivního partnera je dovedností, která vyžaduje jistý soubor kompetencí. Někteří lidé přitom mají tento soubor kompetencí na nedostatečně vysoké úrovni, což vede k tomu, že vztahy neumí navazovat, případně se jejich vztahy dříve či později rozpadají (Matoušek, 2015a). Velké množství jedinců, kteří procházejí rozvodem, udává, že měli pochybnosti o tom, zda je jejich partner pro ně tím pravým, již krátce po svatbě (Williams & Dunne-Bryant, 2006). Někteří pak tyto pochybnosti pociťovali dokonce již před svatbou (Novák & Průchová, 2007).

Manželství může být rozvedeno, je-li zjištěn tzv. kvalifikovaný rozvrat manželství, tedy „je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení“ (Novotný, Ivčičová, Syrůčková & Vondráčková, 2017, s. 29). Z právního hlediska „rozvod manželství nastává v okamžiku, kdy rozsudek patřičného soudu o rozvodu daného manželství nabyl právní moci“ (Novák & Průchová, 2007, s.7). Z hlediska psychologického se nicméně jedná o situaci výrazně složitější. Nesetkáváme se zde s jasně vymezenými rolmi žalobce a žalovaného, jako je tomu v případě právní terminologie; partneři se mohou v těchto – ale i mnoha dalších, zjevných i skrytých – rolích rozvodu střídát, či dokonce mohou oba zastávat jednu roli současně. V těchto rolích mohou nadto setrvávat po různě dlouhé časové úseky, a to již před řešením samotného rozvodu, v jeho průběhu, ale také dlouhou dobu po něm (Novák & Průchová, 2007). Rozvod je v této rovině nazýván rozvodem tzv. emočním, který představuje dosažení emočního odpoutání od rozbitého manželství a uvědomění, že tento vztah již nikdy funkčním nebude. K čemuž může opět docházet před samotným právním rozvodem, v jeho průběhu, či až následně po něm (Novák & Průchová, 2007).

Rozvod jako takový je čím dál snazší a v dnešní společnosti i poměrně běžnou volbou či vyústěním vztahu (ČSÚ, 2019a; Kocourková, 2011; Willi, 2011). Nejedná se již o takové společenské stigma, jaké představoval v minulosti, podobně z ekonomického hlediska nepředstavuje rozpad manželství či opuštění rodiny takovou míru stresu jako dříve (Matoušek, 2015a). Přesto se jedná o jednu z nejnáročnějších životních situací, někdy dokonce stejně náročnou, ba dokonce náročnější, než je úmrtí partnera, se

kterým je rozvod často srovnáván (Matoušek, 2015a; Novák & Průchová, 2007). Jde o proces, který je velmi bolestný (Amato, 2000; Willi, 2011) a který mění, v některých případech až kompletně ničí, dosavadní uspořádání vazeb mezi manželi i jejich blízkými (Matoušek & Uhlíková, 2014). Jedinec neztrácí jen životního partnera a širší rodinu z jeho strany, případně spolu s ním i své děti, ale přichází zejména o hlavní podpůrnou vazbu, kterou mu tento člověk byl a bez které se mu život může jevit jako velmi náročný, někdy až bezútešně prázdný. Současně s tím také přichází o jakýsi životní projekt, místo kterého vnímá jen selhání, na kterém má větší či menší podíl (Amato, 2000; Matoušek, 2015a). Dokonce i ten z partnerů, který rozvod inicioval, vnímá jeho pozitivní důsledky jen v menšině případů (Novák & Průchová, 2007).

3.1 Rozvodovost v České republice

V evropském měřítku patří Česká republika mezi země s nejvyšší úrovní rozvodovosti (ČSÚ, 2019b). Trend rozvodovosti nicméně v posledních letech klesá. Historické maximum – hranici 50% rozvodovosti – zaznamenala Česká republika v roce 2010. Od roku 2012 rozvodovost poklesla, a to konkrétně na hladinu 44 % (ČSÚ, 2019a).

V souvislosti s těmito daty je vhodné zmínit, že druhá či další manželství vykazují náchylnost k rozvodu o něco vyšší než manželství první. (Možný, 2006; Novák, 2012; Plaňava, 2000). Tento fakt je zajímavý zejména vzhledem ke skutečnosti, že 40 % rozvedených jedinců v České republice (Kocourková, 2011) a 70 % rozvedených jedinců v zahraničních zemích do manželství znovu vstupuje (Hetherington & Kelly, 2002; Kuther, 2006).

Současně se snižováním procenta rozvodovosti se prodlužuje doba, kterou manželé, předtím, než se rozvedou, stráví v manželství; v roce 2016 trvalo manželství, které se rozvádělo, průměrně mírně přes 13 let. To je o dva roky více, než tomu bylo na počátku 21. století (ČSÚ, 2019a).

Nejčastěji o rozvod žádají oba partneři (konkrétně ve 42 % případů), o něco méně častěji podávají žádost o rozvod ženy (ve 38 % případů), nejméně často pak muži (ve 20 % případů) (ČSÚ, 2019b). Častější žádost o rozvod ze strany ženy potvrzují i zahraniční

studie (Amato & Previti, 2003; Hewitt, Western & Baxter, 2006). Tato skutečnost může být dána tím, že ženy oproti mužům vykazují nižší míru spokojenosti v manželství a současně nižší míru tolerance této nespokojenosti (McGoldrick, Carter & Garcia-Preto, 2010; Myers, 1999). Rozvod také zvažují ve vícero procentech a častěji než muži, což potvrzují studie, kdy k rozvodu nakonec ani nedošlo (Huber & Spitze, 1980). Oproti dřívějším dobám se také změnilo společenské postavení žen a jejich masivní účast na trhu práce, což vedlo k jejich finanční samostatnosti, a tedy nezávislosti na muži, což je opět jeden z faktorů vedoucí k jejich častějšímu opouštění vztahů, ve kterých nejsou spokojené (Matoušek, 2015a).

3.2 Příčiny rozpadu manželství

Přestože se jedná o velmi důležitý údaj, identifikovat příčiny rozvodu vždy není zcela snadné. Vyjma vysoké míry citlivosti tohoto údaje a s ním související neochotou o něm hovořit a udávat jej, ukazují výzkumy, že ženy a muži vnímají a prožívají manželství odlišně, přikládají různým aspektům odlišnou váhu a také jsou vedeni odlišnými pohnutkami k opuštění manželství. To vše má za následek to, že uvádějí rozdílné příčiny rozpadu manželství a důvody podání žádosti o rozvod (Amato & Previti, 2003; Hetherington & Kelly, 2002; Hewitt, Western & Baxter, 2006).

V obecné rovině osobního prožitku jednoho či obou jedinců je možné za příčinu rozvodu označit změnu ve vnímání přijatelnosti dosavadního partnera, nalezení přístupného jiného, více atraktivního partnera, či vnímání odchodu od současného partnera jako lepší alternativu než pokračování v soužití s ním. Tyto postoje se mohou vyskytnout samostatně či v kombinaci dvou i všech třech (Matoušek, 2015a). Přitom se jedná o posouzení velmi individuální a mnohdy i poměrně nepředvídatelné; je možné se setkat s jedinci, kteří tolerují psychické či fyzické násilí ze strany druhého partnera, současně je možné se setkat s osobami, které odcházejí ze vztahu čistě z toho důvodu, že druhý partner ztratit na své přitažlivosti či zajímavosti, ačkoli je vztah jinak velmi funkční (Matoušek, 2015a; Rosbult, Martz & Agnew, 1998).

Pokud jde o legislativní důvody, které představujících příčiny, které soud označuje za hlavní důvod rozpadu manželství, těch v současné době existuje deset. Nejčastěji uváděným, a to již od roku 1970, je „rozdíl povah, názorů a zájmů“. Následují „ostatní příčiny“ a „soudem nezjištěné příčiny“, čtvrté místo pak zaujímá „nevěra“ (ČSÚ, 2019b). Jedná se nicméně jen o orientační a taktéž poměrně obecné údaje, které se mohou lišit od skutečných příčin, kvůli kterým manželé žádají o rozvod. K tomu přispívá i skutečnost, že – v návaznosti na novelu zákona o rodině s účinností od 1. 8. 1998 –, „pokud jsou manželé domluveni ohledně majetkového vypořádání a úpravě poměrů po rozvodu (péči o nezletilé děti musí dopředu upravit soud ve zvláštním řízení), soud ze zákona nezjišťuje příčinu rozvratu“ (ČSÚ, 2007, s. 20; Novák, 2012).

V českém prostředí se můžeme nicméně setkat s vypracovanými tabulkami dlouhodobých důvodů rozvratu manželského vztahu, kdy první příčky obsazují „rozdílné názory na trávení volného času“, „nedostatek společných zájmů“, „rozdílné názory na práva a povinnosti v domácnosti“, „mimomanželský vztah partnera“ a „rozpory ve finančním hospodaření“. Poslední místa pak naopak zaujímají „charakterové vady partnera“, „žárliivost partnera“ či „závislost na alkoholu u partnera“ (Novák, 2012). I ty nicméně dodávají, že uvedený důvod rozpadu manželství může mít někdy ke skutečnosti daleko; jednoduše se může jednat o uvedení toho, co pro ani jednoho z partnerů není příliš bolestné, co nezpůsobí možný odpor nebo touhu po pomstě druhého z partnerů a co současně soud uzná jako dostatečný důvod k rozvodu (Novák, 2012).

Analýza statistik rozvodů Českého statistického úřadu pak ukazuje, že se příčiny podání žádosti o rozvod liší dle různých charakteristik manželství a dle toho, kdo žádost o rozvod podává (Vohlídalová, 2010). Pokud podávaly žádost o rozvod ženy, byly soudem častěji stanoveny jako důvody pro rozvod nevěra, alkoholismus a nezájem o rodinu na straně muže. Pokud podávali žádost o rozvod muži, soudy častěji uváděly jakožto příčinu rozpadu manželství nevěru na obou stranách.

V případě kratších (do pěti let trvání) a bezdětných manželství určoval soud jakožto typickou příčinu rozpadu manželství neuvážený sňatek. V případě delších, bezdětných manželství byl častěji důvodem nezájem o rodinu nebo opuštění soužití ze strany ženy. Naopak nevěra je typická pro manželství s dětmi, a to zejména s dvěma či více, a pro manželství déletrvající (průměrně z důvodu nevěry rozvedená manželství trvala 14 let). Podobně alkoholismus jakožto příčina rozpadu manželství je častěji se objevujícím důvodem v déletrvajících manželstvích (Vohlídalová, 2010).

Zajímavým je v případě rozpadu manželství i fenomén, kdy někteří partneři zůstávají v manželství, ačkoli v něm jsou silně nespokojení, a jiní naopak manželství i přes oboustrannou relativní spokojenost opouštějí. Ten je vysvětlován tzv. investičním modelem postaveným na třech faktorech určující stabilitu manželského či obecně partnerského vztahu, kterými jsou vyjma spokojenosti i kvalita alternativ a míra investic. Tento model popisuje, že nízká spokojenost nestačí k tomu, aby jeden z partnerů manželství opustil; je k tomu také potřeba vysoká kvalita alternativ, nadto alternativ dostupných, a dostatečně nízká míra investic. A i naopak vysoká spokojenost může být v důsledku vhodné kombinace zbylých proměnných nedostatečným argumentem pro setrvání v manželství (Rosbult, Martz & Agnew, 1998).

4. Předrozvodové a rozvodové chování manželů

Předrozvodové, rozvodové a porozvodové období lze vymezit poměrně snadno. Rozvodové období nastává v okamžiku, kdy dojde definitivně k rozhodnutí o rozvodu, a končí v okamžiku rozvodu. Tomu předchází období předrozvodové, které může být různě dlouhé a současně velmi proměnlivé, a to podle toho, jak vážně jeden či oba z partnerů o rozvodu uvažují, případně směrem k tomuto řešení podnikají různé kroky (Kratochvíl, 2009). Toto období je také možné označit za manželskou krizi s obvykle narůstajícím potenciálem k rozvodu, který je charakterizován např. uvažováním o rozvodu a jeho konkrétním představováním si, podáním žádosti o rozvod jedním z partnerů, mimomanželskými vztahy jednoho či obou z manželů, absolutní lhostejností či nezájmem vůči druhému partnerovi, či absencí sexuálního styku v manželství po dobu delší šesti měsíců (Plaňava 2000). Období porozvodové pak nastává po samotném rozvodu manželství (Kratochvíl, 2009).

Oproti tomu předrozvodové, rozvodové a porozvodové chování manželů se vymezuje jen velmi nesnadno, neboť v mnoha případech nemá jasné hranice, resp. se může jaksí přelévat z období jednoho do období druhého. Tuto skutečnost je tedy potřeba při charakterizování jednotlivých období brát v potaz (Kratochvíl, 2009).

4.1 Předrozvodové chování manželů

Předrozvodové chování manželů může být charakterizováno prostřednictvím zaměření na komunikaci manželů, konkrétně na četnost komunikace a otevřenost v ní v rámci konfliktních i nekonfliktních situací, a na postoj ohledně budoucího vztahu a ukončení manželství rozvodem. Na tomto základě je možné odvodit čtyři typické kombinace reagování a rozvodových postojů (Kressel, Jaffee, Tuchman, Watson & Deutsch, 1980):

- Ambivalentní postoj k rozvodu, konfliktní chování: Ve vztahu jsou patrné otevřené konflikty a vzájemné obviňování obou partnerů a jakási zahořklost jednoho vůči druhému; postoj k rozvodu je nicméně nejasný a nejednoznačný, často se mění, ani „finální“ rozhodnutí není finálním.

- Ambivalentní postoj k rozvodu, únik před konflikty: Manželé se jakékoli komunikaci, a tedy i konfliktům, vyhýbají, jelikož z ní mají obavy; postoj k rozvodu je nejasný a střídavý, ani při větší motivaci k němu nejsou schopni kontaktu a jeho projednání.
- Rozvodový postoj, konfliktní chování: Otevřené a výrazné konflikty jsou součástí manželství; o rozvodu se hovoří otevřeně a je jednoznačně projednáván jako očekávané ukončení vztahu.
- Rozvodový postoj, lhostejné chování: Komunikace je velmi omezená, spolu s ní jsou tedy omezeny i konflikty, tomu je nicméně nikoli z důvodu strachu či obav z konfrontace, ale lhostejnosti vůči druhému partnerovi; rozvod je oběma stranami přijímán jako ideální řešení, nicméně z důvodu odkladu a liknavosti k němu nedochází (Kressel, Jaffee, Tuchman, Watson & Deutsch, 1980).

Manželství, ve kterém se oba partneři staví k rozvodu stejně, tedy jej oba chtějí, je menšina. Klasicky se setkáváme s rozvodem, který indikuje jeden z partnerů, a tedy rolami tzv. „opouštějícího“ a „opouštěného“. Přičemž opouštěný partner, tedy ten, který rozvod neinicuje, mnohdy není na rozpad vztahu zcela připravený (Novák & Průchová, 2007). Oproti opouštějícímu partnerovi má ostatně výrazně kratší dobu na emocionální a věcné vyrovnání se s novou situací; opouštějící partner se na rozvod v průměru připravuje po dobu deseti až jedenácti měsíců, zatímco partner opouštěný pouze jeden až dva měsíce. Tomu může být i v případě, kdy je rozvod v manželství zmiňován po relativně dlouhou dobu, a to z toho důvodu, že rozvod neinicující partner může celou situaci popírat a nevnímat ji jako reálné řešení problémů (Kressel, Jaffee, Tuchman, Watson & Deutsch, 1980).

4.2 Rozvodové chování manželů

V průběhu tzv. rozvodového boje je možné téměř vše. Partneři se mohou vlivem frustrace, zklamání, strachu a dalších velmi silných emocí chovat velmi odlišně, než by se chovali za situace jiné, nekonfliktní a nestresové (Novák & Průchová, 2007). Jak uvedla Hargašová (in Novák & Průchová, 2007, s. 19-20), „rozvodoví klienti jsou cizejší než cizí lidé. Jsou sami sebou nasycení, nechtějí nic objevovat, nic dávat, nic přijímat,

chtějí mít pokoj. Nejsou schopni ani ochotni formulovat dohodu „co za co“, protože necítí potřebu se přizpůsobovat. Kladou jednostranné požadavky na toho druhého. Sami sebe přitom považují za bezchybné nebo za oběť... neváží si jeden druhého, lžou... Ne všichni lidé se cítí morálně vázáni svými sliby.“

Výzkumy skutečně potvrzují, že ve třetině případů alespoň jeden z manželů nenávidí manžela druhého a je motivován k porozvodovému boji. K tomu nepřispívá ani rozvodové vypořádání majetku a skutečnost, že zhruba polovina manželů je frustrována svou finanční situací, kterou rozvod přináší nebo mění (Coates, 1999). V případě mírnější interpretace, tedy čistě zaměření na přítomnost či nepřítomnost konfliktů v rámci rozvodového či porozvodového uspořádání, potvrzují jiné studie výskyt konfliktů u 30 až 40 % rozvádějících se či rozvedených manželů (Pavlát, 2015).

V průběhu času však může docházet k redukci těchto pocitů vůči bývalému partnerovi a vymizení či alespoň zmírnění sporů. Studie ukazují, že čtyři roky po rozvodu se silným konfliktním chováním (společně s nízkou mírou komunikace) vyznačuje jen čtvrtina rozvedených manželství, a to oproti čtvrtině rozvedených manželství s nízkou konfliktovitostí a vysokou mírou komunikace a polovině rozvedených manželství s nízkou konfliktovitostí a nízkou mírou komunikace (Maccoby & Mnookin, 1992).

4.2.1 Fáze vyrovnání se s rozvodem

Dle některých autorů je možné vymezit čtyři fáze vyrovnání se s rozvodem, které mj. do jisté míry odpovídají modelu Kübler-Rossové a jejím pěti fázím smutku (Kübler-Ross, 2005).

Stadium protestu

Ten z partnerů, který rozvod neinicioval, dělá vše proto, aby rozhodnutí a jednání druhého partnera zvrátil. Může se tohoto pokoušet prosbami a žádoucím chováním, nebo naopak nadávkami a vyhrožováním. Toto chování se může také v důsledku velkého stresu, nejistoty a frustrace velmi rychle střídát a být v široké škále zastoupeno a přítomno v rámci i jen krátkého okamžiku (Novák, 2012).

Stadium zoufalství

Partner, který rozvod neinicioval a nesouhlasí s ním, si v této fázi přestává dělat iluze o udržení manželství. Nutkavě však hledá příčinu rozvodu, případně jeho viníky. Ve velkém procentu případů nabývá dojmu, že za rozvod nemůže on ani jeho partner, ale jiní jedinci; někdy dokonce viní děti. Často nicméně také obviňuje sebe samého.

Tuto fázi doprovází depresivní znaky, někdy i suicidální tendence (Novák, 2012).

Stadium popření

Zoufalství postupně přechází v rezignaci, někdy bohužel i v nenávist. Opouštěný partner přesvědčuje sám sebe, že mu na druhém partnerovi nezáleží, že mu dokonce bez něj bude lépe.

Nálady smutku tak střídá nálada dobrá, někdy až veselost.

V této fázi se mohou vyskytnout různé bojové tendence. Nejsou však nezbytně nutné, někteří rozvádějící manželé se jim úspěšně zvládají vyhýbat a spor řeší v dobrém (Novák, 2012).

Stadium zpracování

Poslední z fází je fáze vyrovnání se s rozvodem a novou situací. To může stále doprovázet vztek či smutek, že nebylo možné jiné řešení, tedy že vztah dopadl právě tímto způsobem – jistým selháním. Rozvod již nicméně není tak bolestným jako v předchozích fázích. Jedná se spíše o fázi klidnou. Vztah k druhému partnerovi se zpravidla zlepšuje a stabilizuje (Novák, 2012).

5. Děti a rozvod

Rozvod manželství pro dítě představuje období mnoha změn a vytváření zcela nového uspořádání, často však také stresu, hádek, někdy i zoufalství či úzkostných a depresivních rozlad a hostilných reakcí a tendencí jednoho rodiče vůči druhému, někdy směřované i k dítěti (Matoušek, 1989; Novák & Průchová, 2007). Tato situace je ostatně po úmrtí jednoho z rodičů označována jako druhá nejnáročnější v životě dítěte, a to i přesto, že rozvod rodičů může paradoxně dítěti z dlouhodobého hlediska přinést naopak klid či jiná pozitiva (Novák, 2012). Rozvádějící se manželé se ocitají v nové, a nejen emočně náročné situaci, kvůli které ztrácí na všímavosti pro potřeby dítěte. Dítě se také z jejich pozornosti či zaměření vytrácí z toho důvodu, že rozvod představuje oddělení manželství od rodičovství a snahy dítě do tohoto sporu ve většinovém množství případů přímo nevtahovat (Ryšánková, 2002; Wallerstein & Lewis, 2004). Jindy je naopak rodič na dítě přílišně upnutý a hrozí nadměrná, ochranná kontrola rodiče, případně obou z rodičů, která může být spojená až s ovládnutím dítěte (Novák, 2012).

5.1 Děti a stabilita manželství

Obecně je možno říct, že přítomnost dětí v rodině je prvkem spíše stabilizujícím manželství, nebo alespoň oddalujícím rozvod (Huber & Spitze, 1980; Seltzer 2000; Wu, 1996). A to zejména jedná-li se o děti nezletilé, nadto dvě a více dětí (Novák & Průchová, 2007; Plaňava, 2000), případně tři a více dětí (Novák, 2012). Zejména ze strany manžela jsou malé děti, o které by mohl rozvodem zcela či minimálně z velké části přijít, důvodem pro udržení manželství. Podobně je tomu i u ženy, kde nicméně tato tendence spolu s věkem dětí, konkrétně přesáhne-li věk 6 až 11 let, klesá či mizí zcela (Huber & Spitze, 1980).

Nejedná se nicméně o jediný faktor, který jinak nenaplňující či nespokojené manželství drží pohromadě. V zásadě se objevuje spolu s faktory dalšími, byť si všech manželé – uvažující o rozvodu, ale nepodnikající směrem k jeho uskutečnění žádné kroky – nemusí být vědomi (Novák & Průchová, 2007). A skutečností bohužel je, že i přes

přítomnost nezletilých dětí se manželství rozpadají; v České republice se dokonce jedná o nadpoloviční většinu všech rozvodů (Novák, 2012).

Přítomnost dětí, a to dětí mladších 18 let, má vliv na příčiny rozpadů manželství, nebo minimálně na uvádění těchto příčin; manželé, kteří se rozvádějí a mají nezletilé děti, častěji uvádějí příčiny konfliktní povahy, mezi nimi i násilí, a současně jsou schopni vyjmenovat více důvodů, kvůli kterým je manželství nefunkční než manželé bez dětí. Zdá se, že důvody pro rozvod manželství s nezletilými dětmi jsou výrazně vážnější než důvody pro rozvod manželství bez dětí nebo manželství s dětmi již dospělými (Graaf & Kalmijn, 2006).

Dítě, resp. jeho informování rodičem či oběma rodiči o možném rozvodu je také důležitou vypovídající hodnotou o vážnosti tohoto rozhodnutí: pokud je dítě s touto možností srozuměno, hovoříme již o středně významném znaku rozvodového potenciálu (Novák & Průchová, 2007; Plaňava, 2000).

5.2 Děti a rozvod z právního hlediska

Jak již bylo zmíněno, z právního hlediska je možné manželství rozvést pouze v případě zjištěného tzv. kvalifikovaného rozvratu manželství. Situace je nicméně o něco složitější, jsou-li součástí manželství také nezletilé děti. V tomto případě musí být pro uskutečnění rozvodu bezvýjimečně splněné také další, zákonem stanovené podmínky, mezi něž patří zejména podmínka, že „rozvod nesmí být v rozporu se zájmy nezletilých dětí a o jejich výchově a výživě na dobu po rozvodu musí být rozhodnuto pravomocným rozhodnutím soudu ještě před rozhodováním o rozvodu manželství“ (Novák, 2012; Novák & Průchová, 2007, s. 17).

5.3 Prožívání dítěte v rozvodové situaci

Pro dítě je jakýkoli konflikt mezi rodiči velmi zatěžující a ohrožující, neboť se jedná o konflikt mezi dvěma jemu nejbližšími a nejdůležitějšími osobami. Konflikt mezi nimi je přitom něco, co dítě nemůže nijak ovlivnit, čímž se dostává do velmi bezmocné situace (Matoušek, 2015b). Přesto se nemusí nutně jednat o akt dítě traumatizující (Emery, 2004; Ryšánková, 2002) – rozvod rodičů ostatně představuje spíš jen zvýšenou

zranitelnost, nikoli jisté poškození psychiky dítěte (Novák, 2012) –, předpokládat ovšem ani nelze, že by se rozvod rodičů dítěte nijak nedotkl, a to ani pokud o něm dítě nehovoří, nebo je dokonce příliš malé na to, aby mu skutečně porozumělo a pochopilo jej (Ryšánková, 2002).

Předrozvodová a rozvodová situace je pro dítě zpravidla méně traumatizující a méně náročná než porozvodové období. Někteří autoři uvádějí, že ani vztah plný hádek či lhostejnosti nemusí být pro dítě pro jeho vlastní starosti problémem, někdy jej ostatně ani nevnímá (Novák & Průchová, 2007). Jiní naopak předrozvodové konflikty a hádky považují za nejvýraznější ukazatel míry závažnosti důsledků rozvodu na dítě a risk vzniku následných psychických potíží u dítěte (Emery, Otto & O'Donohue, 2005; Hynan, 2014). Faktem nicméně zůstává, že největším změnám, uvědomění a sociálnímu tlaku okolí čelí dítě přibližně v období půl roku po ukončení manželství rozvodem (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec & Pilař, 2004). Přičemž zejména rozestěhování rodičů, kdy dítě ztrácí kontakt s jedním či druhým z nich, je pro něj krok velmi náročný a jen obtížně zvladatelný, na který může reagovat obdobně jako na úmrtí blízké osoby nebo jinou silně traumatizující událost (Hetherington & Kelly, 2002; Hynan, 2014; Ryšánková, 2002). Ukazuje se, že zejména vztah dítěte s rodičem, který jej má v primární péči, je nejvýznamnějším faktorem v jeho zvládnutí porozvodového stresu (Emery, Otto & O'Donohue, 2005; Hetherington & Kelly, 2002). Optimálním je přitom vztah s dostatečným uplatňováním autority, současně však také vztah láskyplný a vřelý (Emery, Otto & O'Donohue, 2005). V českém prostředí by bylo možné tento vztah nazvat jako rodičovství láskyplné usměrňující (Matoušek, 2015b).

Nejčastěji se u dětí v reakci na rozvod rodičů objevuje lítost, smutek, obavy, zlost, pocity vlastní viny a vnitřní chaos. Je možné u nich pozorovat zvýšenou plačtivost a negativismus, problémy se spánkem a přítomnost nočních děsů, chování, které může být popsáno jako zlobení, někdy pak až jako agresivní zlobení, či zhoršení školního prospěchu v důsledku nedostatečné schopnosti se soustředit (Hetherington & Kelly, 2002; Matoušek, 2015b; Novák, 2012; Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010). U dětí školního věku a dětí starších můžeme pozorovat také nejružnější „únikové

reakce“: od záškoláctví a úniků z domova (Špaňhelová, 2010), až po požívání alkoholu a drog, delikventní chování či sebepoškozování (Matoušek, 2015b). Přičemž platí, že čím více traumatizující je pro dítě celá rozvodová situace, tím závažnější následky u něj pozorujeme (Hetherington & Kelly, 2002; Hynan, 2014; Matoušek, 2015b). Ty se přitom mohou vyskytovat nejen ve věku dětském; například sklony k depresím nebo problémy s fungováním ve společnosti se mohou následně objevovat i u jedinců dospělých (Hetherington & Kelly, 2002; Ryšánková, 2002).

U dospělých jedinců se také objevuje zloba a naštvání, pokud jim rodiče v době rozvodu nesdělili příčinu rozvodu a patřičně celou situaci nevysvětlili, případně se k celé záležitosti nevrátili později, pokud např. při rozvodu děti nebyly dostatečně staré a vyzrálé na to, aby mohly všem souvislostem porozumět (Wallerstein & Lewis, 2004). Jedná se nicméně o náročné rozhodnutí, nakolik děti do příčin rozvodu zasvětit, a to zejména pokud sami rozvádějící se manželé mají v celé situaci stále poněkud zmatek; současně ne všichni odborníci se ke sdělování celé pravdy a detailů dětem přiklání (Novák & Průchová, 2007).

5.3.1 Adaptační fáze dětí na rozvod

Nejen u rozvádějících se dospělých můžeme pozorovat jisté fáze, kterými si před rozvodem, v průběhu rozvodu i po něm procházejí (kap. 4.2.1). Tyto můžeme vidět také u dětí. Jedná se zpravidla o fáze tři.

Rozvod je pro děti téměř vždy obrovským překvapením a zcela neočekávaným vývojem vztahu rodičů, a to i přes možné časté konflikty mezi rodiči nebo jejich dlouhodobou nespokojenost ve vztahu (Hetherington & Kelly, 2002; Wallerstein & Lewis, 2004). V první fázi se proto zapojují především obranné mechanismy, které tlumí psychickou bolest a zraňující emoce, kterými jsou například bolest, strach či zlost. Děti tak např. do posledního okamžiku nevěří, že se rodiče skutečně rozvádějí, předstírají, že jim na této skutečnosti nezáleží, případně obviňují jednoho, druhého či oba rodiče. Ti si mohou tuto fázi nesprávně vykládat jako mírnou pro dítě, které rozvod zvládá velmi dobře (Ryšánková, 2002).

V druhé fázi často přichází zlost jakožto přirozená reakce na něco, co dětem způsobuje bolest. Ta by měla dostat příležitost být vyjádřena, jinak se totiž může objevit v různých úzkostných projevech a neadekvátním chování (Ryšánková, 2002).

Třetí – poslední – fáze, je fází vyrovnání a hledání a nalezení nové jistoty. Děti si zvykají na mnoho nových změn a celkově nové uspořádání (Ryšánková, 2002). K této fázi napomáhá nastolení pravidel, jejich konzultace a srozumění přímo s dětmi a zejména jejich dodržování. Děti potřebují vědět, co a jak se bude dít a jak bude vypadat nový řád (Pruett, Ebling & Insabella, 2004; Ryšánková, 2002).

5.3.2 Věk jako jeden z faktorů na prožívání dítěte v rozvodové situaci

Reakce dětí na rozvod se různí podle jejich věku, pohlaví, podle jejich povahy a osobnosti obecně, podle jejich schopnosti přizpůsobit se změnám a vyrovnat se se stresem nebo zátěží, i podle toho, zda dítě mělo či nemělo určité psychické obtíže již před rozvodem. Velmi podstatným faktorem určujícím prožívání dítěte v rozvodu rodičů je také charakter předrozvodového soužití rodičů, kdy dlouhodobé konflikty, hádky, či dokonce násilí způsobují výrazně závažnější dopady na psychiku dítěte (Ryšánková, 2002; Wallerstein & Lewis, 2004).

Míra stresu a reakce na rozvod rodičů obecně se samozřejmě velmi liší případ od případu, jedince od jedince, rodiny od rodiny. Obecně však lze pozorovat určité tendence, které se mimo jiné odvíjejí od věku dítěte v době rozvodu (Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010)

Děti od prenatalního období do dvou let věku

V případě nenarozených dětí může z důvodu stresové situace působící na matku hrozit předčasný porod, a spolu s ním také nízká porodní hmotnost, problémy s přijímáním potravy či spánkem a celkové vývojové obtíže či vývojové opoždění (Novák & Průchová, 2007; Wallerstein & Blakeslee, 1996; Wallerstein & Lewis, 2004).

Narozené děti, kojenci a batolata, samozřejmě rozvodu nerozumí a přímo jej ani nevnímají. Citlivě však reagují a v jistém smyslu přímo odrážejí emoční vyladění –

v tomto případě neklid, rozrušenost, otřesenost, vztek, smutek, pláč aj. – rodičů, opět zejména matky. Taktéž vnímají přítomné konflikty a hádky. Jakákoli změna je pro ně velmi náročná a neprospívá jim (Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010). Setkáváme se u nich s častějšími a vážnějšími projevy denního a nočního strachu (Novák, 2012).

Přesto malé děti trpí dle některých studií následky rozvodu ze všech věkových skupin nejméně (Wallerstein & Lewis, 2004). Jiné studie se nicméně staví vůči tomuto nálezu (Novák, 2012).

Děti ve věku tří až deseti let

Děti v tomto věku již rozvodu více či méně rozumí. Je proto důležité s nimi o celé záležitosti mluvit a jasně jim, s ohledem na jejich věk, vše srozumitelně vysvětlit. Maximálně ošetřený strach ze ztráty jednoho z rodičů, častěji otce (Hetherington & Kelly, 2002), případně rodičů obou (Špaňhelová, 2010), je rozhodně na místě. Podobně je také potřeba nastolení nového řádu, který se vyznačuje pravidelností a přesnými pravidly. Přesto se mohou objevovat známky regrese, tedy chování odpovídající věku nižšímu než aktuálnímu, a to především u mladších dětí (Novák & Průchová, 2007; Wallerstein & Blakeslee, 1996). Typické je také obviňování sebe samých z důvodu rozpadu manželství rodičů, a to zejména u mladších dětí, tedy dětí předškolních. Školní děti se vyznačují spíše tendencí obviňování rodičů, přičemž viníka rozvodu střídají, tedy střídavě obviňují matku i otce (Novák, 2012).

V případě školních dětí je také možné pozorovat zhoršení školního prospěchu, a to především v důsledku potíží se soustředěním, střídání nálad a výbuchy zlosti a agrese. Agrese, otevřená nebo skrytá, může být zaměřena směrem ke spolužákům, zejména pokud je již dítě ve věku, kdy rozvodu rozumí a kdy mu je jimi, často ve vulgární podobě, připomínán. Agrese v souvislosti s rozvodem je ostatně nejvýraznější právě v tomto věku dítěte. Je tomu z toho důvodu, že takto staré děti již rozumí důsledkům rozvodu, avšak jsou stále příliš mladé na to, aby se mohly samy uklidnit a celou situaci

lépe přijmout (Matoušek, 2015b; Wallerstein & Lewis, 2004). Patrná je u nich také vyšší náchylnost k úrazům (Novák & Průchová, 2007).

Děti v tomto věku často vykazují namísto obav o sebe a svou budoucnost obavy o rodinu jako takovou a obavy o jednoho či oba rodiče a budoucnost jejich. Patrné jsou obavy zejména o rodiče, který z rodiny odchází, resp. nezůstává primárním pečovatelem o děti (Wallerstein & Lewis, 2004).

U mladších dětí se můžeme setkat s výraznými znaky regrese, jakými jsou např. zhoršení udržování čistoty, zhoršení spánkového režimu či separační úzkost (Wallerstein & Lewis, 2004), u starších dětí se pak můžeme setkat s výraznými psychosomatickými příznaky (Matoušek, 2015b; Novák & Průchová, 2007).

Děti ve věku jedenácti až šestnácti let

Předpubertální a pubertální děti rozvod chápou se všemi jeho důsledky. Prochází-li již pubertálními změnami, zejména náladovostí a labilitou, mohou se tyto projevy v důsledku zátěže spojené s rozvodovou situací násobit. Hrozí také pocity úzkosti, deprese, nejistoty, zklamání a strachu z budoucnosti, což se může projevit v delikventním chování, užívání drog či promiskuitě (Jedlička, Klíma, Kořa, Němec & Pilař, 2004; Novák & Průchová, 2007; Matějček, 1989; Matoušek, 2015b). Toto období je ostatně popisováno jako nejnáročnější na vyrovnání se s rozvodem a jeho zvládnutí dětmi (Matějček, 1989; Wallerstein & Lewis, 2004).

Pokud jde o možné chování předpubertálních a pubertálních dětí v rozvodu, mohou krom výše zmíněného této situace i např. v jistém smyslu využívat, a to vydíráním rodiče s vidinou získání materiálních dáreků či úlev v pravidlech. Mohou také přebírat role a zodpovědnosti jedné z rodičovských postav, na což samozřejmě nejenže nejsou zralé, ale současně jim tyto role nenáleží (Novák & Průchová, 2007). Mohou se již také vzhledem ke svému věku stavět do koalic s jedním či oběma rodiči, či se stát jejich důvěrníky (Novák, 2012). Mohou ale také rozvod vnímat jako něco, co rodičům a celkově celé rodině pomůže a ulehčí (Špaňhelová, 2010).

Děti od věku sedmnácti let

Téměř dospělé děti se problémy rodičů zpravidla zabývat nechťejí. Očekávají, že tyto obtíže rodiče zvládnou vyřešit sami. Naopak po rodičích vyžadují pomoc z jejich strany, a to zejména pokud jde o potřebu děti vyslechnout, pomoci jim a poradit, či je zabezpečit finančně. Na potřeby rodičů proto mohou děti reagovat postavením se do opozice, v některých případech pak vedou až k jejich odchodu z domácnosti.

I v případě dospělých dětí, které již nesdílí domácnost s rozvádějícími se rodiči, se mohou objevit pocity ztráty, strachu a nejistoty, které se mohou projevit i v jejich vlastních partnerských vztazích, aktuálních i budoucích (Amato, 2000; Novák & Průchová, 2007).

5.3.3 Pohlaví jako jeden z faktorů na prožívání dítěte v rozvodové situaci

Pohlaví dítěte, do jisté míry v kombinaci s jeho věkem, je rozhodně proměnou hrající významnou roli ve vyrovnání se dítěte s rozvodem jeho rodičů. Jinak např. prosperuje dívka svěřená do výhradní péče matky, jinak chlapec. Současně jinak potřebuje chlapec svého otce nebo jinou zástupnou mužskou figuru ve věku tří let, jinak ve věku deseti let.

Zkušenosti ukazují, že chlapci jsou obecně v tomto směru citlivější a také zranitelnější. Častěji reagují smutkem, neuroticky nebo různými poruchami chování. Častěji se u nich také objevují potíže spojené s nedostatkem autority, kterou obecně v rodině zastupuje otec, více také trpí z nedostatkem možnosti bytí v přítomnosti mužského vzoru. Nového partnera matky nicméně obecně snášejí hůře než dcery těchto matek. V důsledku nedostatku či úplné absence autority se u nich objevuje více výchovných obtíží, než kolik se obecně objevuje u dívek z rozvedených manželství (Novák, 2012).

U dívek se je nicméně možné setkat s tím, že jim absence otce v rodině a jeho chování vůči matce a matky vůči němu zabraňuje vytvoření obrazu ideálního mužského partnera pro budoucí život. Objevuje se zde proto hrozba, že tyto dívky mohou zůstat příliš dlouho citově nevyzrálými, podobně že mohou v budoucnu vyhledávat pro ně

nevhodné partnery a navazovat nefunkční vztahy (Jurkovic, 1997; Matoušek, 2015b; Novák, 2012).

5.4 Porozvodová péče o děti

Existuje několik možností porozvodové péče o děti, a to svěřením dítěte do výchovy jednoho z rodičů, svěřením dítěte do střídavé péče rodičů a svěřením dítěte do společné výchovy (Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010). Případně je také možné svěřením dítěte do péče dospělé osoby jiné než rodiče, v nejkrajnějším případě pak instituce (Špaňhelová, 2010). Při rozhodování o porozvodovém uspořádání výchovy a péče o dítě je přitom vždy prvotní nejlepší zájem dítěte, kdy se přihlíží k jeho osobnosti, vlohám, schopnostem a vývojovým možnostem a k možnostem jejich co nejvyššího rozvoje ze strany obou z rodičů; důležitá je také citová orientace a zázemí dítěte, stabilita budoucího výchovného prostředí a další faktory (Novák & Průchová, 2007).

5.4.1 Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů

V praxi je možno se nejčastěji setkat s případem, kdy je dítě svěřeno do výchovy jednoho z rodičů, ať již proto, že se tak rozvádějící se manželé sami dohodli, nebo proto, že tak v případě jejich neshody rozhodl soud. Rodič, který dítě nemá svěřené do výchovy se nicméně stále na výchově podílí, zůstávají mu také všechna rodičovská práva a povinnosti vztahující se k dítěti, která mu příslušela před rozvodem, tedy je např. i nadále zákonným zástupcem dítěte, má právo (spolu)rozhodovat o podstatných záležitostech týkajících se dítěte apod. (Novák & Průchová, 2007).

V některých případech je ovšem náročné právo na vídání dítěte a spolupodílení se na jeho výchově vymáhat. Úprava styku charakterizující zejména četnost vídání dítěte s rodičem, kterému dítě do péče svěřeno nebylo, je primárně ponechána na samotných rodičích bez zásahu soudu. Setkáváme se nicméně poměrně často i s případy, kdy soud zasahovat musí, jelikož může být styk s rodičem, který dítě do své výchovy nezískal, narušován či dokonce znemožňován; nicméně ani v případech, kdy soud právně stanoví styk s dítětem, není zajištěno, že se tak skutečně bude dít (Novák & Průchová, 2007).

V osmi až devíti z deseti případů je za rodiče, kterému je dítě svěřeno do výchovy, zvolena matka, ať již proto, že je určena jako pro dítě vhodnější výchovný rodič, či proto, že otec nemá zájem o výhradní péči o dítě (Emery, Otto & O'Donohue, 2005; Fields, 2003; Novák & Průchová, 2007; Thompson, 1994); tomu je jak v zahraničí, tak v České republice (Špaňhelová, 2010). Praxí skutečně bohužel je, že velké procento mužů po rozvodu opouští své děti, či se minimálně vzdávají veškerých povinností a závazků vůči nim (Smyth, 2005; Thompson, 1994). Konkrétně se na výchově dětí po rozvodu do velké míry (tedy po alespoň 30 % jeho času) podílí otcové jen v 6 % případů, každý druhý víkend s nimi tráví otcové ve 34 % případů a pravidelně, ačkoli jen přes den, vidají otcové své děti v 16 % případů. Zbylý počet mužů, tedy alarmujících 44 %, své děti vidá jen velmi nepravidelně, příležitostně, či dokonce vůbec (Smyth, 2005). Přitom se otcové s dětmi stýkají více v případech, kdy se jedná o syny, nikoli dcery (Cooksey & Fondell, 1996; Yeung, Sandberg, David-Keas & Hofferth, 2001). S podobnými čísly se můžeme setkat také u nás, kdy má děti ve výhradní péči jen lehce přes 8 % mužů (Špaňhelová, 2010). Kontakt omezují i ti otcové, kteří jej s dětmi v nějaké formě po rozvodu udržovali, pokud si najdou nové partnerky nebo založí novou rodinu (Hetherington & Kelly, 2002).

Což je faktem velmi alarmujícím, neboť výzkumy ukazují, že pravidelný, láskyplný a smysluplný kontakt a vztah s biologickým otcem alespoň minimalizuje negativní dopady jeho nepřítomnosti v prostředí, kde dítě vyrůstá (Bakalář et al., 2006; Cielinski & Vaughn, 1996; Mott, 1990). Tedy alespoň v případě nekonfliktního vztahu obou rodičů. Vyskytují-li se mezi matkou a otcem silné konflikty, je vztah s otcem v případě výhradní péče o dítě matkou problematický a na prosperitu dětí může mít naopak negativní dopad (Kalil, Mogstad, Rege & Votruba, 2011).

5.4.2 Svěření dítěte do střídavé péče rodičů

Od 1. srpna 1998 stanovuje český zákon o rodině také svěření do střídavé, případně do společné výchovy obou rodičů.

Oba tyto způsoby předpokládají oproti svěření dítěte do výchovy jen jednoho z rodičů jejich vyšší výchovnou způsobilost a také zájem o výchovu dítěte. Stále však při

rozhodování o typu péče zůstává prioritou nejlepší zájem dítěte, spolu se kterým vyvstává otázka, zda je tento typ péče pro něj skutečně ten neoptimálnější, to znamená, zda bude jeho výchova zajištěna lépe jak v případě svěřením do péče jen jednoho z rodičů (Emery, Otto & O'Donohue, 2005, Pavlát, 2015).

Více než v případě svěřením do výchovy jen jednoho z rodičů se zde posuzuje schopnost vzájemné komunikace a také bytová situace obou z rodičů (Emery, Otto & O'Donohue, 2005). Dítě může z tohoto typu uspořádání velmi pozitivně těžit, důležitý je zejména přetrvávající kontakt s oběma rodiči; podobně může být tato forma péče o dítě snazší pro oba z rodičů, pro které může rozdělení či střídání péče o dítě představovat menší zátěž vedoucí k jejich vyšší spokojenosti (Pearson & Thoennes, 1990). Toho je nicméně dosaženo pouze v případě dobré komunikace mezi rodiči; možné konflikty spojené s péčí o dítě či čímkoli jiným veškeré benefity střídavé péče o dítě maří, a naopak přinášejí mnoho stresu pro všechny zainteresované jedince (Pruett, Williams, Insabella & Little, 2003).

Pokud jde o intervaly střídání, praxe ukazuje, že se nejvíce využívá model týden-týden či dva týdny-dva týdny (Novák & Průchová, 2007). Zákon o rodině nicméně žádné intervaly neuvádí, a zůstává tak jen na posouzení a domluvě rodičů, jak si tento interval nastaví. Pravidlem však zůstává, že by se mělo jednat o intervaly podobně dlouhé, tzn. čas, který dítě stráví s jedním a druhým rodičem by měl být víceméně stejný (Pavlát, 2015).

Studie nicméně ukazují, že v téměř polovině případů dojde v průběhu času, konkrétně během dvou let, ke změně střídavé péče o dítě ve výlučnou péči o dítě, a to zejména v případě mladších dětí (Cloutier & Jacques, 1998; Juby, Le Bourdais & Marcil-Gratton, 2005).

Podobně jako v případě svěřením dítěte do výchovy jen jednoho z rodičů ani v tomto typu uspořádání se nijak nemění rodičovská práva a povinnosti jednoho či druhého z rodičů (Novák & Průchová, 2007).

5.4.3 Svěření dítěte do společné výchovy

Svěření do společné výchovy je nejméně obvyklým porozvodovým uspořádáním, jelikož vychází z podmínky, že rodiče zůstanou žít v jedné domácnosti a udrží určitý model společného hospodaření, alespoň ve vztahu k nezletilým dětem (Novák & Průchová, 2007).

5.5 Děti z rozvedených rodin a jejich dospělost a vztahy

Studie ukazují, že pokud děti vyrůstají v rozvedených manželstvích, vykazují následně potíže s navazováním vztahů, patrné jsou zejména problémy s důvěrou k partnerovi a ve vztah jako takový a s pocitem bezpečí (Wallerstein & Blakeslee, 1996; Wallerstein & Lewis, 2004). Jejich vztahy v dospělosti jsou méně stabilní, a tedy i více náchylné k rozpadu (Amato, 2000). Tito jedinci jsou také vybaveni horšími sociálními schopnostmi a hůře řeší manželské konflikty a vyrovnání se s nimi (Amato, 2000). Mimo to je u nich zjištěna prokazatelně vyšší úzkostnost v souvislosti s partnerským vztahem a vlastním rodičovstvím (Hetherington & Kelly, 2002). Vztahy přitom vyhledávají a někdy až žalostně po nich touží (Wallerstein & Lewis, 2004).

I to je důvodem, proč někteří z nich naopak zůstávají ve vztazích, které jsou pro ně zraňující a které by bylo možné označit za nezdravé. Je tomu tak především v případech, kdy byli v dětství svědky situace, kdy jeden z rodičů donutil druhého z rodičů opustit rodinné zázemí, přičemž rodič, který byl donucen odejít, vykazoval silný smutek, lítost či podobnou silnou emoční reakci (Wallerstein & Lewis, 2004). Pokud přeci jen vztahy opouští, často okamžitě navazují vztahy nové, a to za účelem jisté ochrany před samotou (Wallerstein & Lewis, 2004).

6. Role dítěte v předrozvodovém chování rodičů

Dítě má zpravidla rádo své rodiče, a ti mají zpravidla rádi jej. V předrozvodové, rozvodové, ale i porozvodové situaci je proto i ono výrazným faktorem ovlivňující chování rozvádějících se rodičů.

Zejména v období předrozvodovém, nebo dokonce ještě před ním, tedy v období pouhého uvažování o rozvodu, je dítě rozhodně prvkem, který v celém procesu, tedy zda rodič uskuteční směrem k rozvodu reálné kroky a jak budou tyto kroky vypadat, velmi výrazným (Novák, 2012, Špaňhelová, 2010)

6.1 Věk dítěte jako faktor

Jednou z možných proměnných týkajících se dětí, které v předrozvodovém chování rodičů sehrávají velkou roli, je věk dítěte. Ten je totiž jedním z významných faktorů podílejících se na jeho vypořádání se s rozvodem rodičů (Wallerstein & Lewis, 2004). Jiní autoři nicméně hovoří pouze o mýtu a tvrdí, že ideální věk dítěte v této otázce neexistuje (Novotný, 2012). Vymezují ovšem naopak věk, ve kterém je dítě ohroženo následky rozvodu rodičů nejvíce, a to 9 až 12 let (Novák, 2012), případně o pár let později, tedy v období puberty (Matějček, 1989; Wallerstein & Lewis, 2004).

Ukazuje se skutečně, že zhruba polovina manželství, která se rozvádí, jsou manželstvími bezdětnými nebo manželství s dětmi již zletilými, tedy starších osmnácti let. Rodiny, ve kterých se nachází alespoň jedno dítě předškolního věku, se rozvádějí jen ve 28 % případů (Fields & Casper, 2001). A to i přesto, že spokojenost s manželstvím je obecně v rodinách s malým dítětem nižší (Thurnher, Fenn, Melchar & Chiriboga, 1983), a naopak míra stresu zažívaného rodiči, především pak matkami, je ve srovnání s rodinami bez dětí nebo s dětmi staršími výrazně vyšší (Scharlach, 2001).

Tyto poznatky potvrzují i nálezy studií zabývajících se důvody těchto rozhodnutí. Ty ukazují, že přítomnost malých dětí a možný strach z jejich ztráty v důsledku rozvodu, strach bohužel oprávněný (Emery, Otto & O'Donohue, 2005; Fields, 2003; Novák & Průchová, 2007), je důvodem pro udržení manželství ze strany muže. Je ostatně prokázáno, že usiluje-li muž o svěřením dětí do své výhradní péče, případně

do péče střídavé či společné, je mu s vyšší pravděpodobností vyhověno v případě dětí starších (Juby, Le Bourdais & Marcil-Gratton, 2005). Podobně i ženy, ačkoli se v jejich případě jedná spíše o přihlídnutí k ekonomickému hledisku, mají tendenci manželský vztah udržovat a nad rozvodem příliš nepřemýšlet. Tato tendence se u nich snižuje s věkem dítětem, konkrétně přesáhne-li věk dítěte či dětí 6 až 11 let (Huber & Spitze, 1980).

6.2 Počet dětí jako faktor

Statistické údaje a rozvodové tabulky ukazují, že přítomnost nezletilých dětí v rodině je prvkem manželství obecně stabilizujícím (Seltzer 2000; Wu, 1996). Tak tomu je zejména v případě, pokud je dětí v rodině více. Některé zdroje uvádí dvě a více dětí (Novák & Průchová, 2007; Plaňava, 2000), jiné pak až tři a více dětí (Novák, 2012).

Výzkumy také ukazují, že je-li součástí rodiny více dětí, ne jen dítě jedno, a jejich vztah je harmonický, je jimi rozchod či rozvod rodičů snášen lépe (Huber & Spitze, 1980; Špaňhelová, 2010). Více dětí v jedné rodině spolu může lépe spolupracovat, mohou si být emoční oporou a útěchou, mohou spolu vzájemně klidně komunikovat, vysvětlovat si, čemu nerozumí, nebo tlumočit, čemu jak rozumí, mohou si vzájemně dodávat jistoty alespoň v tomto vztahu, který se nemění. Samozřejmě, zejména je-li jejich vztah problémový, mohou nastat i situace, kdy si děti vlivem okolností rozvodu rodičů naopak škodí a vzájemně si ubližují (Špaňhelová, 2010).

6.2 Pohlaví dítěte jako faktor

Zda hraje pohlaví dítěte vliv na rozhodování rodičů o uskutečnění rozvodu, je otázkou nejvíce nejistou. Ukazuje se, že otcové tráví více času se svými syny než s dcerami, a to jak v manželství, tak i v případě jeho rozvodu. Syny také v případě rozvodu a jejich svěřením do výhradní péče matky více vyhledávají (Cooksey & Fondell, 1996; Yeung, Sandberg, David-Keas & Hofferth, 2001). Taktéž mají v případě žádosti o svěřením dětí do své výhradní péče v případě synů vyšší šance (Cancian & Meyer, 1998). Zda jsou ovšem rodiče, resp. otcové s těmito daty srozuměni a takto o nich uvažují, je otázkou jinou.

7. Role dítěte v rozvodovém chování rodičů

Dojde-li mezi rodiči k rozvodu, a je-li součástí tohoto rozvodu také dítě, častěji dítě nezletilé, může vlivem nové situace nebo vlivem působení rodičů ke změně chování dítěte a změně v jeho doposud zastávaných rolích. Dítě se může začít angažovat ve vztahu jinak či v jiné míře, než tomu bylo do doby před rozvodem. To může činit vědomě, ale i nevědomě, samo, ale i vlivem rodičů nebo jiných dospělých osob, případně jiných faktorů v rodině i mimo ni na dítě působících. Výjimkou bohužel není ani přímé působení, někdy pak až manipulace dospělými rodiči. Byť tak mohou opět činit někdy i nezáměrně a bez uvědomění si možných dopadů a následků tohoto chování na vývoj dítěte (Matějček, 1989; Matoušek, 2015; Novák, 2012)

V souvislosti zejména s rozvádějícími se partnery, mezi kterými panují četné neshody a spory, se můžeme setkat s mnohými rolemi nežádoucími nebo pro vývoj dětí nepřírozenými a škodlivými (Matoušek, 2015b; Novák, 2012).

Jelikož je celé předrozvodové až porozvodové období obdobím velmi dlouhým, tyto role se mohou v celém procesu často střídat a překrývat, dítě tedy může v jeden okamžik zastávat rolí vícero, nebo dle perspektivy pozorovatele role velmi odlišné. Nachází-li se v rodině více než jedno dítě, mohou být jejich role stejné či velmi podobné, ale také se mohou vzájemně i velmi výrazně lišit.

Na tomto průběhu má přitom do velké míry vliv schopnost dětí vyrovnávat se se stresem a míra jejich nezdolnosti. Přičemž děti s vysokou mírou nezdolnosti bývají více odolné vůči zaplétání se do mnoha rolí, které jim rodiče přisuzují, nebo do kterých je rodiče mnohdy až tlačí či manipulují. Míra jejich nezdolnosti a zranitelnosti je pak dána zejména jejich temperamentovou výbavou, mírou rozvoje a kvality jejich rozumových schopností, možnými onemocněními, či předchozími traumaty a jejich vážností apod. (Matoušek, 2015b). Posílení této nezdolnosti, a tedy vytvoření vlastní pozice dítěte v předrozvodovém až porozvodovém procesu, zejména z pozice angažovaného profesionála, není zcela snadné: v případě malých dětí je toto možné pouze zaměřením na chování rodičů směrem k dětem a primární práce s nimi, v případě větších dětí pak

také komunikací s dětmi a informováním o jejich právech v celém procesu. Ta jsou nicméně pouze sdělitelná, nikoli snadno vymahatelná (Matoušek, 2015b).

Je nicméně potřeba zmínit, že v některých případech se může jednat o role jedním z rodičů velmi přeháněné, někdy pak dokonce čistě fiktivní, vytvořené pro určitý zisk daného rodiče nebo ublížení rodiči druhému (Matoušek, 2015b; Novák, 2012).

Vzhledem k četnosti těchto případů a vážnosti jejich důsledků navrhuji někteří autoři dokonce jakousi právní pomoc pro děti v rozvodu, tedy vytvoření třetí strany, která by koexistovala vedle strany matky a strany otce a která by primárně zastávala pouze práva a zájmy dítěte (Halikias, 2005). V českém prostředí je tato myšlenka do značné míry pokryta konceptem nejlepšího zájmu dítěte. Ten je nicméně současně označován za jakousi nevyužitou příležitost, a tak skutečností zůstává, že by lepší právní ochrana a zejména dohled na jejím dodržování rozhodně nebyl na škodu (Hofschneiderová, 2017).

7.1 Převzetí role dospělého

U některých jedinců, jejichž rodiče se v jejich dětství, zejména raném, rozvedli, se setkáváme s popisem rozvodu jako ukončení jejich dětství. Studie ukazují, že jsou-li tyto děti ve věku, kdy to již je možné, přebírají často mnoho zodpovědností v péči o domácnost, o mladší sourozence, jsou-li přítomní, jakož i o potřeby toho z rodičů, který je má v primární nebo výhradní péči. Na tuto roli jsou tyto děti pyšné, v dospělosti nicméně popisují své dětství jako předčasně vyspělé a pro své vlastní děti si přejí dětství výrazně jiné (Byng-Hall, 2008; Wallerstein & Blakeslee, 1996; Wallerstein & Lewis, 2004). Toto chování je možné přirovnat k chování dětí, které žijí v rodině bez jednoho rodiče, ať již z důvodu, že rodič nebyl v rodině nikdy přítomný nebo z ní odešel, případně zemřel, nebo s rodičem či rodiči vážně nemocnými. Studie poukazují na to, že vzdělání dětí a jejich sociální a emoční vývoj je v těchto případech vždy vážně ohrožen (Aldridge & Becker, 1999).

Negativní důsledky přitom mohou vyplývat i ze zastávání této role samotné: jelikož děti mnohdy nejsou pro svůj věk a dovednosti schopné tuto roli a činnosti s ní

související vykonávat na dostatečně dobré úrovni, může se u nich objevit nízké sebehodnocení společně s pocity nedostatečnosti, zoufalství a deprese (Byng-Hall, 2008; Jurkovic, 1997). Nepřítomnost jedné z dospělých figur se následně přenáší i do dospělého života těchto dětí a odráží se v potížích s navazováním a udržením jejich následného vlastního partnerského života (Matoušek, 2015b).

Do role dospělého se častěji stylizuje to dítě, které je stejného pohlaví jako chybějící rodič, případně rodič plnící svou funkci jen nedostatečně. Současně se zde projevuje věk dítěte, kdy starší děti tuto roli přejímají častěji, zejména jsou-li v rodině přítomni mladší sourozenci (Jurkovic, 1997), nadto tací mladší sourozenci, kteří přijímají dominantní roli sourozence staršího (Byng-Hall, 2008).

Tomu je jinak v případě, kdy se objeví nová či jiná – zástupná – dospělá figura. Dítě v tomto případě roli dospělého opouští, zcela či alespoň do značné míry, případně ji vůbec nepřijímá (Havlík & Kořán, 2011; Jurkovic, 1997).

7.1.1 Převzetí péče o sebe samého

Zejména pro předpubertální, a ještě více pro pubertální děti, jejichž rodiče se rozvádějí, je typické, že převezmou zodpovědnost za sebe samé, jelikož dospělá figura tuto roli pro své vlastní starosti a potíže opouští. Chybí tak základní pravidla i dohled nad jejich dodržováním dospělou osobou (Jurkovic, 1997; McLanahan & Sandefur, 1994). Tyto děti pak často vykazují delikventní či promiskuitní chování, a to mnohdy v důsledku potřeby přitáhnutí pozornosti dospělého a selhávání v jiných, méně závažných pokusech o její získání (Wallerstein & Lewis, 2004).

7.2 Role důvěrníka jednoho nebo obou rodičů

Podobně jako v předchozím případě, i v této roli dítě vystupuje v roli dospělého; nestylizuje se však do role jednoho z rodičů, ale do role dospělého přítele jednoho z nich. Od toho pak rodič, a častěji se jedná o matky, vyžaduje pochopení a útěchu (Byng-Hall, 2008; Elliot, 2002). Rodič se dítěti neadekvátně jeho roli svěřuje a vyžaduje od něj oporu a podporu (Špaňhelová, 2010).

Na dítě je tak přenášeno rozčarování ze vztahu jednoho z rodičů, jeho vlastní vnitřní bolest, smutek, stesk, někdy i vztek a pocity nejistoty a neklidu (Byng-Hall, 2008)

Často se tak děje v manželstvích, kde je důvodem rozvodu nevěra jednoho z partnerů, a to častěji ze strany otce (Špaňhelová, 2010). Tato role pak může velmi snadno přerůst do role svědka a soudce, kdy se vyjma svěřování dítěti rodič vymáhá jeho pochopení a sdělení vlastního názoru, korespondujícího s názorem ublíženého rodiče (kap. 7.5).

7.3 Role prostředníka neboli poslíčka vzkazů mezi rodiči

Tato role vytváří z dítěte jakéhosi prostředníka mezi rodiči, čímž k němu obrací mnoho pozornosti. Dítě je jedním z rodičů, případně vzájemně oběma z nich, vysíláno k rodiči druhému, aby tlumočilo či jinak předalo zprávu, kterou rodič sám nechce, a to z rozličných důvodů, druhému předat. Jednat se přitom může o naprosté banality (např.: „Kde jsou moje pantofle?“), ale také závažné informace týkající se např. porozvodového uspořádání a otázky řešení péče o dítě (Emery, Otto & O'Donohue, 2005; Špaňhelová, 2010).

Rodičovský konflikt je v tomto případě pro dítě velmi škodlivý, s vysokou pravděpodobností náročného vyrovnávání se s rozvodem rodičů (Emery, Otto & O'Donohue, 2005).

7.4 Role zpravodaje

Do role zpravodaje se může dítě dostat v případě, kdy je péče o něj rozdělena mezi oba rodiče, byť ne nutně do stejné míry. Vědomě či nevědomě pak dítě při sdělování zážitků z bytí u druhého rodiče svěřuje informace rodiči prvnímu. Může se jednat o informace o tom, jak se dítě u druhého rodiče mělo, jak nyní druhý rodič žije a jaké jsou jeho poměry, zda má nový vztah a jak tento vztah vypadá a podobně.

K tomuto chování dochází v mnoha případech zcela běžně a spontánně, když dítě vypráví o stráveném čase s druhým rodičem. Nebezpečná situace nastává až v případě, kdy se jeden z rodičů přehnaně zajímá o situaci druhého z nich, po dítěti vyzvídá nebo je nutí do vypravování o věcech, o kterých dítě mluvit nechtělo, případně dítě přímo nabádá, aby se na některé detaily druhého rodiče vyptávalo apod. (Novák, 2012).

7.5 Role svědka a soudce

Podobně jako v případě role prostředníka či poslíčka, staví i tato role dítě do velmi nepříjemné situace a zhoršuje možnosti jeho vypořádání se s rozvodem bez možných negativních důsledků (Emery, Otto & O'Donohue, 2005). Postavením dítěte do této role se mohou někdy rodiče vzdávat zodpovědnosti za průběh a ukončení vlastního vztahu a implicitně či dokonce explicitně po dítěti vyžadovat jakési jeho rozhodnutí o osudu manželství (Špaňhelová, 2010).

Dítě je opět nuceno převzít dominantní roli v procesu rozvodu a rozhodovat mezi rodiči, resp. určovat pravdivou a lživou stranu v rámci jejich konfliktů. Dostává se tak do role, která mu absolutně nepřísluší, jelikož ono samo není nijak součástí rozporu mezi rodiči, současně ještě často není rozumově dostatečně vyspělé, aby skutečně mohlo celou situaci pochopit a posoudit (Novák, 2012; Špaňhelová, 2010).

Pokud dítě této manipulaci ze strany jednoho, druhého či obou rodičů odolá, přesto zůstává jako svědek jejich bojů, do kterých je jimi vtahováno (Novák, 2012; Špaňhelová, 2010).

7.6 Role hendikepovaného, příp. role nemocného

Tato role si klade za cíl přitáhnout k sobě pozornost konfliktem či rozvodem zainteresovaných rodičů (Špaňhelová, 2010), případně přivolat zpět do rodiny rodiče, který odešel, a držet prostřednictvím konkrétního hendikepu nebo onemocnění rodinu pohromadě (Matoušek, 2015b).

Může se jednat o nejrůznější psychosomatické obtíže: od pocitů úzkosti projevujících se např. apatičností a nekomunikativností, přes nespavost či noční děsy a noční můry, kožní onemocnění, až po závažné a pro dítě bolestivé stavy, např. nejrůznější obtíže trávicího traktu (Kučírek, 2006; Oppawsky, 1999)

Jednou z možných je pak např. nechutenství, kdy dítě v důsledku konfliktů mezi rodiči začne odmítat potravu. Tento stav může přejít až do jisté formy mentální anorexie, byť s abnormálními příčinami. Je proto potřeba tento problém neodkladně řešit. Ještě více

závažné je pak nechutenství u dítěte, které již v minulosti nějakou formou poruch příjmu potravy trpělo (Špaňhelová, 2010).

Současně se může tato role objevovat v případech, kdy jeden z rodičů – častěji rodič, který má dítě v primární péči – rozvodem trpí, případně tak chce být viděn, a tento hendikep či onemocnění dítěte má drammatizovat jeho utrpení. V tomto případě se nicméně často jedná o zveličování možných problémů dítěte rodičem či jejich celé vymyšlení (Matoušek, 2015b; Novák, 2012). V některých případech se ovšem mohou i tyto fiktivní příznaky při dlouhé sugesci u dítěte začít skutečně projevovat (Kučírek, 2006; Novák, 2012).

Nejčastěji se s těmito potížemi setkáváme u dětí mladšího školního věku, případně dětmi předškolními (Matoušek, 2015b; Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010).

Řešením je vždy nejprve vyloučení fyzické příčiny, tedy lékařské vyšetření, a následně maximální úleva od fyziologických projevů a zaměření se na potíže psychického rázu, tedy to, co dítě skutečně trápí a z čeho má obavy a strach (Kučírek, 2006; Špaňhelová, 2010).

7.7 Role rozmazlenice

Setkat se můžeme také s tím, že dítě, jehož rodiče procházejí velmi konfliktním obdobím či rozvodovým řízením, je zvýšeně rozmazlováno. Hranice přípustného chování se velmi rozvolní, dítě může být také zahrnováno materiálními dary. K tomuto přitom může docházet ze strany jednoho rodiče, častěji toho, který dítě nezíská do primární péče, nebo ze strany rodičů obou, ať již jsou zajedno a chtějí dítěti společně rozvod tímto způsobem vynahradit, nebo se např. v darech předhání a chtějí si jimi dítě tzv. „koupit“ (Tsabary, 2017).

Dítě si zprvu nemusí uvědomovat negativní stránku tohoto jednání ze strany rodičů. Přeci jen toto chování rozvádějících se rodičů ve srovnání s jinými možnými alternativami nepůsobí nejhůře. Potíží nicméně je, že se často jedná o dary materiální, které slouží jako náhražka společně stráveného času a vytváření trvalých prožitků či opravdových citů, které i mohou být ve vztahu přítomny, ale nejsou často pro různé

důvody proječovány. Což se může odrazit na psychickém stavu dítěte a jeho budoucích vztazích, ať již v kontextu projeování a přijímání citů či v kontextu očekávání podobného chování, tedy zahrnování materiálními dary, i ze strany budoucího partnera (Špaňhelová, 2010; Tsabary, 2017).

7.8 Role domnělého důvodu sporů mezi rodiči

Rodiče často v průběhu předrozvodového, rozvodového či porozvodového chování staví potřeby dítěte na první místo a užívají je vůči druhému z partnerů jako argumenty různého druhu. Skutečností nicméně bohužel zůstává, že tyto potřeby zůstávají sporem zakryty a nevyslechnuty. Rodiče pak mohou jednat právě v jejich opaku, tedy dítěti naopak škodit, byť v jejich dobré víře v konání toho nejlepšího pro něj (Matoušek, 2015b).

V případě častých a dlouze se táhnoucích sporů se pak může z důvodu vysokého stresu a nenaplnění důležitých životních potřeb dítě uchýlit k tzv. strategii přežití a přiklonění se na stranu lépe dostupného rodiče, a tedy zajištění si jeho náklonnosti a pozornosti (Matoušek, 2015b). Toto se může projevit zejména v předrozvodové, případně rozvodové fázi, kdy se volí primární rodič, kterému bude dítě svěřeno do výchovy, přičemž právě tato náklonnost či volba může být v celém procesu výběru rodiče stěžejní (Emery, Otto & O'Donohue, 2005; Matoušek, 2015b). V extrémním případě může docházet až k identifikaci se dítěte s jedním z rodičů a překlenutí jeho role do role spolubojovníka (kap. 7.9).

V případě zejména starších dětí se pak může namísto této strategie dítě stáhnout do sebe a zaměřit se na jiné záležitosti než na spor rodičů. Zůstat mimo spor rodičů, zejména je-li dítě a záležitosti kolem něj jejich hlavním předmětem, je nicméně pro dítě velmi náročné a velmi stresující (Matoušek, 2015b).

7.9 Role spolubojovníka

V rámci této role vytváří dítě spolu s jedním rodičem koalici vůči rodiči druhému, často pak také vůči jeho širší rodině, tedy i např. prarodičům apod. (Matoušek, 2015b). Dítě tak omezuje, v nejzazším případě až ztrácí kontakt s jednou z nejdůležitějších osob

v jeho životě a dalšími příbuznými, případně se vůči těmto jedincům staví velmi negativně. Z pohledu rodiče je možné tuto roli a situaci popsat jako tzv. trauma zavrženého rodiče (Gardner, 1998).

K této velmi silné identifikaci s jedním z rodičů dochází výhradně v situacích, kdy spolu rodiče vedou velmi náročné a dlouhé spory, někdy dokonce i fyzického rázu (Špaňhelová, 2010), často je zde přítomná nenávist a boje mezi nimi. Dítě se přitom může s jedním z rodičů identifikovat víceméně spontánně samo (Novák, 2012; Novák & Průchová, 2007), nebo je k ní nuceno okolnostmi, tedy výrazným stresem a strachem o svou osobu, kdy mu toto sjednocení s dospělým dodává potřebný pocit bezpečí a ochrany (Matoušek, 2015b; Novák, 2012). Dítě se tímto pokouší o získání jakéhosi řádu a jistoty v době velkého chaosu. Černobílé vidění mu pomáhá určit rodiče, který je v jeho očích vinným, kterého zavrhuje, a rodiče, který je v jeho očích nevinným, taktéž snad až obětí druhého či situace jako takové, kterého miluje (Novák, 2012). V případě navádění dítěte k této identifikaci jedním z rodičů vůči rodiči druhému hovoříme spíše o tzv. popouzení, resp. programování (kap. 7.11.1).

Častěji se s touto rolí setkáváme u dětí školního věku, které jsou již dostatečně dospělé, aby porozuměly smyslu koalice a dokázaly konzistentně odmítat jednoho z rodičů, přitom však stále postrádají dostatečně vyvinuté kritické myšlení, aby si názor na rodiče a celou situaci vytvořily samy (Matoušek, 2015b). Taktéž tato role velmi často vzniká v případě výskytu fyzického násilí jednoho rodiče na druhém, případně i na dítěti (Špaňhelová, 2010).

7.10 Role viníka za rozvod

Dítě, resp. rozdílné výchovné principy, zejména tvrdé a despotické postoje, mohou být příčinou rozpadu manželství; dle některých studií jsou ostatně rozdílné názory na výchovu zmiňovány ve 30 % rozvodů (Graaf & Kalmijn, 2006). V těchto případech je nicméně dítě tímto krokem jedním z rodičů spíše chráněno, současně mu není toto rozhodnutí ve většině případů vyčítáno (Špaňhelová, 2010). Role viníka, resp. viněného za rozvod pak u něj nenastává.

K této roli dochází, pokud jsou manželské spory uvolňovány směrem k dítěti. To samo není skutečnou příčinou hádek, ani by nemělo být jejich účastníkem, pokud však rodič někdy nemá jinou možnost, jak svou frustraci a stres ventilovat, může nevhodně k tomuto použít právě i dítě. Jedná se tak spíše o obranný mechanismus dospělého, který ovšem může mít až fatální následky na dítě (Špaňhelová, 2010).

Rodič tak může dítěti vyčítat jeho konkrétní chování, které může být – resp. rodičovská reakce na něj – spouštěčem hádek mezi rodiči, ale i obecně skutečnost, že se dítě do vztahu narodilo (Novák, 2012).

Záleží pak samozřejmě na věku dítěte, jeho rozumových schopnostech a míře vývoje kritického myšlení, na jeho osobnosti, charakteru a temperamentu, pravidlem nicméně bývá, že v důsledku těchto obvinění dítě zažívá velké pocity viny, společně s pocity křivdy, smutku, strachu a vzteku. Má tendenci přijímat to, co rodič řekne, v horším případě oba rodiče řeknou, a vnímat sebe jako špatné – jako problém způsobující potíže v jejich vztahu. Společně s tím pak může vnímat, že tímto konfliktem neztrácí jen rodinné prostředí a vztah rodičů, ale také rodiče jako takové (Špaňhelová, 2010).

Někdy se do této role staví i dítě samotné, tedy bez přičinění dospělé osoby. Je tomu zejména v případech, kdy dítěti není dostatečně vysvětleno, co stojí za problémy mezi rodiči, případně kdy není dítě ujištěno o tom, že ono příčinou rozvodu není. Někdy např. může zaslechnout své jméno nebo nějaký odkaz na sebe samé při hádce rodičů, což jej vede k tomu, že ono stojí u jejich zrodu. Případně stačí vyšší citlivost dítěte a jeho sklon k sebeobviňování a vztahování viny na sebe samé. Dítě si pak vyčítá své chování, má dojem, že hodně zlobí nebo že se dostatečně dobře neučí, a proto si rodiče nerozumí a hádají se (Špaňhelová, 2010). Setkat se pak je možné zejména s velkou ukázněností dítěte, jeho pořádku milostí a klidností a obecně velmi kladným přístupem k rodičům a čemukoli, co oni po dítěti vyžadují. Je tomu z toho důvodu, že dítě věří, že svým vzorným chováním může zvrátit jejich rozhodnutí a zabránit rozvodu, případně, pokud již toto není možné, se dítě snaží napravit své domnělé chybné chování, které dle něj rozvrat mezi rodiči způsobilo (Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010).

7.11 Role dítěte jakožto zbraně vůči druhému partnerovi

Dítě se bohužel může stát i jakousi zbraní nebo předmětem vydírání mezi rozvádějícími se partnery, a to častěji ze strany matky. Ta si je totiž často dobře vědoma toho, že v případě sporného rozvodu a rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z rodičů jsou její šance výrazně vyšší než šance jejího partnera (Novák & Průchová, 2007). Matka tak prostřednictvím poukázání na fakt, že pokud nebude partner „spolupracovat“ a postupovat tak, jak si ona přeje, nebude mít přístup ke společnému dítěti, získává ve vztahu převahu a spolu s ní i např. lepší majtkové či finanční vyrovnání (Novák, 2012).

Dítě se nicméně může stát předmětem jakéhosi vydírání i později, kdy je již porozvodová péče ustanovená, zejména je-li ustanovené svěřeni dítěte do výchovy jednomu z rodičů. Přestože rodič druhý má právo dítě vídat, praxe ukazuje, že ne vždy je mu kontakt umožněn, nebo alespoň ne v takové míře, v jaké by si to přál. Realizace tohoto práva je nadto poměrně těžce vymahatelná. Dítě tak opět může posloužit jako jakýsi výměnný objekt („Můžeš děti vidět, ale...“), případně blokování kontaktu s ním slouží čistě k ublížení bývalému partnerovi (Novák & Průchová, 2007).

Dítě může být přitom tímto způsobem používáno nepřímo, tedy v komunikaci mezi rozvádějícími se rodiči, kdy dítě není těmto řečem přítomno, nebo není minimálně jeho přítomnost nutná, ale i přímo, kdy jeden nebo oba z rodičů hovoří o druhém z rodičů přímo k němu. V tomto případě pak hovoříme o tzv. popouzení či programování dítěte vůči druhému rodiči (Novák, 2012).

7.11.1 Popouzení, resp. programování dítěte vůči druhému rodiči

Jedná se o přímé nebo nepřímé, vědomé, ale i nevědomé ovlivňování dítěte vůči druhému z rodičů. Dítě může být popouzeno jen jedním z rodičů, ale i vzájemně, tedy oběma rodiči proti rodiči druhému. Intenzita se přitom může velmi výrazně různit; za popouzení lze považovat již jen povzdechy nebo gesta, případně mírné narážky, které svým obsahem o popouzení či programování nesvědčí, ovšem jejich způsob a načasování sdělení ano; druhým extrémem je pak vyprávění někdy až smyšlených

příběhů a předkládání jakýchsi dokladů o různých činech druhého z rodičů či vyhrožování dítěti (Matoušek, 2015a; Novák, 2012).

Důležitým faktem přitom je, že rodič, který vykazuje některé prvky tohoto chování, bývá často sugestivně přesvědčen o své pravdě jakožto skutečnosti, a tedy také o tom, že dítě pouze informuje, případně jej chrání, tedy si nemusí být vůbec vědom škodlivého dopadu tohoto jeho jednání (Novák, 2012). Cíl je nicméně jasný: východiskem pro mentální programování je přesvědčování za účelem přimět dítě změnit dosavadní vnímání druhého rodiče, případně jiného člena rodiny (Novák, 2012).

Dítě je přitom velmi sugestibilní, a to zejména ve vztahu ke svým rodičům, tedy dospělých osob, jejichž autoritu přijímá. Jimi řečenému tak automaticky věří, aniž by vše podrobilo kritickému zvážení (Novák & Průchová, 2007).

Popouzení, někdy nazývané také jako programování, dítěte lze poznat dle používání slov či frází dítětem, které používá popouzející z rodičů a které by jinak ve svém věku dítě běžně nepoužilo (např.: „Máma utekla od táty a teď se válí s jiným chlapem.“) (Matoušek, 2015a).

Setkat se můžeme také s manipulativními technikami, kdy rodič dítě jakoby pouze informuje s dodatkem, že si dítě může vytvořit vlastní názor a rozhodnout se, čemu a jak bude věřit. Jelikož se nicméně do této role dostávají především děti školního věku s doposud nedostatečně vyvinutým kritickým myšlením, současně velmi závislé na péči rodiče, dítě vlastní názor na celou situaci a druhého rodiče mít z podstaty věci nemůže, a tedy pouze přejímá názory dospělého (Novák, 2012; Novák & Průchová, 2007).

Tyto děti se s rozvodem rodičů vyrovnávají nejhůře (Trnka, 1974). A extrémní praktikování této manipulace dítěte je možné řešit jen odebráním dítěte rodiči, který jej programuje vůči rodiči druhému, a následné navázání kontaktu se zavrženým rodičem (Gardner, 1998).

7.12 Role ignorovaného

Pro intenzitu negativních pocitů spojených s konflikty s druhým partnerem mohou rodiče přehlížet v procesu rozvodu vlastní děti a jejich pocity. Případně si nemusí rodiče ani uvědomovat, že dítě jejich manželský konflikt vnímá; mohou se např. domnívat, že dítě hádky neslyší, neboť jim není přímo vystaveno, ani je jinak nevnímá (Novák & Průchová, 2007; Špaňhelová, 2010).

V některých případech se může jednat o jakousi ochranu dítěte, resp. snahu o ni, kdy se rodiče snaží dítě ušetřit negativních pocitů spojených s jejich rozvodem. V případech jiných mohou mít rodiče dojem, že hádky a rozvod jsou jen jejich vlastní záležitostí, že se nijak netýkají dítěte, které je sice součástí rodiny, nikoli však manželství (Špaňhelová, 2010).

7.13 Role ignorujícího, příp. negativně reagujícího

Setkat se můžeme také s tím, že dítě samo svým způsobem ignoruje celý rozvod rodičů, jako by se jej vůbec netýkal. Je mu dle jeho slov jedno, co s rodiči dál bude, je mu jedno, jak dopadne celé porozvodové uspořádání, u koho bude žít apod. (Novák, 2012).

Jinou možností je pak velmi negativní stavění se vůči rodičům, neposlušání jejich příkazů a používání vůči nim sprostých slov či nadávek. Dítě odmítá takřka cokoli, co po něm či pro něj rodič chce. Častěji přitom takto reaguje jen na jednoho z rodičů, a to rodiče slabšího a více zranitelnějšího, častěji tedy matku.

Tato protestní reakce se objevuje nejčastěji u dospívajících dětí, tedy dětí procházejících si pubertou, objevit se ovšem může již u dětí předškolního věku, kdy nicméně tyto děti ani často neví, co slova, která používají, přesně znamenají, a jaké důsledky jejich chování může mít (Špaňhelová, 2010). U dospívajících dětí je také možné setkat se s alternativou tohoto chování, tedy útekem ke kamarádům, partě, či přítelkyni nebo příteli.

Pokud je toho chování nové, je zřejmé, že se jedná o reakci na rozvod, tedy jakési protestní chování, kdy dítě neví, jakým jiným způsobem své negativní pocity sdělovat či jinak ventilovat. Dítě na sebe také může chtít tímto způsobem přitáhnout pozornost.

Je tedy potřeba na dítě nereagovat taktéž negativně a výbušně, ale s porozuměním, klidně, pokusit se vysvětlit, co se na straně rodičů i jeho může nyní stát, a upozornit na jiné možnosti reagování (Špaňhelová, 2010).

7.14 Role popírajícího

Ignorující chování dětí může být příčinou jejich popření celé situace, případně k tomuto může vyústit. Dítě nejen že nereaguje adekvátně na rozvodové chování rodičů, ale celé jej popírá. Pokud se jej tak např. někdo zeptá, může reagovat klidně a pozitivně popisovat idylickou situaci v domácnosti a ve vztahu mezi rodiči (Novák, 2012; Špaňhelová, 2010).

Situace se tedy jeví ještě vážnější v než předchozím případě. Dítě nejen že si nepřipouští žádné emoce v reakci na rozvrat manželství svých rodičů, ale nedokáže ani přijmout tuto skutečnost za reálnou.

S dítětem je proto potřeba o celé situaci a jeho emocích s ní spojených hovořit, ideálně dítě přimět je přijmout a prožít. Neboť dítě nutně v souvislosti s rozvodem rodičů pociťuje silné emoce, které nicméně potlačuje, což se může v budoucnu vlivem jiné frustrace velmi silně projevit (Špaňhelová, 2010).

Výzkumná část

8. Metodologický rámec

8.1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Skutečnost, že děti ve většině případů vnímají rozvod svých rodičů jako velmi stresující událost a velkou zátěž, se kterou se nevyrovnávají lehce, je faktem dobře známým a dostatečně prozkoumaným. Tato práce se proto zaměřuje detailněji na role, které mohou děti v již předrozvodové, ale především pak rozvodové a porozvodové situaci zastávat, ať již vědomě či nevědomě, samy od sebe, či prostřednictvím svých rodičů. Obeznamení se s těmito rolemi, motivací dětí do nich vstupovat či rodičů je dětem připisovat či je do nich někdy až manipulovat, byť opět i třeba nevědomě, pak může posloužit hlubšímu porozumění vyrovnávání se dětí s touto změnou a situací jako takovou, které je pak možné využít při práci s dětmi rozvodem rodičů si procházejícími či při práci s rodiči jako takovými.

Cílem uskutečněného výzkumu je tedy nalezení a popis rolí, které děti zastávají v předrozvodovém a rozvodovém chování manželů, jakož i důvodů, proč se tak děje, či podmínek, které k tomuto mohou přispívat.

V rámci tohoto výzkumného projektu proto byly položeny dvě hlavní výzkumné otázky, na které probandi odpovídali zejména prostřednictvím několika vybraných podotázek:

- 1) Jakou roli hrají děti v předrozvodovém chování rodičů?
  - a) Snaží se rodiče vztah kvůli dětem zachránit, a to např. navštívením manželské poradny nebo jiného odborného pracoviště?
  - b) Oddalují rodiče rozvod kvůli dětem?
- 2) Jaké role děti zastávají v rozvodovém a porozvodovém období?
  - a) Mění se nějak chování dětí od začátku rozvodu až po období po něm?

- b) Objevují se u dětí nějaké změny ve vztazích s kamarády nebo příbuznými? Objevují se nějaké změny ve škole, např. v souvislosti se školními výsledky?
- c) Pokud jde o chování bývalého partnera vůči dětem, objevuje se zde něco, co by bylo možné označit za nevhodné, tedy s čím by bylo možné nesouhlasit?
- d) Pokud jde o chování samotného respondenta vůči dětem, je zde něco, co by on sám býval změnil, pokud by měl tu možnost?

Kompletní seznam otázek pokládaných respondentům, byť ne nutně ve stanoveném pořadí, nadto ne v doslovném znění, je k nahlédnutí v přílohách.

8.1.1 Ověření výzkumných otázek

Samotnému sestavení a formulaci otázek předcházely dva pilotní rozhovory. Ty posloužily k ověření srozumitelnosti otázek, jejich logickému uspořádání a pokrytí daného tématu. Podobně byla díky nim stanovena přibližná délka rozhovoru.

Pilotní rozhovory byly uskutečněny s jedinci, které znám, a to kvůli jejich ochotě a schopnosti podat zpětnou vazbu; současně s jedinci, kteří si prošli rozvodem a kteří mají děti, aby byli schopni se k otázkám vyjádřit. Jejich výpovědi nejsou součástí výzkumného souboru.

Na základě těchto rozhovorů byly některé otázky pozměněny, resp. rozvinuty pro lepší představu, na co konkrétně se otázka ptá. Podobně byly doplněny některé nové otázky.

Vzhledem k nutnosti nahrávat rozhovory pro jejich přepis, a to rozhovory telefonické, byl uskutečněn ještě jeden rozhovor, čistě za účelem ověření kvality nahrávky. Ten se nevztahoval k tématu studie; měl skutečně jen ověřit možnost záznamu a srozumitelnost obou účastníků hovoru.

8.2 Výzkumné metody

8.2.1 Typ výzkumu a metody získávání dat

Vzhledem k neprobádanosti zkoumaného problému a jeho podstatě, tedy subjektivní zkušenosti a velmi odlišných kontextů a okolností, ve kterých se respondenti nacházeli či nachází, byl pro účely výzkumu zvolen přístup kvalitativní, konkrétně pak metoda polostrukturovaného rozhovoru. Ta má oproti strukturované i nestrukturované formě tu výhodu, že působí více přirozeně, neboť z velké části plynule následuje respondenta a navazuje na jeho výpovědi, je flexibilnější, přesto se stále drží vytyčeného cíle a otázek (Mioviský, 2006). Umožňuje tak získání autentických výpovědí o zažité zkušenosti respondentů, jejich prožívání, pocitů, vnímání a názorů. Tyto polostrukturované rozhovory byly vedeny individuálně vždy jen s jedním respondentem, konkrétně jedním z rozvedených rodičů, což umožnilo otevřené vyjádření jejich názorů a postojů, a to i v takto intimním tématu, jakým je rozvod jejich manželství a prožívání této situace jejich dětmi.

8.2.2 Požadavky na výzkumný vzorek

Hlavním kritériem pro výběr vhodných respondentů byla jejich osobní zkušenost s rozvodem, a zejména pak zkušenost jejich dětí. Pro účast ve studii proto byla určena následující kritéria: muži a ženy, kteří se rozvedli před méně než pěti lety a kteří měli v době rozvodu alespoň jedno nezletilé dítě.

Rozvod byl z důvodu tématu práce a jejího většího zaměření nutnou podmínkou pro účast ve studii, a to i přesto, že dlouhodobá nesezdaná partnerství vykazují s manželstvím mnoho shodných charakteristik (Možný, 2002; Šulová, 2011), podobně pak jejich rozpad vykazuje velké podobnosti s rozpadem manželství, zejména jedná-li se o děti v těchto vztazích (Matoušek, 2015a).

Maximální doba od rozvodu byla stanovena na pět let, a to z toho důvodu, aby se předešlo příliš velkým zkreslením v důsledku nepamatování si detailů, případně pozměňování skutečnosti vlivem nových okolností. Kratší perioda nebyla zvolena proto, že byl prostřednictvím tohoto kritéria očekáván pestřejší vzorek s různě

dlouhým obdobím od rozvodu, umožňující lepší porozumění zvládnání porozvodové situace dětmi v průběhu času, a tedy možnost zachycení širší palety projevů jejich chování. Současně takto zvolené kritérium ponechalo možnost zapojení většího počtu respondentů.

Jelikož se práce zabývá především obdobím dětství, byl stanoven požadavek na nezletilost dětí, resp. alespoň jednoho dítěte v době rozvodu.

Požadavek na velikost souboru byl stanoven na 10-20 jedinců.

8.2.3 Metody zpracování dat

Pro analýzu rozhovorů byla vybrána metoda tematické analýzy (Braun & Clarke, 2006). Ta je vhodná k použití v případě, že studie vychází z jistého teoretického základu, tedy její realizaci předchází předem stanovená výzkumná otázka, což byl případ této studie. Použit ji lze nicméně i v případě, kdy se z teoretického základu nevychází. V tomto případě se jedná o induktivní tematickou analýzu, kdy se výzkumná otázka vynořuje až při samotné analýze dat.

Tato metoda sestává ze šesti bodů, přičemž analýza vyžaduje nejen postupování od jednoho bodu k druhému, ale také vracení s k předchozím bodům a následný opětovný postup k bodům následujícím (Braun & Clarke, 2006).

Seznámení se s daty

Seznámení s daty sestává z přepsání rozhovorů, jedná-li se o rozhovory nahrávané, jejichž písemný přepis není rovnou k dispozici. Již samotný přepis umožňuje seznámení s daty na vyšší úrovni, než kterou zajistilo vedení rozhovorů. Přesto následuje alespoň jedno přečtení celého souboru podkladů pro následnou analýzu. Čtení by mělo být aktivní, tedy by již při něm měly být hledány pro účely studie relevantní významy a vzorce. Tvoří se při něm také první kódy.

Generování počátečních kódů

Druhý z bodů představuje vytvoření počátečního seznamu zajímavých vlastností či rysů a konkrétních kódů, tedy kódů užších, než jsou samotná témata. Data jsou organizována do smysluplných celků. Hlavní zaměření představuje vyhledávání opakujících se vzorců.

Hledání témat

V okamžiku, kdy jsou všechny kódy identifikovány a sepsány, následuje další z kroků. V něm jsou tyto kódy dále porovnávány a tříděny dle jednotlivých témat. Přičemž platí, že se kódy nesmí překrývat, tedy mohou spadat jen pod jedno z témat, což je nutné rozhodnout. Doporučuje se užití nejrůznějších pomůcek, mezi než mohou spadat tabulky, mentální mapy, barevné zvýraznění apod.

Ověření témat

Jelikož některá témata nemusí být dostatečně podpořena daty, jiná témata mohou splývat v jeden celek, či je naopak nutné jedno téma rozdělit do témat více, je nutné ověření hranic mezi tématy, uvážení jejich validity a ustanovení finálních z nich.

Definování a pojmenování témat

Následně jsou jednotlivá témata definována, tedy se hledá esence každého z nich, tedy o čem které z témat je. Témata se zvažují samostatně, ale také v celku, kdy se zkoumá jejich vzájemné propojení. Výsledkem by měly být jasné definice, tedy čím konkrétní témata jsou, a čím naopak nejsou.

Sepsání závěrečné zprávy

Posledním krokem je vypracování finální analýzy na základě konečně zvolených témat a sepsání závěrečné zprávy (Braun & Clarke, 2006).

9. Průběh výzkumu

9.1 Výzkumný soubor

Výběr probandů proběhl nenáhodně, prostřednictvím kombinace metod příležitostného výběru a samovýběru. Jedna z respondentek byla oslovena přímo, ostatní respondenti byli zařazeni na základě jejich reakce na inzerovanou žádost o zapojení se do studie na sociálních sítích, konkrétně na Facebooku, skupiny: „Matky samoživitelky a otcové samoživitelé“, „Klub svobodných matek“, „Maminky v nouzi a levně“, „Inzerce pro rodiče a děti :-)\", „Rozvod – poradna – Osobní vztahy“, „Pro maminky a děti v nouzi“, „Účastníci výzkumu“. Tato žádost byla doplněna o motivaci v podobě finanční odměny ve výši 150 Kč, navýšenou po deseti dnech a uskutečnění devíti rozhovorů na částku 250 Kč. Odměna však byla v polovině případů respondenty odmítána, zaslat si ji nechalo jen 7 z 14.

Vzhledem k povaze tématu a skupin, ve kterých byla žádost o účast inzerována, bylo očekáváno většinové zapojení žen. Toto očekávání se následně potvrdilo: ze 14 jedinců, se kterými byl uskutečněn rozhovor, byl jen jeden muž.

Více základních informací o výzkumném souboru shrnuje tabulka 1.

9.2 Etika výzkumu

Každý z respondentů byl před samotným rozhovorem informován o jeho cílech, taktéž o nahrávání těchto rozhovorů. Jeho účast, resp. aktivní reakce na mou žádost, byl tedy považován za souhlas s touto skutečností. Přesto byl každý z respondentů s tímto faktem znovu na začátku rozhovoru seznámen. Podobně byl také seznámen se zachováním respondentovy anonymity v rámci práce, mlčenlivosti o jeho osobních údajích a možnosti, resp. práva na kteroukoli otázku neodpovědět, případně odstoupit od celé studie.

Celý přepis rozhovorů není pro intimitu svého tématu veřejnou součástí práce. Tyto přepisy jsou dostupné pouze na vyžádání. Jsou nicméně přiloženy k výtiskům práce pro její posuzovatele, podobně budou doneseny k obhajobě této práce.

9.3 Realizace výzkumu a záznam dat

Rozhovory byly uskutečněny telefonicky, resp. on-line; konkrétně prostřednictvím aplikace WhatsApp, v jednom případě prostřednictvím funkce volání přes aplikaci Facebook. Jedna z respondentek si přála nejprve odpovědět na otázky písemně, poté nicméně následoval telefonický hovor pro upřesnění některých odpovědí. Telefonicky, resp. online byli respondenti kontaktováni z důvodu realizace výzkumu ze zahraničí, která neumožňovala osobní setkání s respondenty, podobně znemožňovala osobní setkání pandemie Covid-19 (rozhovory byly uskutečněny v červnu a červenci 2020). Tato skutečnost neumožnila použití metody pozorování, na druhou stranu však umožnila díky pocitu anonymity a možnosti zůstat ve svém domácím prostředí větší otevřenost respondentů, podobně také díky větší flexibilitě v čase uskutečnění rozhovorů s respondenty, kteří by se jinak kvůli časové vytíženosti nemohli studie zúčastnit.

Délka rozhovoru byla na základě pilotních rozhovorů odhadována mezi 30 a 60 minutami. Celé rozhovory (včetně úvodních informací) trvaly v průběhu 52 minut, přičemž rozmezí jejich délky se pohybovalo (po zaokrouhlení na celé minuty) mezi 33 a 99 minutami.

Již v rámci samotných rozhovorů byl pro zaznamenání základních údajů využíván záznamový arch. Tyto údaje jsou uvedeny v tabulce 1.

Mimo tento arch byly celé rozhovory nahrávány na diktafon a následně doslovně přepsány do písemné podoby, a to včetně nespisovných výrazů, opakování některých výrazů, hovorové řeči apod. Po přepisu byly výpovědi anonymizovány, a to vytvořením „krycího“ jména, a to jak pro probandy, tak pro kterékoli jimi zmíněné osoby, nejčastěji bývalé partnery a děti, v jednom případě pak také psa.

9.4 Průběh zpracování dat

Po připomenutí si veškerých dat, tedy projití si záznamů, resp. transkripci záznamů přišlo na řadu hledání vzorců a tvoření prvních kódů.

V průběhu čtení textu byly vytvářeny základní kategorie, kterým byly přiděleny rozdílné barvy, jež byly následně v textu označovány. Přičemž nové rozhovory přinášely nové kategorie, a naopak postrádaly některé z již vytvořených předešlých kategorií. Celý text byl čten opakovaně. Přičemž v tomto průběhu došlo k úpravě některých kategorií; některé byly pozměněny, některé sloučeny, jiné zcela vynechány, některé pak naopak rozděleny do více kategorií, resp. subkategorií. Přičemž byl kladen důraz na to, aby se výroky respondentů při řazení do jednotlivých kategorií vzájemně nepřekrývaly, tedy nebyly zařazeny do více než jedné kategorie.

Nakonec vznikl seznam kategorií a subkategorií, které byly společné většině rozhovorů a současně odpovídaly tématu a hlavnímu zaměření práce. Ty jsou společně s k nim přiřazenými výroky jednotlivých respondentů a interpretací uvedeny v následující kapitole.

10. Výsledky a jejich interpretace

10.1 Základní údaje o výzkumném souboru

Základní údaje o výzkumném souboru shrnuje pro snazší orientaci následující tabulka:

"krycí" jméno	věk	vzdělání	vzdělání partnera	délka vztahu	rozvod	iniciátor rozvodu	společné děti (pohlaví a věk)
1 Aneta	44 let	SŠ	SŠ	2 roky manželství	květen 2020	respondentka	syn (3 roky)
2 Tereza	42 let	SŠ	VŠ	10 let manželství, 6-7 let partnerství	2017	rozchod respondentka, rozvod manžel	syn (15 let), dcera (9 let)
3 Petra	40 let	SŠ	SŠ	10 let manželství, 4 roky partnerství	únor 2020	respondentka	syn (9 let), dcera (5 let)
4 Dana	38 let	VŠ	VŠ	7 let manželství, 8 let partnerství	leden 2020	respondentka	syn (10 let), dcera (7 let)
5 Martina	29 let	SŠ	VŠ	8 let manželství, 2 roky partnerství	únor 2020	vzájemné rozhodnutí	dcera (6 let), dcera (4 roky)
6 Karolína	30 let	VŠ	SŠ	ne celý rok manželství, ne celý rok partnerství	2015	respondentka	syn (5,5 let)
7 Eva	36 let	VŠ	SŠ	15 let manželství	prosinec 2019	manžel	dcera (9 let), syn (7 let)

Tabulka 1 - Základní údaje o výzkumném souboru

"krycí" jméno	věk	vzdělání	vzdělání partnera	délka vztahu	rozvod	iniciátor rozvodu	společné děti (pohlaví a věk)
8 Stanislav	70 let	SŠ	ZŠ	17 let manželství, 2 roky partnerství	2019	respondent	syn (17 let), syn (13 let)
9 Zuzana	50 let	VŠ	VŠ	25 let manželství	2017	respondentka	syn (22 let), syn (12 let)
10 Iveta	31 let	SŠ	SŠ	5 let manželství, 4 roky partnerství	2017	respondentka	syn (8 let)
11 Zdeňka	41 let	SŠ	SOŠ	6 let manželství, 1,5 let partnerství	2016	respondentka	dcera (10 let)
12 Jana	38 let	SŠ	SŠ	10 let manželství, 7 let partnerství	leden 2020	manžel	dcera (14 let), dcera (9 let)
13 Marie	31 let	VŠ	SŠ	7 let manželství	červen 2020	respondentka	dcera (3 roky)
14 Barbora	32 let	SOŠ	SOŠ	8 let manželství	březen 2017	respondentka	dcera (10 let), dcera (6 let), syn (4 roky)

Tabulka 1 - Základní údaje o výzkumném souboru

10.2 Role dítěte v předrozvodovém chování rodičů

Role dítěte v předrozvodovém chování rodičů byla definována odpověďmi na tyto teoretické výzkumné otázky:

- a) Snaží se rodiče vztah kvůli dětem zachránit, a to např. navštívením manželské poradny nebo jiného odborného pracoviště?
- b) Oddalují rodiče rozvod kvůli dětem?

Respondenti často v rámci popisu manželského vztahu, jeho vývoje a úvah o rozvodu zmiňovali děti a jejich roli v tomto uvažování a chování sami, případně se na ně a jejich roli bylo následně doptáno. A to konkrétně otázkami, zda rodiče zohledňovali při uvažování o rozvodu skutečnost, že mají dítě/děti, zda přemýšleli o tom, zda by bylo lepší setrvat kvůli dítěti/dětem v manželství déle, než by tomu bylo v případě, kdy by dítě/děti neměli, nebo naopak chtěli ze vztahu kvůli dítěti/dětem odejít dříve apod.

Odpovědi respondentů bylo možné rozdělit do třech základních kategorií podle toho, zda se jednalo čistě o přítomnost dětí jakožto faktor přispívající k udržení či naopak ukončení vztahu, zda rodiče v souvislosti s uvažováním o rozvodu a zohledňování dětí v této situaci vyhledali odbornou pomoc za účelem záchrany vztahu, či zda byl zvažován jakožto další z faktorů také věk dětí.

10.2.1 Přítomnost dětí jako faktor

V případě uvážení pouze skutečnosti, že jsou součástí manželství, tedy rodiny, také děti, bylo možné odpovědi respondentů dále rozdělit do pěti subkategorií: 1) nemožnost o dítěti jakožto o faktoru přispívajícímu k setrvání v manželství, či naopak jeho ukončení, uvažovat pro jiné důvody, 2) žádná role dítěte v předrozvodovém uvažování a jednání rodičů, 3) dítě jako faktor přispívající k setrvání v manželství, 4) dítě jako faktor přispívající nejprve k setrvání v manželství, následně k jeho ukončení, 5) dítě jako faktor přispívající k ukončení manželství.

Nemožnost o dítěti jakožto o faktoru přispívajícímu k setrvání v manželství, či naopak jeho ukončení, uvažovat pro jiné důvody

První z těchto kategorií je charakterizována tím, že rozpad manželství, resp. odchod z něj inicioval druhý z partnerů, než s kterým byl veden rozhovor.

V tomto případě se jednalo o velmi náhlý a neočekávaný odchod manžela, který přitom nebylo možné nijak zvrátit, proto ani úvahy o záchraně vztahu – z jakéhokoli důvodu – nebyly na místě. Současně se jednalo o manželství, které nebylo dle respondentky funkční, naopak se jednalo o „divný vztah, divné tři roky, divné manželství, z mého úhlu pohledu to bylo z jeho strany účelové“ (Aneta), proto ani kdyby respondentka měla možnost do odchodu partnera, a tím do rozpadu vztahu, zasáhnout, nepovažovala by to za dobré řešení.

„Tam nebylo co zachraňovat. On prostě odešel. [...] Takže ani nějaká komunikace s ním, že kvůli malému, vůbec nic takové neproběhlo. Ani v mé hlavě, že bych se o něco takového pokoušela. Ne. A on se prostě odstěhoval. Tak není co řešit. Z jeho strany to bylo jasné, dané. Tečka. [...] On mi tak naubližoval, že společnej život by byl – jenom kvůli dítěti, abychom spolu byli –, ani to není možné, protože on takhle nepřemýšlí, že kvůli dítěti se obětuje, on takhle nepřemýšlí. On je sobec. Tak i kdybychom spolu žili tady v tom, jenom kvůli malému, to nevím, jestli by to mělo smysl. [...] Tak tady není žádná ani myšlenka, ani z mé, ani z jeho strany, že kvůli malému. [...] Abych já se trápila, a trápila se kvůli němu tak, že se ani nedokážu zpětně usmát na své dítě, co má dítě z takové mámy.“ (Aneta)

Žádná role dítěte v předrozvodovém uvažování a jednání rodičů

Ve dvou případech nehrály děti žádnou roli v předrozvodovém uvažování a následném jednání rodičů.

Tomu bylo v případě, kdy respondentka vyrůstala v nefunkčním vztahu svých rodičů, na základě čehož vnímala, že nefunkční vztah nemá smysl jen kvůli dětem udržovat.

Naopak se domnívala, že bude-li jako rodič psychicky vyrovnaná a spokojená, děti budou prosperovat lépe, byť budou jejich rodiče žít odděleně.

„Já jsem do osmnácti let vyrůstala v nefunkčním vztahu mých... ani ne rodičů. Matka se vdala, vzala si pána, kterého já jsem teda považovala za svého otce. A ten vztah byl velice neharmonický. A velice jako, jako musím říct, že mně jako dítěti se v tom žilo strašně jako nepříjemně. A prostě já si pamatuji ten pocit, kdy jako přijdete domů a čekáte, jestli rodiče se tam budou zase hádat a křičet na sebe. A ta domácnost je v takovém jako hrozným napětí. Takže já moc dobře vím z dětství, že nemá smysl jako udržovat nefunkční vztah kvůli dětem. Takže já jsem řešila primárně ten vztah. A věděla jsem, že prostě ty děti to zoládnou. [...] Nemá absolutně smysl nefunkční vztah prostě udržovat kvůli dětem. [...] Takže negativní zkušenost z dětství přispěla k tomu jako, myslím si ale, že to tak prostě ty děti, pokud vyrůstaj v těch hádkách, v tom napětí, tak je to prostě špatně. [...] Protože si myslím, že ty děti v tom jako spokojené určitě nejsou.“ (Petra)

Podobný názor zastávala i jiná z respondentek, která taktéž zmiňovala nutnost vlastního zdraví a spokojenosti jakožto důležitého faktoru pro následnou spokojenost a zdravý vývoj dětí.

„Neuvědomuju si, že bysme řešili, že máme děti, musíme jim něco... Spíš jsme chtěli mít jako čistej štít. Chtěli jsme sami v sobě být jako zdravý a spokojený. A bereme to tak, že když my jsme, tak to je to nejlepší, co pro děti můžeme udělat. A když nejsme, tak oni to cítí a nic jim to nedává. Protože myslím si, že to nemělo na to vliv. Že bysme přemejšleli, že kvůli dětem něco.“ (Martina)

Dítě jako faktor přispívající k setrvání v manželství

Nejvíce očekávaným a také nejvíce zastoupeným byl případ, kdy manželé po jistou dobu setrvali v problematickém či nefunkčním manželství, a to právě kvůli dětem.

„No, ty děti v tom hrály tu nejhlavnější roli. Protože já jsem dlouho čekala. [...] A já jsem si vždycky říkala, kvůli těm dětem, je to lepší, když budeme jako spolu

než od sebe, ale ukázalo se, i teďka po těch třech letech, že je to lepší teď takhle, že jsme od sebe. Že i pro ty děti – paradoxně – je to, že ty rodiče jsou od sebe, je lepší, no.“ (Dana)

„Hodně přemýšlíte nad tím, jo, říkáte si, [...] pořád si říkáte, a vydržím to, a půjde to ještě třeba, a dáme nějakou šanci tomu vztahu, kvůli, hlavně kvůli těm dětem, a i ty ekonomický jistotě.“ [...] No, já, já jsem si pořád jakoby říkala. Protože jsem k tomu i byla vedená, nebo máme i zákon o rodině, že je potřeba jako vyrůstat v té kompletní rodině, i pro ty děti, že jako viděj ten mužskej vzor, že jo, fungování, ten, tu matku, jak funguje v té rodině. [...] Jo, nejdřív si říkáte, ty děti by měly mít toho tátu. Kor třeba, já mám dva kluky. Tak o to víc, že jo.“ (Zuzana)

Podobně, tedy s ohledem na úplnost rodiny, uvažovala i jiná z respondentek.

„Já jsem přemýšlela asi půl roku o rozvodu. Jenomže mně se nechtělo z rodiny jako tahat syna k sobě jenom. Prostě já jsem byla vychovaná v rodině, kdy mamka s taťkou žije spolu, tak jsem chtěla tu rodinu udržet. [...] A jediný, kdo mě držel s bývalým, to byl vlastně syn prostě. Že kvůli němu jsem zůstávala. [...] Já jsem chtěla tu rodinu udržet.“ (Iveta)

Jiná se pak kvůli dceři vracela k tehdy ještě stávajícímu manželovi, kdy pro dceru a její velmi dobrý vztah s otcem chtěla úplnost rodiny zachovat.

„My jsme spolu předtím skoro devět měsíců nebyli. Ale vzhledem k tomu, že dcera ho milovala, byly jí tři roky, on jí miloval, choval se k ní nádherně, tak prostě jsme to zkusili. No, nevyšlo to, že jo. [...] [To bylo] jenom kvůli dceři. Jenom kvůli dceři. Z mojí strany už to bylo takový, už tomu člověku jako nevěříte, že jo.“ (Zdeňka)

Dokonce se objevil i případ, kdy respondent kvůli dětem stáhl již podanou žádost o rozvod. Tu po třech letech podal znovu. Uvedl, že ani v tomto případě se kvůli dětem rozvádět nechtěl, ovšem zůstat ve vztahu již pro něj nebylo snesitelné.

„Když jsem to poprvý stáhl, tak jsem to udělal víceméně jenom kvůli dětem, protože jsem je nechtěl opouštět. Ani podruhé, jako když jsem podával ten rozvod, nebo žádost o rozvod, nebo než jsem vůbec odešel z té společný domácnosti, tak já jsem se rozvádět nechtěl. Ale z její strany byl vyvíjen na mě takovej tlak, že jsem to radši vzdal.“ (Stanislav)

Dítě jako faktor přispívající nejprve k setrvání v manželství, následně k jeho ukončení

Ukázalo se, že dítě může na vztah současně působit ve dvou rozdílných rovinách; nejprve může být důvodem pro udržení vztahu, následně se nicméně může stát důvodem pro jeho ukončení.

Tak tomu bylo v případě respondentky, které se narodila dcera s vývojovým postižením, a tedy potřebou docházení na rehabilitace a obecně větší péče. I přes nedostatky manželského vztahu či potíže v něm se proto respondentka rozhodla ve vztahu setrvat, jelikož vnímala, že by jeho ukončení znamenalo možné doživotní potíže pro dceru.

„Vlastně to první uvědomění prostě přišlo asi tři měsíce po porodu. Že prostě jsem úplně špatně. A pak vlastně to, se to jenom vyvíjelo k tomu, že prostě jsem viděla, že teď, že prostě nějaká ta doba toho batolecího věku z nějakých prostě vývojovejch předpokladů byla vlastně to nejdůležitější pro ten její život. V tom fyzickým narovnání toho postižení. Takže jsem věděla, že tam jako nesmím. No, a pak jsem přemýšlela, co je jako menší zlo, no.“ (Tereza)

Jelikož se nicméně tento manželský vztah vyvíjel čím dál hůře, resp. se u partnera začaly projevovat sklony až k psychickému násilí směrem k ní, staly se děti, resp. jejich uchránění tomuto působení a vlivu na jejich budoucí vývoj, důvodem pro opuštění vztahu.

„Já můžu říct, že jsem se rozešla hlavně kvůli dětem. Protože jsem si uvědomovala, že prostě to, co oni viděj doma – on prostě není agresor projevenej,

on je skrytej agresor. Prostě manipulant, lže prostě, a fakt skrytej agresor. Vysoce inteligentní, takže o to je to ještě mnohem horší, protože on vlastně vám úplně změnil myšlení na to patologický, prostě že člověk je bez sebevědomí prostě a není schopnej se v tom pak správně nastavit. Tohle já jsem si začala uvědomovat, že vlastně tohle v pořádku není. A že takhle vychováme svoje děti, že jo. [...] Protože pak už bylo úplně jasné prostě, že moje rodina byla základem pro to, co je ze mě dnes, nebo bylo v té době, a že jeho rodina, kterou, se kterou on žil, tak že vlastně i generačně i jeho děda, i jeho táta žili zase to samý. A každej byl jako z nich akorát vylepšenej model. To jsem pak vlastně pochopila, že oni si jenom jako tou generací pozměnili tu formu, a vypilovali ji víc. Takže mně prostě došlo, že jako budu vychovávat jako úplně to samý.“ (Tereza)

Důležitým faktorem byl také psychický a fyzický zdravotní stav respondentky, která tomuto chování či jednání ze strany manžela čelila a která se obávala, že by negativní dopad na něj mohl ovlivnit budoucí vývoj dětí, zejména pak dcery s postižením.

„Já jsem věděla, že to nemůžu zvládnout. Že už to táhnu jakoby, já nevím, třetí rok. A že prostě když se zlomím zdravotně, tak ta dcera to odnese na celý život prostě zdravotně. A bude postižená. Takže vlastně jako mně došlo, že musím něco udělat, protože jeho nezlomím. Jeho prostě už nezměním nijak, žádným tím směrem, protože on má už nějak jasnou svojí vizi a prostě nekouká doprava doleva, takže prostě jediný, co mi přišlo, jako ten rozvod.“ (Tereza)

Do jisté míry podobný byl také průběh i u jiné z respondentek. Ta taktéž ve vztahu nejprve kvůli synovi zůstávala.

„[Já] jsem si pořád na miskou vah dávala, jestli jako zůstat. Za cenu toho, že dítě teda bude vyrůstat v takovýhle džungli. Anebo jestli odejít a poskytnout mu alespoň ze své strany nějaký jako klidný zázemí a nějakou jako řádnější výchovu. A to jsem vždycky jakoby zvažovala, co bude menší zlo. Protože nevím, no. Zvažovala.“ (Karolína)

A posléze se rozhodla právě kvůli synovi, resp. svému psychickému stavu a jeho možného dopadu na syna, odejít.

„Já jsem si jako i říkala, že kdybych tam zůstala ještě chvílku, že se určitě sesypu. Že se určitě zhroutím. [...] Takže jsem spíš tak jakoby zachránila sama sebe, abych mohla pak později zachránit to dítě. [...] No, a potom vlastně ještě jakoby, v tom vztahu kdy mě ponižoval, začal mě urážet, nebo říkal, že všechny ženský prostě stojte za prd, tak potom ten můj syn ve školce začal předvádět podobný chování. S tím, že mě i učitelky upozorňovaly, že je agresivní, že děti bouchá, nakonec tam škrtil nějakou malou holčičku. Takže to byla poslední kapka, kdy jsem si řekla, tak tohle je, jako učíme se nápodobou, tohleto nechci.“ (Karolína)

Jiný důvod, konkrétně fyzické napadení nejprve respondentky, následně i samotného dítěte vedlo jinou z respondentek k přehodnocení jejího postoje na zachování manželství kvůli dítěti.

„Pak jsem tomu dala kvůli dětem šanci. [...] Především kvůli dětem. Protože jsem, já jsem vlastně jako kdyby vyrůstala, že moje mamka se rozvedla, tak vím, co to je, to rozdělení těch rodičů. Taky to na mě nepůsobilo moc příjemně. Tak jsem to zase jako kdyby nechtěla jako kdyby, aby to děti taky jakkoli prožívaly. [...] Ale potom se to vlastně jenom zhoršovalo. Tak jsem řekla, že jako konec. Už to tak dál nejde. Právě kvůli těm dětem, že jo. Protože nejmladší, teda nejmladší, prostřední, i jako byla svědkem toho jednoho napadení. A už to na ni mělo i takový jako psychický vliv. Takže už i po tý poradě, i s policií, i v tom intervenčním centru, jsem se rozhodla k tomuhle kroku. [...] Že docházelo i jako kdyby, řev a plácání přes zadek, s modřinama, i vůči dětem. A už jsem to jako kdyby nechtěla pro ty děti.“ (Barbora)

Dítě jako faktor přispívající k ukončení manželství

Dvě z respondentek uvedly, že se vztah nesnažily kvůli dětem zachránit nebo v něm setrvat déle, ale naopak z něj kvůli dětem odešly. Tyto respondentky přitom odcházely z manželství, ve kterých zažívaly jistou formu domácího násilí, ať již psychickou,

či fyzickou. Děti pak chtěly tomuto působení ze strany manžela uchránit, případně zamezit jeho dalšímu vystavení, v některých případech pak zvažovaly vliv partnera na další vývoj dítěte a jejich budoucí vztahy.

Tomu bylo i v případě, kdy bývalý, resp. v té době tehdejší manžel chtěl manželství udržet, přičemž děti udával jako důvod.

„On na mě zkoušel, že jako kvůli dětem. A já jsem potom chodila do psychologické poradny, protože jsem nevěděla, jak to mám potom udělat. Protože prostě ty děti v tom. A paní mi řekla, že pokud se neodstěhuju, tak ty děti to poznamená víc. Protože jim ukazuju, že si tatínek může dovolit, co chce. A ony to, ony to budou brát, že je to v pořádku. Takže první, co se mě zeptala, jestli si dovedu představit, že by si našly stejného chlapa, jak mám já, a ať si tohle uvědomím, jaký jim dávám model. [...] Vlastně si představíte, že děti máte dcery. Takže logicky by si ty dcery našly jako stejného chlapa. Takže pak už se postavíte. [...] A on se pořád snažil skrz děti. A já jsem pořád stála za svým.“ (Jana)

Důležitým faktorem byl také psychický či fyzický zdravotní stav respondentky, která tomuto chování a jednání ze strany manžela čelila a která v jednom z případů přemýšlela dokonce až o sebevraždě, načež kvůli dítěti tento psychicky až nezvladatelný vztah ukončila.

„Samozřejmě přemýšlela jsem o tom, jaký to bude mít dopad na dceru. Ale říkala jsem si, že prostě dcera bez matky úplně tak dobře žít nemůže. Protože tam fakt už jsem přemýšlela i o sebevraždě. A protože to bylo dost jako psychický terorizování. A já jsem říkala, že musím jít prostě od něj pryč. [...] Já si říkám, že radši být sama s dcerou a mít relativně pohodovej život. Samozřejmě je to těžký a všechno. Ale nevidí prostě ty hádky, takový to ošklivý, co to dítě nese špatně, protože nechápe ještě ty souvislosti. Takže já si myslím, že i pro dítě to je bezpečnější určitě. [...] Já jsem si prožila dost jako drsný dětství, viděla jsem i fyzický násilí u rodičů. A jako já si myslím, že všechno tohleto na tom dítěti zanechává něco, co pak v něm vyvolá tu reakci těla. Může být třeba častěji

nemocný. Nebo může mít nevyléčitelnou nemoc. A toho chci dceru nějak vyvarovat, protože není to příjemný.“ (Marie)

10.2.2 Vyhledání odborné pomoci k záchraně vztahu

V souvislosti s možností záchrany vztahu, zejména pak kvůli dětem v něm, bylo v několika případech zmíněno uvažování o odborné pomoci.

„No, tam to bylo, před tím rozpadem toho vztahu, nebo než jako, než já jsem odešla, tak já jsem chtěla, abychom někam šli. Manžel to odmítal tehdy. A pak vlastně, když už jsem odešla, tak on začal, že to začneme řešit, nebo prostě nějakou poradnu navštívíme, a to už jsem mu zase řekla já, prostě že už je pozdě a že, že já už nic řešit s ním nechci.“ (Dana)

Případně i její uskutečnění; v jednom případě oběma partnery, v druhém jen jedním z nich, neboť druhý partner neměl o tuto službu zájem.

„My jsme se pokoušeli o všechno možný. Takže jsme vlastně půl roku měli jakoby na dálku konzultace s párovou terapeutkou. To tenkrát inicioval manžel. Takže jsme tenkrát jakoby měli s ní Skypový konzultace. Protože manžel byl fixován tou prací a nebyl jakoby schopen se uvolnit, tak aby jezdil někam jako do Čech kvůli tomu. A v Německu nám přišlo jako nesmyslný prostě hledat cizojazyčného terapeuta, když jsme oba Češi.“ (Eva)

„Byla jsem v poradně, já jsem tam chodila teda sama. On odmítnul. Jako já za sebe mám pocit, že jsem pro to udělala jako, co jsem mohla. Jako v rámci svého růstu.“ (Petra)

V jednom z případů se pak jednalo o využití této služby oběma partnery, ovšem nikoli na jejich impulz, taktéž ne za účelem záchrany vztahu; jednalo se o soudem nařízenou službu při žádosti o jejich rozvod, neboť žádali o rozvod v České republice, ačkoli byli oba cizinci.

„My jsme oba dva cizinci. A tady v Česku že oni nám dali, rok jsme museli chodit na nějaký ty jejich poradny, jako měli jsme soudně nařízený nějakou psychologickou poradnu pro rodiny. Tak jsme museli chodit.“ (Iveta)

Odborná pomoc nicméně ke zlepšení vztahu respondentů nijak nepřispěla.

„Manžel sám pak jako zkonstatoval, že to považuje za vyhozený peníze a čas. Já si myslím, že to docela i mohlo, ale, ale ono někdy je to těžký. Ono podle mě spoustakrát je to tak, že jeden z páru si jakoby dělá o tý terapii nějaký, řekněme, očekávání. A když se nenaplní, tak je z toho strašně zklamanej. A on tam jde jakoby s tím, aby něco slyšel. A slyší něco úplně jinýho. A to ho zklame. [...] On to jako říkal i vyloženě, že si jako myslí, že to je k ničemu.“ (Eva)

„Ale vlastně to nám vůbec nepomohlo. Vůbec, vůbec. Nám to nepomohlo.“ (Iveta)

V jednom případě pak měla dokonce za následek ukončení vztahu.

„No, já jsem chtěla, ale on nechtěl. Protože tvrdil, že problém mám já, ne on. Klasika. No, a samozřejmě já jsem sama teda nikam nešla. Ale pak jsme se společně účastnili nějakýho semináře, kde právě, kterej jako trval dýl. A součástí toho semináře bylo i jako nějaký, tam byly nějaký základní věci jako vztahový. No, a vlastně na tom semináři mi právě jako došlo, že jsem úplně jako zamotaná v něčem, a žiju něco, co není vůbec jako v pořádku. A pak se to prostě rozpadlo, no. Ale on to asi nepochopil. On si z toho vzal nějaký jiný věci. Takže nesetkali jsme se. Bohužel nám to nepomohlo, ale rozdělilo nás to.“ (Tereza)

Ve třech případech pak byl odborníky přímo vysloven názor, že by měl být vztah ukončen a manželství rozvedeno, opět zejména kvůli dětem v něm. Tomu bylo výhradně ve vztazích, ve kterých se objevily psychické a zejména pak také fyzické útoky ze strany manžela.

„Pak vlastně to zašlo až k tomu, že vlastně jsem musela navštívit i intervenční centrum. Kde se vlastně řeší domácí násilí. Kde mi bylo řečeno, protože jsem to

řešila i se sociální pracovníci, po tom, co mě fyzicky napadl, takže jsem pak vlastně šla do toho intervenčního centra. A tam mi bylo porazeno, že hlavně ve prospěch dětí vlastně bude nejlepší, abychom se spolu vlastně rozvedli. [...] Manžel se samozřejmě nechtěl rozvádět. To jako ne-e. Několikrát jsme to řešili se sociální pracovníci. Ta se ho snažila taky přemluvit, že prostě v tom prostředí ty děti nemůžou vyrůstat. Že prostě bude lepší, když půjdeme od sebe.“ (Barbora)

„Chodím i k psychologovi vlastně na rozvoj osobnosti. Takže jsem mluvila i o svém manželovi a psycholog prostě po nějaký době mu dal nálepku vlastně „schizoidní manipulátor“. A pro tyto osoby s touto poruchou je běžný, že když dosáhnou vlastně svého, že už toho druhého člověka mají přivlastněného, tak vlastně už se chovají úplně jinak.“ (Marie)

„Pak jsme se jako kdyby zkoušeli vrátit k sobě dohromady, to on na mě zkoušel, že jako kvůli dětem. A já jsem potom chodila do psychologické poradny, protože jsem nevěděla, jak to mám potom udělat. Protože prostě ty děti v tom. A paní mi řekla, že pokud se neodstěhuju, tak ty děti to poznamená víc. Protože jim ukazuju, že si tatínek může dovolit, co chce. A ony to, ony to budou brát, že je to v pořádku. Takže první, co se mě zeptala, jestli si dovedu představit, že by si našly stejného chlapa, jak mám já, a ať si tohle uvědomím, jaký jim dávám model.“ (Jana)

10.2.3 Věk dětí jako faktor

Věk dětí jakožto faktor na setrvání v manželství nebyl respondenty více zmiňován; vyjma jednoho případu, kdy respondentka setravala v dysfunkčním vztahu, neboť se obávala, že jeho ukončení by mohlo mít doživotní vliv na její dceru pro její vývojové postižení a nemožnost jeho nápravy rehabilitacemi.

Naopak bylo několika respondenty zmíněno, že o věku dětí příliš neuvažovali, resp. nečekali na nějaký konkrétní věk dětí či dokončení nějaké události v jejich životě.

„Ne, ne, ani trochu [jsme nečekali na nějaký určitý věk dětí, či až budou mít děti např. prázdniny].“ (Martina)

V jednom případě bylo nicméně zmíněno, že – jelikož by rozvod, resp. změna péče o dítě, kdy by se dcera měla stěhovat s matkou ze zahraničí, kde žila, zpět do České republiky, společně s čímž by musela změnit školu – se čekalo na dokončení akademického roku. Ne ovšem pokud šlo o ukončení vztahu manželů, ale čistě o nastavení péče o dítě.

„Ne, na konkrétní věk jsme nečekali. [...] Nečekali jsme na nějaký konkrétní věk. My jsme měli spíš takovou teorii, že když teda tam dcera chodí, tak že by měla dochodit třídu a tak.“ (Eva)

Objevila se nicméně jakási úvaha či až lítost nad tím, že respondentka ze vztahu neodešla již dříve, tedy že i např. právě kvůli dětem ve vztahu setrvala, přestože již vztah nebyl funkční.

„No, spíš bych řekla, že jsem to i jako prošvihla. Že jsem to měla udělat daleko dřív. A že i po konzultaci s různými právníkama, tak ti mi říkali, že lidi často si myslí, až budou děti větší, tak tomu víc jako budou rozumět, ale z té zkušenosti, že čím jsou ty děti větší, tak naopak tím je to pro ně větší rána. Že ty rodiče prostě spolu nejsou. [...] Čekala jsem furt. Ale pak už jsem měla pocit, že jsem to měla řešit daleko dřív. [...] Jako já jsem se vždycky snažila pro ně udělat jako první poslední, no. Takže jsem to asi měla udělat daleko dřív, no. Ale ty děti byly opravdu hodně maličký. A já jsem nějak věřila, že to jako bude lepší, no.“ (Dana)

V jiném případě pak tuto úvahu a lítost doplnila skutečnost, že díky tomu, že respondentka zůstala ve vztahu delší dobu, než by byla zůstala nyní, se všemi zkušenostmi a znalostmi, které nyní má, má třetí dítě, syna, za což je vděčná.

„Asi bych od bývalého manžela asi odešla mnohem dřív než to táhnout takhle do delší doby. Ale zase na druhou stranu bych zase neměla ty tři. Ale to bych zase nevyměnila za nic na světě. I když to dopadlo, jak to dopadlo.“ (Barbora)

Negativní pocity se také objevily v případě, kdy se respondentky čistě kvůli dětem, resp. tomu, aby děti vyrůstaly v domácnosti s oběma rodiči, vrátily na určitou dobu k tehdejším manželům, nicméně ze vztahu posléze opět odešly.

„Asi bych se na podruhý nevracela. Protože tím jsme mu zamotali hlavu daleko, daleko víc, než když byl malinkej. Protože když byl malinkej, tak by to bral jako automaticky víc, že taťka bydlí prostě někde jinde. A že si ho bere. Ale to vracení se, to fakt jako nemělo žádněj jako smysl. Tím si myslím, že jsme mu ublížilo jako nejvíc, no.“ (Karolína)

„A možná [bych změnila] to, že bych tenkrát vytáhla to naše rozloučení už v tom roce 2013, kdy ta holka byla vlastně tak malá, že by se jí to vůbec nedotklo.“ (Zdeňka)

Stejný názor vyslovil i respondent, který nejprve podal první žádost o rozvod, následně ji kvůli dětem stáhl, a po třech letech podával žádost o rozvod znovu.

„Myslím si, že tu první žádost že jsem neměl stahovat a že jsem prostě měl bejt důslednej.“ (Stanislav)

Polemizuje nicméně, zda by tento fakt neměl vliv na rozdělení péče o děti, které byly v době podání první žádosti mladší, a tedy by pravděpodobně zůstaly v péči bývalé ženy. Tak tomu bylo i v rámci rozvodu, kdy nicméně děti – i vzhledem ke svému věku, který toto umožňoval – následně na vlastní žádost odešly k otci.

„Nevím, jestli by to dopadlo tak, že by ti kluci, když jsem podal tu první žádost, že by to dopadlo stejně, jako to dopadlo teď, ale myslím si, že stejně jo, že by ti kluci jako pak přišli za mnou. A to akorát by to bylo složitější v tom, že by, protože byli mladší, a u toho mladšího synátora, že by, že by bejvalo došlo možná k tomu, že ten starší třeba by byl se mnou, a ten mladší by byl s ní. A že by ty kluky rozdělila jako.“ (Stanislav)

V jednom případě, kdy byly děti používány jakožto prostředek ublížení respondentce a ve svém věku neměly možnost jakkoli reagovat, pak naopak respondentka reagovala,

že by – s ohledem na věk dětí – byla s odchodem z manželství počkala, pokud by měla znovu tu možnost.

„Určitě bych asi počkala, aby jako to nejmladší dítě bylo prostě trošku jako větší, aby prostě přesně se tam nemohly dít tyhle prostě věci, no. Jenže, to jsem v té době netušila, mě prostě vůbec nenapadlo, že tohle by mohlo nastat.“ (Tereza)

10.3 Role dítěte v rozvodovém a porozvodovém chování rodičů

Role dítěte v rozvodové a porozvodové situaci či chování rodičů byla definována odpověďmi na tyto teoretické výzkumné otázky:

- a) Mění se nějak chování dětí od začátku rozvodu až po období po něm?
- b) Objevují se u dětí nějaké změny ve vztazích s kamarády nebo příbuznými? Objevují se nějaké změny ve škole, např. v souvislosti se školními výsledky?
- c) Pokud jde o chování bývalého partnera vůči dětem, objevuje se zde něco, co by bylo možné označit za nevhodné, tedy s čím by bylo možné nesouhlasit?
- d) Pokud jde o chování samotného respondenta vůči dětem, je zde něco, co by on sám býval změnil, pokud by měl tu možnost?

Případně byly rozvíjeny konkrétní odpovědi respondentů za účelem co nejpřesnějšího popisu chování dětí, bývalého partnera i jich samotných v rozvodové i porozvodové situaci, a následné identifikaci rolí dětí v ní.

Pouze v jednom případě, kdy se jednalo-li se o rozvod klidný a oběma partnery dobře přijímaný, se u dětí neobjevily žádné formy nového chování či jednání, tedy stavění se do některé z nežádoucích rolí v rozvodové a porozvodové situaci. Tak vypovídala sama respondentka, podobně z jejího popisu a celého rozhovoru jako takového nebylo možné žádnou z rolí identifikovat.

„Vůbec nic nestandardního jsme nepozorovali. Jako nějakou brzdu, nebo. Ne, vůbec nic, vůbec si nevybavuju, že by něco bylo divný. [...] Jako mě nenapadá. Myslím si, že to mají furt stejně, ložený. Nevnímám, že by nějak jako, ne, nemyslím si, že je to, že jsou pořád na tom stejně, jako co se týče rolí.“ (Martina)

Ve většině případů pak tato změna v chování dítěte nastala; někdy samovolně, případně v důsledku reakce na pozměněné chování jednoho z rodičů, jindy pod tlakem či manipulace ze strany jednoho z rodičů, případně jiného člena rodiny.

Tyto role bylo možné rozdělit do třinácti kategorií. Přičemž některé z nich odpovídaly teoretickému rámci, jiné tento rámec přesahovaly.

10.3.1 Role dítěte jakožto prostředku k ublížení druhému partnerovi

Jednou z nejčastěji zmiňovanou rolí, konkrétně pěti z respondentů, bylo využívání dětí jakožto prostředku, jak ublížit druhému z manželů.

Tomu bylo v případech, kdy byl rozvod iniciován jen jedním z partnerů – respondentem –, zatímco druhý z partnerů s rozvodem nesouhlasil. Rozvodové boje a konflikty pak měli za vliv i roky se táhnoucí rozvodové řízení, v kterém bylo dítě takto používáno.

„Rozvodové řízení vypadalo tak, že otec dětí přesvědčil široké okolí o tom, že jsem psychicky nezpůsobilá. A vypravoval tu verzi už půl roku dopředu. Určitýma věcmi, když viděl, že já prostě s ním nechci jakoby bejt. A on že nestačí na to, aby vlastně ten stav změnil. Tak se vlastně to, jak se urazil, tak začal připravovat to okolí vlastně na to, že nejsem v pořádku. Rozvodový řízení vypadalo jako prostě, rozvod s tou péčí o děti, ten vlastně soud o děti vypadal prostě tak, že děti mi úplně odebrali. [...] On jak mě chtěl ponížit prostě, tak my jsme třeba na malým městě a na tom městě jsme něco jako prostě pan starosta s paní starostovou, prostě, takže on to tady jako všechno vyslal do éteru jako ve velkym. On se jako neštítel fakt jako jít do školy, do školky, a všem vyprávět, že děti mají nemocnou mámu, že má schizofrenii, a že jí nesměj jako nechat děti vídat jako.“
(Tereza)

„My jsme měli teda dohodu mezi sebou, jenom dohodu. My jsme to neměli určený jako soudem. [...] Pak najednou mi přišla obsílka asi po roce od soudu, že si otec přeje soudní dohodu. Danou soudem, jo. A tam už jsem prostě viděla, že nadiktoval si tam dny a týdny a měsíce, tak jak jakoby si syna chtěl brát. Ale ve

svý podstatě. Jednou, celý měsíc v létě. Bez toho, aby třeba mě [syn] viděl. Takže celý měsíc v kuse v létě. Nebo třeba 24. prosince. Vyloženě jsem z toho cítila ty naschvály. [...] A soud mu to opravdu takhle schválil. [...] Když soud rozhodl, tak do týdne mi přišlo, tak se otec do týdne odvolal. Že si nepřeje tuhle úpravu soudní. Že se chce zase původní dohodu s tou manželkou. Celý se to táhlo dva roky, dostalo se to teda až k druhoinstančnímu soudu, což byl krajskej soud, a tam úplně otočil. Tam řekl, že jestli ho ten syn chce vidět, tak on ho musí jako první kontaktovat, ten syn. Devítiletěj. Že on ho kontaktovat nebude.“ (Zuzana)

„Když byl sám, tak on chtěl děti do péče. Takže já jsem mu řekla, že jako může mít děti do péče. A on potom říkal, že co jsem jako za matku. Tak říkám, že se s ním jako nebudu hádat. Že budu ta nejlepší máma na světě. Já říkám, nemusíme se vůbec handrkovat, u koho děti budou, tahat je k soudu a tak. Tak já říkám, že mu je dám. A on na mě, že on je nechce. Tak říkám: ‚co na mě zkoušíš jako, že je chceš do péče‘. Říkám: ‚proč to jako děláš‘. A on tak jako byl chvíli ticho. No, a to bylo jenom proto, aby škodil. To není o ničem jiném.“ (Jana)

V jiném případě taktéž bývalý manžel jiné respondentky požadoval svěřeni dětí do své výhradní péče. S tímto návrhem uspěl, což ona vnímala jen jako jakousi pomstu na ní.

„Mám pocit, že u něj to jako, ne že by ty děti chtěl, že to je jako pomsta prostě. Já jsem odešla, prostě...“ (Dana)

Případně se toto jednání objevovalo v porozvodové situaci, konkrétně se týkalo předávání dítěte.

„On [bývalý manžel] přes ten týden mi ji [dceru] pravidelně vrací o pět až deset minut pozdějš. Což jsem se dozvěděla, že už i tohle je jako k řešení. Já teda jsem to nějak nehrotila. Protože si říkám, že jako znám dceru, ta když se sekne, tak prostě nic jako. Ale když je to pravidelně pět až deset minut, tak jako měl by to nějak posunout. Jednou to bylo i třeba o třicet minut. To jsem mu volala, kde jsou. Protože jsem se trošku bála. Jako nějaký problém. Ale nezvedal mi telefon. Tak to už jsem byla protivná na něho.“ (Marie)

A taktéž při rozhodování o důležitých formálních náležitostech v souvislosti s dítětem.

„Když třeba jsme řešili školku vlastně, kam dcera půjde, tak já jsem jako si chtěla prosadit tu blíž u sebe, on zase tu blíž u sebe. Byť od sebe bydlíme deset minut pěšky. A jsem říkala, že ji mám u sebe podstatněji část doby. A nechci přecházet o ulici víc prostě. [...] A on se prostě toho chytil a chtěl dělat problémy.“ (Marie)

Toto jednání se samozřejmě vyjma na partnerovi, na kterého bylo cíleno, projevovalo velmi negativně také na dětech.

„Prostě, když máte vedle sebe člověka prostě, kterej se za každou cenu chce mstít a nemá žádný hranice, tak prostě to dopadalo nejvíc na ty děti. A prostě bylo to strašný. U dcery se prostě rozvinula separační úzkost, postraumatický věci prostě, kde byla ve třech letech, ona myslela, že máma umřela. Prostě jí řekli, že máma není jako. Takže ona žila s tím, že jsem umřela. A pak vlastně, pak vlastně, když se ke mně ty děti dostaly po půl roce, tak zase ony ke mně mohly nějakých deset dní v měsíci. A to prostě, u těch malých dětí, který nemaj představu o čase, takže prostě malému čtyřletému dítěti nevysvětlíte, co to je tejdén nebo deset dní, že jo. Tudiž vlastně ona si pokaždý, pokaždý si prostě žila to oddělování od matky natvrdo znova. Takže záchvaty, pomočování, noční můry, prostě, spoustu věcí, který byly ne opravdu hezký. [...] Syn skončil na antidepresivech, prostě, protože měl halucinace z toho, z těch stresů. Ten si vymyslel nějaký imaginární prostě kamarády, pak z toho měl nějaký ufouny, nepřátele, prostě bylo to ošklivý. [...] No, u něj to začaly bejt ty halucinace. Který teda on jako tutlal, nechtěl je, nechtěl je někde řešit. Protože nevěděl, že to není v pořádku, takže to nechal. Takže ten jako měl, měl jako nějaký mimozemšťany, který za ním chodili. Byli jak přátelský, tak nepřátelský. Pak vlastně, když mě jako těch půl roku neviděl, a pak jako já jsem se s nima zkoušela nějakým způsobem vždycky kontaktovat, alespoň jako nějak jinak. [...] Tak on vlastně byl úplně uzavřenej, vůbec nevěděl, jak se ke mně má chovat, prostě vlastně, vlastně se ke mně choval jako k cizí, jako by mu to bylo úplně jakoby jedno. Ale když jsem pak za ním šla, tak vlastně jsem viděla, že se tak moc drží. Že vlastně je úplně na sesypání, že jo.“ (Tereza)

Příčemž v tomto případě bylo dokonce proti dětem, konkrétně synovi, mířeno i cíleně.

„Při tom posledním soudu vlastně, kdy děti chtěly být se mnou a synovi bylo už dvanáct, tak takovou lehkou formou vlastně znesvéprávnili toho syna u soudu, že jo. Což mi přijde jako strašná prasárna.“ (Tereza)

V jiných případech pak byly děti naopak zraňovány čistě v důsledku škození bývalému z partnerů, tedy se jednalo o jakýsi vedlejší efekt tohoto jednání.

„Ted' ty vztahy jsou takový, že z jeho strany je nějaká zášť vůči mně, tudíž on dělá ty naschvály, dá se říct. Má takovou tu radost, když může ublížit, udělat něco nečekanýho, co ten druhej, jako s tím nepočítá. [...] A nemůžu mu za Boha jako vysvětlit, že tím, že se bude chovat jako tímhle způsobem, že tím nejvíc ubližuje malýmu. Že bysme měli být naopak parťáci a ne soupeři.“ (Karolína)

10.3.2 Role dítěte jakožto prostředku k udržení vztahu

Objevily se také případy, kdy bylo dítě v jistém smyslu použito proti druhému z partnerů – opět tomu, který rozvod inicioval –, nicméně nikoli jakožto prostředek k ublížení, ale prostředek k udržení vztahu, resp. pokusu o udržení vztahu.

Oproti předchozím případům, kdy se jednalo o využívání dětí k ublížení druhému z partnerů dlouhodobě, v některých případech i po dobu několika let, se v tomto případě jednalo jen o slovní vyhrožování, kterým děti nebyly následně nijak postihnuty.

„Manžel inicioval jako první soud ohledně dětí, kdy vlastně on jakoby požadoval samozřejmě ty děti, abych jako měla já ve své péči. Ačkoli, co jsme se bavili, tak on vyhrožoval jakoby nějakou střídavou péčí. Ale já jsem pochopila, že on tím vyhrožoval, protože si myslel... Takhle, on se ten vztah snažil zachránit tím, že mě zastrášoval.“ (Petra)

V jiném případě se pak jednalo o porozvodové působení rodičem, tentokrát nikoli za účelem udržení vztahu, ale jeho obnovení, přímo na dítě.

„Hodně to teda tatínek zkoušel, hlavně vůči tý starší. Že, že ať se vrátíme spolu, že by chtěl, abysme byli zase rodina. Takže ta potom třeba přišla od toho tatínka a samozřejmě tady hodinu, dá se říct, tady do mě jela. A proč jako nemůžeme být s tatínkem, proč nemůžeme být jako rodina jako s tatínkem dohromady. A tohle. Což jsem potom teda řešila i se sociální pracovníci, protože si nemyslím, že to je jako vhodnej způsob takhle zatěžovat takhle malé dítě.“ (Barbora)

10.3.3 Popouzení dítěte vůči druhému z rodičů

Nejčastěji, celkem v šesti případech, se pak objevilo popouzení dítěte vůči druhému z rodičů; a to v různých formách.

V jednom případě bylo k tomuto účelu využíváno poukazování na finanční a materiální situaci respondentky jejím bývalým partnerem.

„On vlastně toho syna nabádá jakoby proti mně, že máma je taková a maková a že máma má starý auto a takový že patří do šrotu. A já nevím, co mu říká. A to dítě se v tom otci prostě vzhlíží, že jo, v pěti letech. Prostě ten táta je borec, táta tohle a tamto a prostě máma ho moc jako nebere.“ (Karolína)

V dalších případech se pak jednalo o pomlouvání bývalých partnerů před dětmi. Přičemž v některých případech toto jednání působilo čistě k ventilaci nevyřešených negativních pocitů vůči druhému z partnerů, bez sledování jakéhokoli cíle.

„[Bývalý manžel] občas utrousil nějakou nehezkou poznámku o mamince.“ (Karolína)

„On nedokáže bejt takhle korektní taky. Jo, že, on nevynechá jedinou příležitost prostě, aby mě nezkritizoval za něco, co se tady jakoby děje, nebo co jsem já udělala nebo neudělala. [...] Příklad, když řeknu, tak jedno z jeho hlavních témat je, že já jsem sebestředná. Že jsem prostě odešla za svou prací a že jsem si našla svůj byt a že jsem řešila ty věci, tak jak jsem je potřebovala já v tu chvíli řešit. [...] On to používá jako takovou univerzální větu na cokoli. Takže třeba i typu, že někde něco se drobnýho zapomene a on řekne těm dětem, když s nima

telefonuje, když teďka během tý Corony s nima byl ob den v kontaktu, po telefonu, tak řekne: ‚máma zase myslela jenom na sebe.‘ A tohle prostě je podpásovka, která je úplně zbytečná. Podle mě.“ (Eva)

A to nejen rodiči samotnými, ale i jejich novými partnery.

„Ona [bývalého partnera nová přítelkyně] před dětma mě špinila.“ (Jana)

V jiných případech se nicméně již ovšem jednalo až o manipulaci dětí.

„Protože já jsem byla gauner, grázl a já nevím, co všechno. Takže byli prostě zpracovaný. A moc mi nevěřili jako díky jejím intervencím.“ (Stanislav)

„Jako on psychologicky působí do dneška. Ted' teda to dělá přes dceru. Že s ní manipuluje proti mně. [...] Tak třeba on mě kritizuje za to, že s dcerou nejezdím na výlety. [...] A on tohleto kritizuje pořád, úplně jako nejvíc. A dceři říká: ‚a musíš mámě říct, abyste jezdily na výlet, protože chceš jet na výlet, a musí to bejt dlouhej výlet‘ a já nevím, co všechno. [...] A pak nechtěla vystoupit z auta, že chce jet ještě na výlet. Ale už prostě se blížilo koupání a takový to. A pořád vlastně takový hysterický: ‚a já chci na výlet, a já nechci k tobě domů, já s tebou být nechci‘ a já nevím, co všechno. [...] Je to opravdu jasná manipulace.“ (Marie)

Přičemž na toto chování reagovala jedna z respondentek, která sama dbá na to, aby se tímto způsobem směrem k dětem nechovala, velmi nelibě, neboť si uvědomuje, že toto jednání dětem nijak nepomáhá, ba naopak jim to škodí.

„Taky už jsem udělala, jako že jsem jim jednou do toho telefonátu vstoupila. Protože to bylo prostě tak nepřípustný, co on vykládal, že jsem řekla: ‚jako nezlob se, ale já tě nenechám tohle vykládat dětem.‘ [...] Protože to dítě podle mě trpí, když by mu člověk říkal: ‚víš...‘ Já nevím, řeknu hypotetickéj příklad, když by mu někdo řekl: ‚když tvůj tatínek je prostě na mě ošklivej.‘ Tak to je taková jako manipulace s tím dítětem. To dítě to prostě neslyší rádo. A nemůže vám pomoci v tu chvíli. Takže říkat to jako takhle, jako ublíženecky, to je jako na nic. Protože

to dítě s tím nemůže nic dělat. [...] Ten druhý rodič, a já ať na něj mám jakékoli názor, tak je prostě jejich rodič. A já jsem si ho vybrala jako rodiče. Já jsem prostě neotěhotněla, že by mě někdo zbouchnul na ulici. To byl prostě můj muž. Kterýho jsem si dobrovolně vzala. Takže jsem si ho brala s nějakým záměrem, nebo prostě v tu chvíli s nějakým vztahem prostě. A asi jsem si ho vybírala pro nějaký kvality. Takže je jako dobrý mít ty kvality na paměti podle mě. Protože pro ty děti je to důležitý slyšet, jakože mně se na vašem tátovi líbí to a to. A tohle máš jako po něm a to je hezký. To je úplně jinej pocit, než když vám někdo říká: ‚no, ty seš celá máma, prostě v tomhlectom, to je strašný.‘ To prostě fakt jsou diametrálně úplně jiný přístupy. A stojí to někdy opravdu jako mnoho sil se udržet. Protože člověk má svoje bolístky. A tohle, tohleto se mi nelíbí, jako jak na mě kouknul nebo co řekl. Nebo co řekl dětem.“ (Eva)

Druhá z respondentek pak rovnou nastavila pravidlo, že o bývalém partnerovi se bude mluvit jen dobře, pokud se o něm bude mluvit. To aplikovala nejen na své jednání, ale uplatňovala jej i v situaci, kdy dítě samo chtělo o otci vyjádřit něco nehezkého.

„To, co se stalo mezi náma, s bývalým, to se stalo mezi náma. A nikdy bych si nedovolila před synem o taťkovi mluvit špatně. Nikdy. Ne. U mě se prostě jako, nemluví se prostě jako. Bud' se nemluví vůbec o otcovi. Anebo když se mluví, tak se mluví o otcovi hezky. Je to otec, jeho otec. Jaký by byl otec, tak stejně on je. [...] U mě, když chce něco sdělit o tátovi, tak jenom ty hezký věci. U nás jakoby nemá povolený žádný negativa.“ (Iveta)

Objevilo se také srovnávání bývalé partnerky – respondentky – s partnerkou novou, opět za účelem poškození respondentky v očích dítěte.

„Mně přijde, že on má teďkon trošičku v hlavně jako bordel, jestli jako, kdo je lepší: jestli máma, nebo přítelkyně. S tím, že tatínek mu jasně říká, že přítelkyně. A pak přijede sem a neví, co si má myslet. Tak mně to dáová trošičku sežrat. [...] Třeba, ta přítelkyně se jmenuje Bára. Tak třeba: ‚Bára je mladší, Bára je hezčí.‘

Tatka miluje jenom Báru a tebe ne.' A já nevím, takovýhle průpovídky prostě má.“ (Karolína)

Přičemž dítě následně toto srovnávání používalo vůči respondentce záměrně, s cílem vydobýt si její pozornost nebo ji zranit.

„A on ví, že mě to prostě vždycky naštvě, nebo že mi to ublíží. Takže on to dělá záměrně. Protože ví, že tím na sebe strhne pozornost. A chvílku se mu věnuju. [...] Nebo když se mu něco nelíbí. Já třeba mu řeknu, hele, běž si uklidnit hračky. A ono to z něj najednou vypadne něco takovýho.“ (Karolína)

Otázkou nicméně zůstává, zda se vždy v těchto případech jedná o cílené působení jednoho z partnerů, nebo dítě toto chování projevuje samovolně, resp. samo od sebe říká věci, které mohou druhého z partnerů zraňovat, a tím působit jako cílené navádění partnerem prvním. Jedna z respondentek ostatně toho chování jako samovolné u svého syna popsala.

„U syna, tam to bylo spíš tak, že on, jak viděl, to už bylo celou tu krizi, ona vlastně ta krize začala, když jemu byly dva roky. Takže on byl malej. A postupně bral rozum. A teď jakoby viděl, jakým způsobem tatínek reaguje. [...] A on to tenkrát vnímal tak, že prostě táta je ten, kdo tam vytváří prostě to dusno, v rodině, anebo že po něm něco chce, co jako syn nechce. [...] Takže syn jakoby vyjadřoval nejvíc to, že říkal, že táta se choval nějak jako špatně a to, nebo sám říkal, že až on bude táta, tak se bude chovat nějak jinak než jeho táta a takovýhle řeči, a to mu vlastně nebylo šest třeba. Takže takovýhle on měl úvahy.“ (Eva)

10.3.4 Role zastrašovaného

Jinou formou popouzení dětí vůči jednomu z rodičů byl případ taktéž přímého působení na děti, taktéž za cílem jejich postavení se na stranu jednoho z rodičů, ovšem ve formě jistého zastrašování. To mělo za cíl ovlivnit je v jejich výpovědi ohledně preferencí rodiče, kterému měly být svěřeny do výhradní péče.

„Bývalého manžela ta rodina už jako dopředu, už když já jsem odešla, že děti strašili, že když budou jako mluvit proti němu, tak že je jako seberou a dají je do děcáku. Až jako mi přijde, že je jako strašili.“ (Dana)

V tomto případě pak možné negativní důsledky tohoto jednání kompenzovala sama respondentka velmi kladným přístupem k dětem i k chování rodiny bývalého partnera. Dodala ovšem, že sklouznout k ubližování druhému z partnerů a jakémusi „vyřizování si účtů“ přes děti je velmi snadné.

„Já prostě, když jsme třeba, když ony řeknou, že ta manželova rodina jim jako říkala něco ošklivýho, tak třeba si z toho ještě udělám srandu. A ještě jako řeknu, no vždyť taťka jako, ten vás má rád. A jako vždycky ho před nima jako obhajuju, že zas je taťka dobrej. Ale je to hrozně jednoduchý k tomu jako sklouznout a jako přes ty děti si vyřizovat ty účty. [...] Ono je to hrozně jednoduchý, k tomhle sklouznout. Jako udělat z těch dětí jako prostředníky nebo nějaký, jako prostě média toho vztahu těch dvou lidí. Že to jde hrozně jednoducho, jako i třeba se mstít tomu druhému člověku.“ (Dana)

10.3.5 Role rozmazlence

Role rozmazlence, opět velmi často zmiňovaná role, byla respondenty popisována dvěma způsoby chování druhého z rodičů.

Jedním z nich bylo kupování materiálních darů dítěti. A to ze strany nejen samotných rodičů, ale také nového partnera, resp. partnerky druhého z rodičů dítěte.

„Ona si je začala kupovat. A to poznáte, že když jako něco pořád kupujete dětem. A i když tam nebyly. [...] Ona si snažila koupit holky. Ale jakmile se tam nastěhovala, tak prostě už ne-e. [...] A ony ty děti nejsou hloupý. Ony na to přišly asi po čtyřech měsících. Říkám, to je kupování dětí. A ty děti nejsou hloupé, ony to vycítí, proč si je kupuje. [...] Protože my to tak máme, že si dárky nekupujeme. Jo, když něco chtějí, tak holky řeknou. Vždycky. Ale ona každou chvíli: pastelky, omalovánky. A samý prkotiny.“ (Jana)

Druhým způsobem pak byl styl výchovy, resp. „nevýchovy“ dítěte, tedy nastavení velmi volného režimu a nedbání na žádná základní pravidla v chování dítěte a jejich vyžadování. A to zpravidla společně v kombinaci s obdarováváním dítěte materiálními dárky.

„Prostě on není, on prostě tím, jak má potřebu ty děti uplácet a kupovat a prostě dělat ty nekalý věci, tak on není na ně výchovnej, není na ně tvrdej, a nebude tam dělat žádnou rodičovskou práci prostě formou výchovy. Takže on je prostě nechá. Bud' jim něco koupí, něčím je uplatí, nebo prostě, nebo o to nemá zájem. Takže to je jako jeho způsob výchovy.“ (Tereza)

„Táta mu taky říká, že tady seš jako doma, a postavíme barák a budeš tam mít tohle a tamto. A dokonce vybírali barák, že Zdeněček ve čtyřech letech ukázal v katalogu na nějakou barák, a táta řekl, ano, ten ti postavím. [...] Ze začátku to tak bylo [uplácení hračkami]. Asi když si byl nejistej. Tak ze začátku, třeba každé víkend, když k němu jel, tak tam měl nějakou hračku. Ted' už to nejsou hračky. Ted' už to jsou prostě počítačový hry, no. [...] Takže když jede k tátovi, tak je hrozně šťastnej, že jede hrát hru. A to nemůžete nijak ovlivnit. [...] On vede takovou tu jakoby nevýchovu, s tím, že dítě si může dělat, co chce, může jíst a pít kdy chce, co chce. A prostě se řídí tím přáním dítěte, čímž samozřejmě tomu dítěti jde na ruku, protože to se dětem prostě strašně líbí. A já zas po něm chci, aby chodil na sportovní aktivity, který má třikrát tejdně, aby se co nejvíc vybil, vyběhal, aby dělal už nějaký předškolní věci do školy, aby se prostě připravoval. A samozřejmě mu nedám pít Coca Colu a nedám mu sníst celou tabulku čokolády. Takže to zas jako tím u mě body jako rapidně klesaj“ (Karolína)

„Otec jí prostě kupuje pravidelně hračky. Že když jedou na výlet, třeba do zoologický, tak jí tam koupí plyšáka. A tady vlastně máme za barákem zoologickou, tak jsou tam docela často. A těch plyšáků už má docela dost, říkala. A samozřejmě jsou lepší než ty u mě. Takže tam prostě ta manipulace musí bejt. Protože to dítě má rádo všechny hračky, to vím jako od malička, že ruličky od toaletního papíru, to je nejlepší hračka na světě. Takže tady vidím, že ta

manipulace je. [...] On nevychovává, on prostě rozmazuje. Žádný příkazy, zákazy, povinnosti, nic. Takže to dělá akorát ta zlá maminka, která tříletou dceru nutí doma něco dělat.“ (Marie)

V některých případech se nicméně nemusí jednat čistě o rozmazlování dítěte v důsledku rozvodu s bývalým partnerem, tedy ve snaze dítěti rozvod jakkoli vynahradit či jej získat na svou stranu, ale čistě povahový rys druhého z rodičů, jak ostatně uvedla i jedna z respondentek.

„Jako, oni to mají v rodině, To dělá i jeho brácha. Tam si řekla dceruška, že chce jet na Floridu se podívat na delfína bez ploutve, no tak prostě tam zajeli, no. Takže to tak mají. [...] Jako já si myslím, že takovej byl vždycky. Vůči ní teda. Protože on nevidí jakoby důvod, proč má nějak peskovat dceru, aby udělala něco, já nevím, co. Vyndala třeba příbory z myčky. Že prostě je ještě malá a času je dost. [...] On by začal, až by třeba šla do školy. Tak tam by začal, že musí třeba si udělat úkoly a třeba zamést a tak, ale podle mě už by bylo pozdě. Že ona už by řekla, že to neudělá.“ (Marie)

V některých případech zahrnování dětí materiálními dary vedlo k tomu, že si děti tuto skutečnosti na rodiči cenili.

„Prostě samozřejmě spousta věcí, který od toho táty [syn] má, jako majetkově, že jo, prostě, že tam má nějaký materiální zajištění, oblečení značkový, drahý věci, že jo. Tak on vnímá, že ten táta není úplně v pořádku, všechno, co udělal. Ale že má i jako svoji dobrou stránku.“ (Tereza)

Případně tuto skutečnost, tedy lepší finanční a materiální zázemí druhého z rodičů, zmínily děti samy, a to ve smyslu jistého útoku na rodiče.

„Teď mi třeba syn řekl, když jsme tady dělali tu školu, že jestli na něj budu přísna, že chce bejt jako s tátou. Že tam má větší barák a že tam má větší zahradu.“ (Dana)

V jiném případě děti naopak materiální dary od druhého z rodičů ve formě jistého jejich uplácení odmítaly.

„A prostě ona [dcera] vidí, jak on jako uplácí toho bráchu, a ona to vnímá. A tím spíš jako jde proti. Že ona mu na to kašle, že prostě tohle on si nekoupí.“ (Tereza)

10.3.6 Role prostředníka nebo poslíčka vzkazů mezi rodiči

V pěti případech se respondenti vyjádřili tak, že komunikace s bývalým partnerem nebo partnerkou není žádným způsobem možná. Přičemž jen ve dvou z těchto případů byl tento fakt doprovázen také skutečností, že se bývalý partner s dětmi z tohoto vztahu nevidá. Přesto ani jeden ze zbylých respondentů neřešil jakékoli záležitosti s druhým z rodičů přes dítě.

Tento způsobem komunikace se objevil jen u jedné z respondentek, nadto jen dočasně.

„No, v nějakým obdobím ještě, než jsem fungovala s tou [bývalého manžela novou] partnerkou ještě, tak občas jako to nejnnutnější o dětech se řešilo přes děti.“ (Tereza)

V jiných případech naopak respondenti uváděli, že přes děti neřeší komunikaci s bývalým partnerem vůbec, a to i přesto, že komunikace nefunguje bez problémů a není možné se s bývalým partnerem domluvit osobně, či se s ním např. spojit telefonicky. Využívají pak možných alternativ, jako např. e-mailů či jiných osob, se kterými je bývalý partner v kontaktu a které mají současně kontakt s dětmi.

„Já se k němu už teda jako nepřibližuju, když si předáváme děti. Já stojím na těch schodech a já ho mám jen na dohled. Protože jsem zjistila, že jako, že to vyvolává jako konflikty. [...] Osobně to je prostě na ostří nože stále. Protože, já řeknu, že venku prší, a on mi řekne, že to není pravda. [...] Jako já když mu třeba volám a chci se s ním na něčem domluvit, on mi nevezme ani telefon. [...] My si píšeme e-maily. [...] Když potřebuji vědět, co si děti mají na víkend vzít navíc, co mají v plánu, tak volám jí [matce bývalého partnera]. A ona mi to řekne.“ (Petra)

„Že by to bylo jako: ‚řekni mámě, aby...‘ to ne. To tam nefiguruje. [...] Jako když je něco opravdu potřeba vyřešit, tak to prostě vyřešíme. Ale není to, jako rozhodně to nemůžu prohlásit za vřelej, nebo jak se tak někdy říká, máme korektní vztah. Tak to bych neřekla. Naše vztahy jsou silně narušený. Ale občas se dokážeme oba jakoby se překonat a řešit nějakou tu technickou danou věc. A nic jinýho. Protože když bysme se pustili do čehokoli jinýho, tak se zaručeně zhádáme. A to nechcem. Takže se snažíme tomu vyhýbat. Ale vůbec si nedokážu jakoby představit ani variantu, která v jiných rodinách třeba nastává, a přála bych si jí, ale prostě nejde, že bysme třeba prostě jakoby pozvali tatínka, aby šel na čaj, nebo že by s náma trávil Vánoce, nebo že bysme jako udělali něco jako víc pro ty děti, aby to jako měly a viděly to, že ty rodiče se spolu jsou schopný bavit. To ony nevidí. Ony nás vidí jako naprosto separovaný jednotky. A to, že se občas o nich domlouváme, to nevidí, protože to se děje e-mailem. Ani to neslyší.“ (Eva)

V jednom případě pak dokonce k tomuto kontaktu slouží nová přítelkyně bývalého partnera.

„[Bývalý manžel] si našel novou partnerku, o hodně mladší samozřejmě, pořídil si s ní miminko, aby ona mohla bejt doma a starat se o naše děti. Takže s tou jsem měla párkrát nějakej pohovor, nebylo to moc úspěšný. Protože si myslela, že vlastně zachraňuje jako děti, že prostě máma je blázen a že prostě potřebujou náhradní matku. No, ale tak jako trvalo to asi tři roky, narodila se jim dcerka, v tý době už prostě ona vnímala, že zřejmě ty věci nejsou tak, jak on říká, že prostě to je lež. No, a začaly jsme se spolu stýkat. A vlastně pracovaly jsme na tom tak dlouho, až vlastně dneska můžu říct, že spolu jako dobře vycházíme. Řešíme spolu děti, řeším je jenom s ní. S otcem se vůbec nebavím, protože jakékoli kontakt znamená prostě spoustu další snahy o kontakty a o nějaký agresivní prostě postupy jako a vlastně naschovály.“ (Tereza)

10.3.7 Převzetí role dospělého dítětem

Respondenti také uváděli, že děti v rámci porozvodové situace převzaly některé z rolí dospělých.

Jednalo se např. o případ povzbuzování dítětem v rámci rozvodové a porozvodové situace a utvrzování respondentky o jejím zvládnutí, tedy vystoupení z role dítěte a postavení se do role jakéhosi přítele či jiné blízké dospělé osoby.

„Když jsme se poprvé odstěhovaly, tak ta starší měla devět, ta mladší měla čtyři, tak mi řekla, tak stála před tím bytem, jako máte strach, děláte to poprvé, v té době jsem ještě byla na mateřské. A ta starší do mě bouchla a říká: ‚to zvládneme, neboj‘. Ty děti podrží hodně. Tam jde jenom o to udělat ten první krok.“ (Jana)

V jiném případě pak byla popsána pomoc s finanční situací rodiče. V jednom dítě samo ustoupilo ze svých nároků a požadavků, a naopak nastoupilo do práce, aby mohlo k rodinnému rozpočtu samo přispívat.

„[Starší syn] začal i první rok studovat na vysoký škole, ale rozhodl se prostě, že půjde pracovat, aby mě finančně nezatěžoval. Takže ani nedostudoval. [...] Ten starší syn si musel okamžitě najít brigádu, musel prostě začít pracovat.“ (Zuzana)

Jiný respondent pak popisoval, že dítě bylo do této role postaveno druhým z rodičů; dítě tedy bylo k této roli v tomto případě donuceno.

„Ten starší syn, vlastně, když byl u mámy, tak jako občas se stalo, že kdyby, že protože, takhle... Jako ten starší, ten chodil na brigády, chodil vydělávat peníze, a když se vrátil domů, tak ho maminka vždycky, to, o polovičku těch peněz pumpla, nebo jako i o víc. Do dneška mu to nevrátila.“ (Stanislav)

Jiný způsob převzetí role dospělého pak představuje pomoc s domácností.

„Jako samozřejmě má dětství. Ale ve svý podstatě se to změní v tom, protože nemáte nikoho, kdo by vám pomohl. Tak dost to dítě zapojujete do činností, který by vám běžně s tím pomohl ten manžel, nebo ten partner. [...] Musely začít fungovat i ty děti úplně jinak. Už to není takový to bezstarostný, radostný, nic nedělání, dětství, všechno to ti rodiče zaříděj prostě... ne. Musíte to dítě, samozřejmě adekvátně k jejich věku, musí se třeba naučit samostatnosti

a spoustu věcí. [...] Tak prostě postavíte to dítě úplně do téhle situace. Tak asi ve své podstatě do budoucna, že bude samostatný, tak jako pro něj dobře, že jo. Akorát že už to řeší od těch sedmi, osmi let, no. Nebo od doby toho, kdy vy zůstanete sama. A nelze sama. Sama všechno prostě nevoládnete.“ (Zuzana)

Přičemž tato pomoc s domácností měla v jednom případě i vliv na školní prospěch dětí a jejich celkový stav.

„[Bývalá manželka] si neuvědomila, že ty kluky nemůže prostě přetěžovat a nemůže na ně přehrát tu starost o domácnost, starost o topení a o tyhle věci. A kor na toho staršího. Kterej vlastně šel do učení. A kterej vlastně do půlnoci roztápel doma kotel, protože vlastně nebyla včas třeba schopná zajistit suchý dřevo, a tak dále a tak dále, takže ten kluk do půlnoci topil, ráno v šest hodin mazal na vlak, a to se takhle vlastně v podstatě opakovalo. [...] Je zatěžovala tak práci, že jako na učení jim toho moc nezbejvalo.“ (Stanislav)

Jiným případem převzetí role dospělého je zastoupení chybějícího rodiče v péči o mladšího sourozence.

„Ze začátku stoprocentně. Tak jakoby nahrazoval toho otce tomu mladšímu. Mu kupoval oblečení. Nebo ho někam vzal. Jako aby mu to vykompenzoval, jo. Řekla bych, že hodně k sobě, přestože tam je ten věkovej rozdíl, deset let, tak hodně k sobě přijmuli. [...] Jako každopádně za začátku fungoval skoro jako ten otec. Hlídal ho. Že jo, já jsem třeba potřebovala jít do práce nebo do školy, tak ho hlídal. Nakupoval a tak. Takže jakoby určitě převzal roli toho otce. Stoprocentně. I tu psychickou podporu dával tomu mladšímu, jo.“ (Zuzana)

„Tam jsem právě jakoby úplně viděla, jak si přejmul celou tu jeho roli, když nás opustil. To bylo na druhou stranu opravdu hezký, protože v tom těhotenství se ten pětiletý kluk prostě, se až jakoby fakt snažil na sebe brát hodně zodpovědnosti. Já jsem mu říkala: ‚Zdeněčku, to ty vůbec nemusíš, ty seš prostě bratříček,‘ a tak. A on: ‚No jo, ale to já budu muset jet do porodnice s tebou, a já tam budu muset být s tebou, aby ses nebála. A hele, musíme jet vybrat nějakou

skříňku a nějakou postýlku.' Že jako sám chodil s takovejhlema nápadama, že bylo vidět, že chce, chce jakoby hodně pomoci a postarat se. [...] Jako hodně pomáhá, snaží se. A že se mnou dost jako jedná na té partnerský úrovni. A já mu vždycky říkám: ‚vždyť vy jste obě dvě moje děti, akorát ty jseš o trošku starší.' [...] Vlastně najednou z toho pětiletýho dítěte úplně padaly takový věci najednou, že jsem si říkala, ty jo, jak ten mozeček na tohleto může jako přijít.“
(Karolína)

Což jedna z respondentek oceňovala a přijímala kladně, byť s jistou obavou.

„A mně to bylo strašně líto. Ale na druhou stranu jsem si říkala, to je tak úžasný. [...] To zas jako na druhou stranu, já ho nemít, tak já nevím, co bych jako dělala.“
(Karolína)

10.3.8 Role hendikepovaného, příp. nemocného

Pokud dítě nemohlo ovlivnit porozvodovou situaci, konkrétně porozvodové uspořádání péče o něj, které v jednom případě znamenalo odloučení od matky a bratra, kteří odjeli z ciziny, kde druhé dítě zůstalo s otcem, objevily se u dítěte psychosomatické potíže, kterými se dítě snažilo změnit tehdejší stav.

„Ten stav je takovej, že to není úplně po vůli dcery. Dcera tam nechtěla zůstat. Ale jakoby tím, že ten tatínek to bloknul, tak vlastně musela. [...] Dcera začala mít problémy ve škole. Jak jsme se dlouho neviděly a vlastně to bylo hodně omezený a vlastně nejasný. Jako hrozně špatně strukturovaný, nedomluvený. Jako nebyl žádný kalendář, kterej byl jistej, všecho se to domlouvalo ad hoc. Tak ona začala strašně moc jako symptomatizovat ve škole. Takže měla bolesti hlavy a bolesti břicha a tak. [...] Takže ona i tímhlectím podle mě dávala najevo, protože ona jako co může osmiletý dítě udělat jinýho, když nemůže se, jako nedovolá se těch svezích přání. I když to říká. Ale prostě není možný, aby byly vyslyšený, nebo prostě technicky je to neproveditelný. Tak prostě ona jako utíká tady to těch, nebo to je moje interpretace, ona utíká do těch nemocí. Takže prostě ve škole jí začala vypadávat pozornost. A každou chvíli byla jakoby mimo to

vyučování. Ne že by chodila za školu. Ale oni tam mají jako na to zařízenej takovej systém, že dítě, který jako nemá už v tý třídě schopnost se jako soustředit nebo se adaptovat, tak jsou tam jiný možnosti. [...] Takže ona byla mimo tu třídu čím dál častěji, nebo pro ni musel tatínek jezdit z práce, protože jí bylo špatně.“

(Eva)

Přičemž tyto psychosomatické obtíže skutečně po vyřešení celé situace a přihlédnutí k přání dítěte ustaly.

„A ted' tady prostě byla a ted' to bylo jako do tejdne úplně jiný dítě. Jako mnohem víc uklidněný, prostě kontaktní. [...] A ten rozdíl je obrovskej, že to jako pozoruje i rodina celá.“ (Eva)

10.3.9 Role viníka

V jednom z případů se objevilo také obviňování dítěte za vzniklou situaci jedním z rodičů. Nejednalo se o obviňování za rozvod jako takový, ale za jeho následné uspořádání, konkrétně to, že synové přešli na vlastní přání z péče matky do péče otce.

„Vidá se [bývalá manželka] akorát s tím mladším synátorem. Toho staršího obviňuje z toho, že to zavinil on, že od ní odešli. A tomu nemůže nějak odpustit. A nemůže mu to nějak zapomenout. [...] S tím starším synem se bývalá žena jako nestýká, ani mu netelefonuje, nic. Jeho prostě nějakým způsobem, dalo by se říct, že jako zavrhla, no. Nebo já nevím, jakej ona k němu má vztah.“ (Stanislav)

10.3.10 Role obviňujícího se

Jedna z respondentek popisovala také připisování si nezájmu jednoho z rodičů o dítě za jeho vlastní vinu. Nejednalo se tak o roli obviňujícího se za rozvod, ale roli obviňujícího se za následnou porozvodovou péči o dítě, konkrétně odejití otce z rodiny, aniž by s dcerou následně udržoval jakýkoli kontakt.

„Pro ni byl zvláštní to, že i když řekl, nebo já jsem řekla, že ten táta se za ní přijede podívat, tak prostě nepřijel. A ona si to dávala jakoby za vinu. Že prostě nepřijel kvůli ní. Že třeba zlobila nebo tak. Tak jak mi to teda vysvětlovala paní

psycholožka. Takže ona byla opravdu nešťastná, ona byla zoufalá, to jako... [...] A jestli to není tím, že prostě udělala něco. Já nevím, že prostě rozbila skleničku, a proto táta nepřijde domů.“ (Zdeňka)

Přičemž dítě v souvislosti s těmito myšlenkami změnilo své chování, a to ve smyslu chování se doma zcela ukázkově, přesně dle přání matky, se kterou žilo.

„Ona právě doma byla úplně milionová. [...] A najednou poslouchala na slovo. Prostě dělala úplně všechno, tak jak by mělo ukázkový dítě, že jo. A tak jsem si říkala, tak je teda v pohodě. Že vás to prostě nenapadne. Tak jsem si říkala, tak mi to chce ulehčit.“ (Zdeňka)

Situace se změnila až po objasnění celé záležitosti matkou a několikerým ujištěním z její strany, i ze strany učitelky v mateřské školce, které se dítě svěřilo a která byla s celou situací obeznámena. Následně dítě přestalo uvažovat a reagovat tímto způsobem.

„Za čtyři dny to bylo takový, jak když člověk luskně prsty. A mně se vrátilo moje dítě domů. Takovej ten rarach, prostě někdo úplně jinej. A i potom mi paní ředitelka ve školce říkala, že to její chování se úplně otočilo. Zpátky do toho, co ona si jí jakoby pamatuje. Ona se v tom asi potřebovala sama srovnat.“ (Zdeňka)

10.3.11 Role svědka a soudce

Zaznamenána byla také role svědka a soudce, do které byly děti jedním z partnerů stavěny, a to i proti své vůli.

„To bylo úplně to nejhorší, co vlastně bylo. Kdybychom se hádali, když jsme byli sami doma mezi sebou, tak... když jsme byli sami doma, tak vydržela mlčet, když to bylo v sobotu nebo neděli, když kluci byli někde venku, tak nepromluvila třeba půl dne. Když byli kluci pryč. Ale jak přišli kluci domů, tak prostě mě začala provokovat. A i před nima mě napadala takovým způsobem, že kdybych vám to do telefonu řekl, tak se budete prostě chytat za hlavu. To byly prostě neskutečný výpady a vulgarismy, jako nechci to opakovat, ale neumíte si to představit. [...] Zajímavý bylo, že když se kluci sebrali a odešli, no, tak ona dala pokoj. Pak jsem,

já jsem třeba vařil, vařil večeri nebo to, tak jsem zavolal kluky na jídlo. A situace se prostě opakovala. Našla si vždycky nějaký důvod, aby mohla nějakou provokaci, aby tu hádku, prostě aby se v ní nějak pokračovalo.“ (Stanislav)

Přičemž respondent zastával teorii, že děti tomuto chování vystavovala bývalá partnerka z toho důvodu, aby děti postavila na svou stranu a následně je získala do své péče.

„Dělala to schválně. Jako nevím, jako nevím, co tím sledovala. Nebo jestli měla snahu se mě nějakým způsobem zbavit a děti dostat na svoji stranu. Jako asi z tohoto důvodu. Aby děti stály při ní.“ (Stanislav)

Což se jí nakonec skutečně dle výpovědi respondenta do jisté míry, resp. v danou chvíli podařilo.

„Ten starší víceméně, jako maminka si ho nějak obtočila kolem prstu, takže ten se víceméně zastával maminky a byl proti mně. [...] Takže ty kluky, co se týče tadydle toho, tak jako nějak rozdělila mezi sebou. Říkám, ten starší syn jako byl při ní, ale pak zjistil, zjistil, že, protože to, co vím, nebo to, co mi řekl, tak prostě já jsem v jejich očích byl grázl a gauner, kterej se neumí postarat o rodinu a nic nezařídí a jako nic neudělá. [...] Ve finále to dopadlo tak, že kluky zpracovala tímhle tím způsobem. [...] Donutila je k tomu, že kluci řekli, že teda s tátou ne. [...] V tu dobu došlo i k tomu, že jsme se, že byli tak zpracovaný maminkou, že jsme se jakoby odcizili. Nevím, jak bych vám to popsal. Ale prostě jsem měl takovej pocit, že mě ti kluci berou jako cizího člověka, a ne jako tátu.“ (Stanislav)

10.3.12 Role ignorujícího

Jistým způsobem byla také popsána role dítěte ignorujícího rozvod rodičů, resp. ignorujícího důvody pro něj a jeho následky. Dítě se odmítlo o celé situaci bavit, nechtělo o ní nic slyšet, samo o ní také s nikým nemluvalo. Od rozvodu nyní uběhly více než tři roky, aniž by v tomto postoji došlo k jakékoli změně.

„Ten starší, si myslím, my jsme se o tom, on o tom nechtěl nikdy mluvit. On si udělal takovej blok. Že, že mi pořád říkal. Já jsem mu to chtěla vysvětlit, proč ta situace vznikla, co se jako stalo. A on: ‚mami neříkej mi to, neříkej mi to‘. On si jako chtěl uchovat toho tátu tak, jak ho znal. Tak ten si udělal takovou jakoby, mi přišlo, takovou zed', nebo takovou čáru. [...] Takže ten se k tomu postavil, že to nechce vědět, že to nechce slyšet. [...] Ten starší se opravdu k tomu postavil, že: ‚nechci to slyšet, nechci se o tom bavit‘, ten si udělal opravdu takovou zed'. [...] Ten starší syn zatím se mnou nikdy nechtěl mluvit o té situaci. Nechtěl ji nikdy se mnou rozebírat.“ (Zuzana)

10.3.13 Role negativně reagujícího

Ve dvou případech se také objevila role negativně reagujícího dítěte vůči jednomu z rodičů.

V prvním případě se jednalo o chování dítěte vůči matce, která měla děti ve výhradní péči.

„Ta starší asi jako rok se mnou mluvila tak jak on. A odsekávala. A furt jsem byla pro ni ta špatná. Ta, co rozbila tu rodinu. Mně to tak přišlo. [...] A chovala se divně. Potom po roku, když mi odsekla, že kdybychom bydlely jako furt s taťkou, tak že by nemusely jako přemýšlet, jestli bychom si to mohly koupit. Tak jsem jí vynadala, jsem jí řekla, já jsem jí řekla nějak, byť to bylo, že jsem se bavila s dítětem, ale ona se v tu chvíli nebavila jakoby se mnou jako s matkou. Tak jsem v tu chvíli úplně začala, jako kdyby stála přede mnou nějaká kamarádka, že jsem mluvila fakt na rovinu, že mi to vadí, jak se ke mně chová. Že se snažím, aby si našly normálního chlapa, aby měly jiný prostě ukázkou jiného. Anebo i kdybychom měly být samy, tak jako proč to mám, proč se ke mně takhle chová. Tak jako za co to mám, za co? Že nechci, aby je mlátil? Aby se k nim choval hnusně, nebo proč? Jenom kvůli penězům? Tak takhle jsem se s ní bavila. A řekla jsem jí, ať si odejde do svého pokoje. A ať nad tím přemýšlí, co jako dělá. A až na to přijde, co a jak, tak ať dojde. Tak ona jako odešla asi na dvě hodiny. A já jsem

pila kafe. A ona potom došla a omlouvala se. Omlouvala se. A od té doby to byl klid. Už si uvědomila, s kým mluví asi.“ (Jana)

V druhém případě se jednalo o chování dítěte vůči otci, který dítě v péči neměl, jen jej více či méně pravidelně vídal.

„Byli jsme teď nedávno v poradně, u psychologa, protože syn byl agresivní. Začal vyloženě útočit na otce. Tak jsme byli u psychologa. Ale vyloženě jenom na otce. Nemohl říct otec mu jako ani slovo. Odmítal prostě. My bydlíme na sídlišti a on, jakmile měl, jakmile přišel otec jeho si ho vyzvednout, my bydlíme od sebe snad tři minuty cesty, s otcem, tak jakmile si pro něj přišel, tak on lítal tady, řval, lítal kolem paneláku, že k němu nepůjde, že je zlý a tak dále a tak dále. A házel na bývalého kameny. Tak jsme byli u psychologa kvůli tomu, že on jako najednou prostě začal to dělat.“ (Iveta)

Načež setkání s psychologem ukázalo, že syn takto na otce reagoval v případě, kdy byl otec při kontaktu se synem ve společnosti své nové partnerky, ke které se i před synem romanticky vztahoval, což syn nesl velmi nelibě. A následně pak nejen toto chování, ale také otce jako takového odmítal. Toto jednání, společně s jen minimální snahou otce vztah jakkoli zlepšit, následně vedlo k celkovému odcizení syna s otcem.

„On komunikuje, dá se říct, jak s cizím člověkem, jak s cizím chlapem. Že by jako komunikoval normálně, to ne.“ (Iveta)

Nicméně přesto vztah s otcem do jisté míry funguje, pokud mu tedy nová partnerka není přítomna.

„Když on nevidí to druhé malé děčko a tu jeho novou partnerku, tak to jo, to jde. To jde. Ale on převážně, když šel třeba ke mně si ho vyzvedávat, tak on přišel s ní. A to bylo vidět na tom synovi, jak on začal bouchat, dupat, jak ty malý děčka. Jakmile vidí tu novou partnerku, tak on prostě, ať je to venku, u ní, doma...“ (Iveta)

11. Shrnutí výsledků výzkumu

Rozhovory s respondenty ukázaly, že děti jsou skutečně v předrozvodové, rozvodové a porozvodové situaci významným prvkem.

Přičemž v rámci předrozvodového myšlení a chování rodičů jsou spíše prvkem ovlivňujícím, zatímco v rozvodové a porozvodové situaci jsou prvkem, který je více ovlivňován; ať již situací jako takovou, nebo přímo rodiči.

11.1 Dítě v předrozvodové situaci

Uskutečněný výzkum potvrdil předešlé nálezy, tedy že přítomnost dětí v rodině je prvkem spíše stabilizujícím, případně alespoň oddalujícím rozvod (Huber & Spitze, 1980; Seltzer 2000; Wu, 1996). Pět z respondentů se skutečně vyjádřilo tak, že kvůli dětem zkoušeli manželství zachránit, nebo alespoň možnost rozvodu déle a důkladněji zvažovali. V jednom případě se dokonce jednalo o stáhnutí již podané žádosti o rozvod. Ve dvou jiných případech se pak respondentky vrátily ke svým bývalým partnerům, tehdy ještě manželům, se kterými nicméně v daný okamžik již nežily, opět jen proto, aby daly vztahu kvůli dětem další šanci, případně aby dítě mohlo žít současně s oběma svými rodiči.

U tří z respondentů se objevila podobná tendence, tehdy setrvat ve vztahu, který již nebyl zcela funkční, kterou nicméně následně vystřídala potřeba právě kvůli dětem manželství opustit. Ta pramenila z psychického i fyzického vyčerpání respondentek, které se v některých případech obávaly o své vlastní zdraví a jeho potenciální vliv na dítě, taktéž chtěly dítěti poskytnout lepší výchovný vzor.

Ve dvou případech byly děti naopak hlavním důvodem k odejití ze vztahu a ukončení manželství. Tomu bylo v případě, kdy manžel nejprve fyzicky napadal jednu z respondentek, poté napadl i jednu z jejích dcer, ve druhém případě se pak jednalo o spíše psychologické působení a manipulace ze strany manžela.

Dvě z respondentek se pak vyjádřily v tom smyslu, že zachraňovat nefunkční vztah jen kvůli dětem nemá z jejich úhlu pohledu žádný smysl, neboť nefunkční vztah může na vývoj dětí a jejich psychickou pohodu působit daleko hůře než rozvod jako takový.

Pět z respondentů se nicméně vyjádřilo tak, že kdyby věděli, co vědí nyní, byli by se rozvedli dříve, tedy by vztahu nedávali další šance nebo v nich kvůli dětem nesetrvávali déle.

11.1.1 Vyhledání odborné pomoci

Jedna z výzkumných otázek zaměřená na identifikování role dítěte v předrozvodovém chování rodičů se zaměřovala na uskutečnění kroku k možné záchraně manželství prostřednictvím navštívení manželské poradny nebo jiného odborného pracoviště, resp. odborníka, a to opět s ohledem na děti v něm.

Kladně reagovalo celkem osm respondentek.

Jedna z respondentek o manželské poradně v době krize manželství uvažovala, dokonce svého tehdejšího manžela k tomuto kroku vybízela. Ten nicméně odmítl. Později, kdy sám tuto možnost navrhoval, již neměla zájem sama respondentka, neboť neměla dojem, že by mohla konzultace s odborníkem v danou chvíli již cokoli změnit.

Dvě z respondentek uvedly, že odborníka skutečně v souvislosti s předrozvodovou krizí vyhledaly. Jedna z nich sama, neboť manžel neměl zájem se tohoto setkání zúčastnit, druhá pak společně se svým tehdejším partnerem. Ke zlepšení vztahu nicméně ani v jednom z těchto případů nedošlo.

Podobně nemělo docházení do manželské poradny vliv na zlepšení vztahu respondentky, které byl tento krok společně s jejím tehdejším manželem nařízen soudně; a to i přesto, že se jednalo o setkávání s manželským poradcem po dobu jednoho roku. Tomu ovšem bylo již v době, kdy manželé požádali o rozvod, nikoli kdy o něm jen uvažovali.

Ve třech případech pak naopak vyhledání odborné pomoci vedlo k ukončení vztahu. Přičemž hlavní roli hrály opět děti, resp. poukázání odborníka na v těchto případech

pro ně velmi nevhodné prostředí. Ve všech těchto případech totiž docházelo k fyzickému násilí vůči respondentce, případně i vůči dětem samotným. Návštěva odborníka pak měla za následek zvědomění tohoto chování a uvědomění si jeho negativního působení na vývoj a výchovu dětí v takovýchto vztazích.

11.1.2 Věk dítěte jako faktor

Pokud jde o věk dítěte, nevyslovil se ani jeden z respondentů, že by své předrozvodové myšlení nebo předrozvodové chování tímto směrem zaměřoval. Pouze v jednom případě reagovala jedna z respondentek, že spolu s bývalým manželem čekali na dokončení akademického školního roku dcery. Nikoli však ve věci ukončení jejich vztahu, ale čistě ve věci nastavení porozvodové péče o děti, resp. rozhodnutí, zda dcera zůstane s otcem v zahraničí, kde mimo jiné právě i studovala, nebo se vrátí s matkou do České republiky. Jinak žádný z respondentů nebo jeho partnerů nečekal na konkrétní věk dítěte nebo na dokončení jakékoli události v jejich životě, jako právě např. dokončení školního roku aj.

11.2 Důvody k rozvodu

Uskutečněný výzkum také ve většině případů ukázal vážné důvody k odchodu z manželství. Vyjma jednoho případu byly všemi respondenty popisovány vážné konflikty mezi nimi a jejich partnery, v šesti případech bylo zmíněna neúnosná finanční situace, kdy druhý z partnerů nepracoval, nebo dokonce rodinu zadlužoval, ve třech případech pak dokonce bylo popsáno fyzické násilí. Tyto nálezy potvrzují nálezy jiných studií (Graaf & Kalmijn, 2006), ovšem jelikož se jednalo o studii kvalitativní, nadto se rozhovorů účastnili pouze jedinci s nezletilými dětmi, nikoli s dětmi již dospělými nebo bez nich, není možné uskutečnit žádné porovnání.

Ve dvou případech pak byla samotnými respondentkami zmíněna nejistota ohledně manželství již před jeho uzavřením, což opět odpovídá předchozím nálezům (Novák & Průchová, 2007; Williams & Dunne-Bryant, 2006).

11.3 Dítě v rozvodové a porozvodové situaci

O četnosti zaujímání rozličných negativních rolí dětmi v rozvodové a porozvodové situaci jejich rodičů svědčí skutečnost, že pouze v jedné výpovědi nebylo možné žádnou z těchto rolí identifikovat. Ve zbylých třinácti případech se tyto role objevily.

Podobně rolí bylo celkem popsáno třináct. Mnohé z nich byly nicméně popsány více respondenty současně. Ve výsledku byly různé role zmíněny v celkem třiceti dvou případech. Což v průměru odpovídá dvěma až třemi rolím na jednu rodinu.

Identifikované role většinou odpovídaly teoretickému uspořádání. Oproti tomu se objevily tři role nové: role dítěte jakožto prostředku k ublížení druhému partnerovi, role dítěte jakožto prostředku k udržení vztahu a role zastráňovaného. Nově byla identifikována také role obviňujícího se dítěte, která se pro velké rozdíly vymezila z v teoretickém rámci popsané role viníka.

Mezi nejčastěji popisované role spadalo: popouzení dítěte vůči druhému z rodičů (identifikované v šesti případech) spadající mezi role dítěte jakožto zbraně vůči druhému partnerovi, role dítěte jakožto prostředku k ublížení druhému partnerovi (identifikovaná v pěti případech) a role rozmazlenice (taktéž identifikovaná v pěti případech). Následovalo převzetí role dospělého dítětem (identifikované ve čtyřech případech), role dítěte jakožto prostředku k udržení vztahu (identifikovaná ve třech případech) a role negativně reagujícího dítěte (identifikovaná ve dvou případech).

Pouze jedním případem byly zastoupeny role zastráňovaného, role prostředníka nebo poslíčka vzkazů mezi rodiči, role hendikepovaného, případně nemocného, role viníka, role obviňujícího se dítěte a role svědka a soudce.

O vážnosti negativního dopadu těchto rolí svědčí mimo mnohé respondenty popsané nestandardní chování dětí také skutečnost, že v sedmi případech bylo nutné s dítětem navštívit psychologické pracoviště, v jenom případně dokonce pracoviště psychiatrické, a to právě v důsledku tohoto chování a jednání dítěte, pramenícího z rozvodové či porozvodové situace.

12. Diskuse

Podobně jako každý výzkum, i tento se potýkal s jistými úskalími či limity, které je dobré zmínit a pro případnou navazující či rozvíjející práci uvážit.

12.1 Úskalí a limity výzkumu

Jako hlavní úskalí, resp. limity výzkumu se nabízí charakteristika výzkumného souboru, metoda a forma uskutečnění rozhovorů, kritéria zapojení do studie a analýza a interpretace dat.

12.1.1 Charakteristika výzkumného souboru

Rozhovory byly vedeny vždy jen s jedním z rodičů, čímž vznikl prostor pro možné desinterpretace či zkreslení, případně celkový popis situace ve prospěch respondenta či respondentky, který se mohl i výrazně lišit od situace skutečné. K tomu je potřeba přihlídnout zejména z důvodu intimity tématu a současně jeho vážnosti. Možnost uskutečnit rozhovory s oběma bývalými partnery a tyto výpovědi následně mezi sebou porovnat bohužel možná nebyla, rozhodně by nicméně byla zajímavá a mohla by přinést jiný pohled na celou situaci a spolu s ním možná i méně či více odlišné výsledky.

Současně práce uvažuje pouze výpovědi rodičů, nikoli dětí samotných, které by mohly k danému tématu přispět z nové, vlastní a jistě velmi obohacující perspektivy.

Respondenti byli vybráni nenáhodně, resp. byla vyžadována jejich aktivní reakce na inzerovanou pobídku k účasti ve studii. To mohlo mít za následek výběr charakteristického vzorku: jedince, kteří se nebáli o tomto tématu hovořit, tedy ty, kteří se minimálně domnívali, že z jejich strany nedošlo k velkému či vážnému pochybení, a spíše se mohlo jednat o popis chyb ze strany bývalého partnera.

Výzkum byl ostatně od počátku zamýšlen a koncipován tak, aby odhalil zejména role dětí, které mohly být způsobeny chováním druhého z partnerů, tedy toho, se kterým nebyl veden rozhovor, případně role, které mohly vzniknout následkem chování obou z partnerů. Nebylo očekáváno jakési obviňování sebe samého ze strany respondenta, nebo přiznání jeho vlastního většího pochybení. I proto by bylo zajímavé slyšet

výpověď druhého z partnerů, která by mohla podobné jednání odhalit, a spolu s ním poukázat i na nové, nezachycené role dítěte v jeho důsledku.

Zmíněná pobídka k účasti ve studii byla inzerována ve Facebookových skupinách, jejichž členkami jsou zejména ženy. Proto i reakce na ni přišla zejména od žen. Nejedná se tak o vzorek genderově vyvážený, což opět může vést k jistým zkreslením.

Nevyváženost se ukázala také v iniciaci rozvodu. Do studie se přihlásilo deset jedinců, jež rozvod sami iniciovali, v jednom případě respondentka iniciovala alespoň rozchod, na což následně manžel reagoval žádostí o rozvod, v jenom případě se pak jednalo o vzájemné rozhodnutí obou z partnerů. Pouze ve dvou případech inicioval rozvod bývalý manžel, tedy druhý z partnerů, než se kterým byl veden rozhovor. Tato skutečnost se samozřejmě promítá do vnímání celé situace respondenty, do jejich výpovědí, a tedy také do výsledků studie.

Podobně finanční odměna nabízená za účast mohla vést k přihlášení se jedinců, kteří by jinak na podobnou pobídku nereagovali. Zde je však nesnadné posoudit, zda se jedná o nevýhodu, nebo naopak výhodu. Tomu je i z toho důvodu, že finanční odměna byla v průběhu vystavení pobídky změněna, resp. byla při druhé publikaci pobídky navýšena z původní částky 150 Kč na částku 250 Kč. Čímž mohla zvýšit motivaci u jedinců, kteří na nižší částku nejprve nereagovali. Současně se ovšem ukázalo, že v polovině případů nebyla finanční odměna motivací hlavní, resp. nebyla respondenty požadována, ba naopak byla přímo odmítnuta. Nabídka finanční odměny, nadto v různé výši, tak naopak mohla způsobit rozrůzněnost vzorku respondentů, resp. pokrytí respondentů o různé míře motivace zapojení se do studie.

Výzkumný soubor sestával celkem ze čtrnácti jedinců, což se jeví jako počet pro kvalitativní studii adekvátní. Výsledky analýzy výpovědí ostatně ukázaly jejich širokou pestrost a dostatečné pokrytí tématu. I vzhledem k časové náročnosti uskutečnění těchto rozhovorů, jejich následný přepis a analýzu proto v tomto případně neplatí známé „více je lépe“, resp. nutné. Více rozhovorů by nicméně samozřejmě mohlo odhalit více rolí, či role odlišné, nebo potvrdit ukazující se trend v jejich výskytu.

12.1.2 Metoda vedení rozhovorů

V souvislosti s dostatečným pokrytím tématu je nutné také zmínit volbu formy vedení rozhovorů, tedy volbu rozhovorů polostrukturovaných. Tato forma poskytuje větší plynulost a návaznost rozhovoru podobného běžné řeči, současně se vyznačuje poměrně velkou flexibilitou a možností upřesnění některých informací. V tomto důsledku může nicméně v některých případech vést k odbočení od konkrétní otázky či tématu nebo – v důsledku možností této metody – nedostatečnému prozkoumání některých odpovědí, což ukáže až jejich následná analýza.

Vzhledem k výběru metody a vytvoření seznamu otázek na respondenty pokrývaly následné rozhovory výrazně širší oblast než jen oblast výzkumnou. To přispělo k plynulosti rozhovoru a jeho přirozenosti pro výzkumníka i respondenty. Současně nekladlo příliš velký tlak a zaměření pouze na oblast relevantní pro výzkum. Téma bylo otevíráno plynule, postupovalo od základních údajů k očekávaným otázkám, které byly prokládány otázkami relevantními pro studii, které by mohly být v některých případech označeny za náročnější. Nevýhodou nicméně byla výrazně delší doba trvání těchto rozhovorů, která se následně odrazila i na přepisu těchto rozhovorů a jejich analýze. Přičemž analýza dat nejen že trvala výrazně déle, než by jinak bylo nutné, ale byla také podstatně složitější.

12.1.3 Metoda vedení rozhovorů

Vzhledem ke skutečnosti, že byly rozhovory uskutečňovány ze zahraničí, nadto v době pandemie Covid-19, bylo ustoupeno od původního záměru vedení rozhovorů v tváři v tvář. Místo toho byla zvolena metoda telefonických rozhovorů, konkrétně pak rozhovorů on-line prostřednictvím aplikace WhatsApp a v jednom případě aplikace Facebook.

Tato skutečnost umožnila spojení se s respondenty v pro ně preferované časy, čímž se mohli do studie zapojit také respondenti s náročným denním programem, ať již z důvodu starání se o malé dítě (jedna z respondentek měla v době uskutečnění

rozhovoru měsíční holčičku), časově náročných zaměstnání či jiných důvodů. Poskytla také možnost uskutečnění rozhovorů z domácího, tedy bezpečného prostředí.

Na druhou stranu byli tímto způsobem ze studie vyřazeni potenciální respondenti, kteří např. nevlastní mobilní telefon, nemají žádné, případně jen nedostatečně dobré internetové spojení nebo např. neovládají žádnou z nabízených komunikačních aplikací (kterými byl WhatsApp, Facebook, Skype a Zoom).

On-line spojení, které nebylo ve všech případech zcela ideální, také kladlo vyšší nároky na udržení pozornosti v průběhu rozhovorů. Následně ve dvou případech zkomplikovala kvalita nahraného rozhovoru přepis těchto rozhovorů.

12.1.4 Kritéria zapojení do studie

Jedním z limitů stanovených pro možnost zapojení se do studie byla maximální doba od rozvodu. Ta byla určena na dobu pěti let. Tomu bylo z toho důvodu, aby se předešlo možným zkreslením výpovědí v důsledku zapomínání či nevědomé úpravy informací lépe zapadajících do současného rámce zkušeností a znalostí respondentů (Graaf & Kalmijn, 2006). Současně nebyla stanovena doba kratší, aby se soubor možných kandidátů přílišně nezúžil a nekomplikoval tak sběr dat. Přesto mohlo toto kritérium vést k určitým nepravdivě či ne zcela pravdivě uvedeným informacím, a to právě z výše popsaných důvodů.

Mezi další kritéria patřila nutnost rozvodu. Do studie proto nebyli zařazeni jedinci, kteří si prošli rozpadem dlouhotrvajícího vztahu, jehož součástí byly také nezletilé děti, pokud nebyli dříve s partnerem sezdáni. Zájem těchto jedinců byl přitom poměrně značný. A jelikož některé studie uvádí, že mezi těmito dvěma skupinami není patrný větší rozdíl (Matoušek, 2015a; Možný, 2002; Šulová, 2011), zůstává otázkou, zda bylo toto kritérium nutné. Do budoucna by proto stálo za zvážení uskutečnění výzkumu na porovnání těchto dvou skupin v rámci této výzkumné otázky, případně uskutečnění studie dodatečné, uvažující pouze tyto jedince, a následné porovnání výsledků.

12.1.5 Analýza dat a interpretace výsledků

V neposlední řadě je pak potřeba zvážit možná zkreslení výsledků v důsledku analýzy získaných dat a interpretace jejich výsledků. K těm může docházet vždy, je-li tato analýza a interpretace prováděna jen jedním výzkumníkem, nikoli na sobě nezávislým týmem. I z toho důvodu jsou neveřejnou částí práce přepisy celých rozhovorů, poskytující možnost vyhledání si konkrétních pasáží a utvoření si ucelenější představy a vlastního názoru.

12.2 Návrhy na další výzkum a aplikaci výsledků

I přes možné zmíněné limity uskutečněné studie přinesl výzkum velmi zajímavé poznatky týkající se role dětí v předrozvodovém chování rodičů a rozvodové a porozvodové situaci.

Jak již bylo zmíněno, získaná data pokrývala výrazně širší rámec než rámec čistě výzkumný. Vystala tak otázka, zda by bylo možné výzkumná data v budoucnu do tohoto širšího rámce zasadit, resp. se na ně zaměřit i z jiného kontextu, např. vzniku možných rolí dítěte v průběhu celé předrozvodové až porozvodové situace s ohledem na průběh vztahu rodičů v průběhu manželství a po jeho ukončení, s ohledem na komunikaci rodičů s dětmi ohledně jejich partnerského vztahu a jeho ukončení, případně s ohledem na možnosti komunikace po rozvodu samotném, zaměření se na obecnou reakci dětí na rozvod a jejich porozvodové chování v souvislosti s projevem možných nežádoucích rolí, zaměření se na vztah dítěte s rodičem, který jej nezískal do výchovné péče, a vzniku možných rolí apod.

Určitě by také bylo zajímavé porovnat výsledky s obdobnou studií zaměřenou na vstupování dětí do možných nežádoucích rolí v důsledku ukončení dlouhodobých nesezdaných partnerských vztahů s nezletilými dětmi v nich, jak uvádí kapitola zabývající se kritérii zapojení do studie v diskusní části práce (kap. 12.1.4).

V neposlední řadě by bylo vhodné prozkoumat jednotlivé role a jejich možné variace více detailně, společně s kontexty jejich vzniku, tedy i např. vytvořit samostatné studie zaměřené právě na některé vybrané role. V rámci nich by pak jistě stálo za zvážení

zapojení dětí samotných a dlouhodobější sledování jejich vývoje, konkrétně možných dopadů vstupování do těchto rolí na něj.

Aplikace výsledků této jakož i zmíněných možných rozvíjejících studií se jeví jako nejvhodnější při manželských a rodinných odborných konzultacích s rodiči, kteří by mohli díky těmto informacím o důsledcích manželských sporů končících až rozvodem tímto směrem zaměřit svou pozornost a určitému chování vůči svým dětem se vyvarovat, případně včas některé příznaky konkrétních rolí, do kterých mohou děti vstupovat samovolně, podchytit a zabránit tak jejich dalšímu rozvoji a negativnímu dopadu na dítě.

Závěr

Cílem této diplomové práce byla identifikace možných rolí, které mohou děti zastávat v důsledku předrozvodového chování svých rodičů a rozvodové a porozvodové situace.

Teoretická část práce seznámila se základními pojmy vztahujícími se k tomuto tématu a následně se podrobně věnovala právě těmto možným rolím. V souvislosti s tím byl vytvořen nový teoretický systém, resp. uspořádání nežádoucích rolí dětí v rozvodové a porozvodové situaci.

Empirická část práce tento systém dále rozvíjela a upravovala. Doplnila také příklady z praxe, čímž zasadila celý tento teoretický koncept do praktického kontextu, kdy poukázala na možné další proměnné, resp. faktory, které by bylo vhodné při dalším věnování se tomuto tématu prozkoumat. Svůj předem vytyčený cíl tedy práce naplnila.

Nutnost tohoto zaměření a současně vážnost tématu ostatně ilustruje skutečnost, že nadpoloviční většina respondentů musela následně situaci ohledně svého dítěte konzultovat u psychologa, v jednom případě dokonce psychiatra.

Toto téma si proto zaslouží hlubší zamyšlení, které snad vhodně doplní slova Zdeňka Dytrycha: *„Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči.“* (Matějček & Dytrych, 1992).

Seznam použité literatury

Aldridge, J., & Becker, S. (1999). Children as Carers: The Impact of Parental Illness and Disability on Children's Caring Roles. *Journal of Family Therapy*, 21(3). 303-320.

Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62. 1269-1287.

Amato, P. R., & Previti, D. (2003). People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5). 602-626.

APA (2010). *Publication Manual of the American Psychological Association* (6th Ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

Bakalář, E. a kol. (2006). *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2). 77-101.

Byng-Hall, J. (2008). The Significance of Children Fulfilling Parental Roles: Implications for Family Therapy. *Journal of Family Therapy*, 30(2). 147-162.

Cancian, M., & Meyer, D. R. (1998). Who Gets Custody? *Demography*, 35. 147-157.

Cielinski, K. L., & Vaughn, B. E. (1996). Father's Roles in the Development of Young Children: A Qualitative and Quantitative Analysis of Paternal Involvement. *Infant Behavior and Development*, 19. 395.

Cloutier, R., Jacques, C. (1998). Evolution of Residential Custody Arrangements in Separated Families: A Longitudinal Study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 28(1-2). 17-33.

Coates, B. A. (1999). *Divorce with Decency*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Cooksey, E. C., & Fondell, M. F. (1996). Spending Time with His Kids: Effects of Family Structure on Father's and Children's Lives. *Journal of Marriage and the Family*, 58. 693-707.

Český statistický úřad (2007). *Vývoj obyvatelstva České republiky – 2007: Rozvodovost*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20554199/400708a3.pdf/5464b48e-857e-4a07-bfd8-0b501e3b94cd?version=1.0>

Český statistický úřad (2019a). *ČR v číslech: Počet sňatků a rozvodů v České republice*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/stoletistatistiky/snatky-a-rozvod>

Český statistický úřad (2019b). *Demografická příručka*. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka>

Český výbor pro UNICEF (1998). Děti v České republice 1996. *Česko-slovenská pediatrie: časopis České a Slovenské pediatrické společnosti*, 53(4). 243-244.

Elliot, J. (2002). *Děti v neshodách: prevence, příčiny, terapie*. Praha: Grada.

Emery, R. E. (2004). *The Truth about Children and Divorce: Dealing with the Emotions so You and Your Children Can Thrive*. New York: Viking.

Emery, R. E., Otto, R. K., & O'Donohue, W. T. (2005). A Critical Assessment of Child Custody Evaluations: Limited Science and a Flawed System. *Psychological Science in the Public Interest*, 6(1). 1-32.

Fields, J. (2003). Children's Living Arrangements and Characteristics: March 2002. In *Current Population Reports* (s. 20-547). Washington, DC: U.S. Census Bureau.

Fields, J., & Casper, L. M. (2001). America's Families and Living Arrangements: March 2000. In *Current Population Reports* (s. 20-337). Washington, DC: U.S. Bureau of the Census.

Gardner, R. A. (1998). *The Parental Alienation Syndrome: A Guide for Mental Health and Legal Professionals* (2nd ed.). Cresskill, NJ: Creative Therapeutics.

Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (2006). Divorce Motives in a Period of Rising Divorce: Evidence from a Dutch Life-History Survey. *Journal of Family Issues*, 27(4). 483-505.

- Halikias, W. (2005). The Guardian Ad Litem for Children in Divorce. *Family Court Review*, 32(4). 490-501.
- Havlík, R., & Kořa, J. (2011). *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál.
- Hetherington, E. M., Kelly, J. (2002). *For Better or for Worse: Divorce reconsidered*. New York: W. W. Norton.
- Hewitt, B., Western M., & Baxter, J. (2006). Who Decides? The Social Characteristics of Who Initiates Marital Separation. *Journal of Marriage and Family*, 68(5). 1165-1177.
- Hofschneiderová, A. (2017). O konceptu nejlepšího zájmu dítěte. *ePrávo.cz*. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/o-konceptu-nejlepsiho-zajmu-ditete-106509.html>
- Huber, J., & Spitze, G. (1980). Considering Divorce: An Expansion of Becker's Theory of Marital Instability. *American Journal of Sociology*, 86(1). 75-89.
- Hynan, D. J. (2014). *Child Custody Evaluation*. Springfield: Charles C. Thomas Publisher.
- Jedlička, R., Klíma, P., Kořa, J., Němec, J., & Pilař, J. (2004). *Děti a mládež v obtížných životních situacích: Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úloh pomáhajících profesí*. Praha: Themis.
- Juby, H., Le Bourdais, C., & Marcil-Gratton, N. (2005). Sharing Roles, Sharing Custody? Couple's Characteristics and Children's Living Arrangements at Separation. *Journal of Marriage and Family*, 67(1). 157-172.
- Jurkovic, G. J. (1997). *Lost Childhoods: The Plight of the Parentified Child*. New York: Brunner/Mazel.
- Kalil, A., Mogstad, M., Rege, M., & Votruba, M. (2011). Divorced Father's Proximity and Children's Long-Run Outcomes: Evidence from Norwegian Registry Data. *Demography*, 48(3). 1005-1027.
- Kocourková, J. (2011). Aktuální trendy české populace. In L. Šulová, T. Fait & P. Weiss. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf.

- Kratochvíl, S. (2009). *Manželská a párová terapie*. Praha: Portál.
- Kressel, K., Jaffee, N., Tuchman, B., Watson, C., & Deutsch, M. (1980). A Typology of Divorcing Couples: Implications for Mediation and the Divorce Process. *Family Process*, 19(2). 101-116.
- Kučírek, J. (2006). *Psychosomatika a děti*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí.
- Kuther, T. L. (2006). Young Adulthood. In N. J. Salkind (Ed.). *Encyclopedia of Human Development* (s. 1335-1341). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Kübler-Ross, E. (2005). *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*. New York: Simon & Schuster
- Maccoby, E. E., & Mnookin, R. H. (1992). *Dividing the Child: Social and Legal Dilemmas of Custody*. Cambridge: Harvard University Press.
- Matějček, Z. (1989). *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum.
- Matějček, Z., & Dytrych, Z. (1992). *Přestali jste být manželi, ale zůstáváte rodiči*. Praha: H&H.
- Matoušek, O. (2015a). Rodina jako náročná životní situace dospělých. In O. Matoušek, J. Pavlát, I. Matoušková, P. Šmolka, M. Kornel, V. Nekola ... K. Schreilová. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. (2015b). Rozvod jako náročná životní situace dospělých. In O. Matoušek, J. Pavlát, I. Matoušková, P. Šmolka, M. Kornel, V. Nekola ... K. Schreilová. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., & Uhlíková, Š. (2010). Sociální práce s rodinou v rozvodu. In O. Matoušek (Ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi* (2nd ed.). Praha: Portál.
- Matoušek, O., & Uhlíková, Š. (2014). Rodina v rozvodu. In O. Matoušek & H. Pazlarová. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál.

- McGoldrick, M., Carter, B., & Garcia-Preto, N. (2010). *The Expanded Family Life Cycle: Individual, Family, and Social Perspectives* (4th ed.). New York: Pearson Allyn & Bacon.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitatitvní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Mott, F. L. (1990). When is a Father Really Gone? Parental-Child Conduct in Father-Absent Homes. *Demography*, 27(4). 499-517.
- Možný, I. (2002). *Sociologie rodiny* (2nd ed.). Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Myers, D. G. (1999). Clore Relationships and Quality of Life. In D. Kahneman, E. Diener & N. Schwarz (Eds.). *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology* (s. 374-391). New York: Russell Sage Foundation.
- Novák, T. (2012). *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada.
- Novák, T., & Průchová, B. (2007). *Předrozvodové a rozvodové poradenství*. Praha: Grada.
- Novotný, P., Ivčičová, J., Syrůčková I., & Vondráčková, P. (2017). *Nový občanský zákoník – Rodinné právo* (2nd ed.). Praha: Grada.
- Oppawsky, J. (1999). Psychosomatic Reactions of Very Young Children to Divorce. *Journal of Divorce & Remarriage*, 30(3-4). 71-84.
- Pavlát, I. (2015). Formy péče o děti po rozvodu. In O. Matoušek, J. Pavlát, I. Matoušková, P. Šmolka, M. Kornel, V. Nekola ... K. Schreilová. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál.
- Pearson, J., & Thoennes, N. (1990). Custody after Divorce: Demographic and Attitudinal Patterns. *American Journal of Orthopsychiatry*, 60(2). 233-249.
- Plaňava, I. (2000). *Manželství a rodiny*. Brno: Doplněk.
- Plzák, M. (1973). *Poznání a léčba poruch manželského soužití*. Praha: Avicentum.

- Procházka, M. (2012). *Sociální pedagogika*. Praha: Grada.
- Pruett, M. K., Ebling, R., & Insabella, G. (2004). Critical Aspects of Parenting Plans for Young Children. *Family Court Review*, 42(1). 39-59.
- Pruett, M. K., Williams, T. Y., Insabella, G., & Little, T. D. (2003). Family and Legal Indicators of Child Adjustment to Divorce among Families with Young Children. *Journal of Family Psychology*, 17(2). 169-180.
- Rosbult, C. E., Martz, J. M., & Agnew, C. R. (1998). The Investment Model Scale: Measuring Commitment Level, Satisfaction Level, Quality of Alternatives, and Investment Size. *Personal Relationships*, 5(4). 357-387.
- Ryšánková, M. (2002). Děti, rodiče a rozvody. *Psychologie Dnes*, 7-8. Dostupné z: <https://www.rodina.cz/clanek2859.htm>
- Seltzer, J. A. (2000). Families Formed Outside of Marriage. *Journal of Marriage and Family*, 62(4). 1247-1268.
- Scharlach, A. E. (2001). Role Strain among Working Parents: Implications for Workplace and Community. *Community, Work & Family*, 4(2). 215-230.
- Smyth, B. (2005). Time to Rethink Time: The Experience of Time with Children after Divorce. *Family Matters*, 71. 4-10.
- Špaňhelová, I. (2010). *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada.
- Šulová, L. (2011). Trendy současné české rodiny. In L. Šulová, T. Fait & P. Weiss. *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví* (s. 171-175). Praha: Maxdorf.
- Thompson, R. A. (1994). The Role of the Father after Divorce. *The Future of Children*, 4(1). 210-235.
- Thurnher, M., Fenn, C. B., Melchar, J., & Chiriboga, D. A. (1983). Sociodemographics: Perspectives on Reasons for Divorce. *Journal of Divorce*, 6. 25-35.
- Trnka, V. (1974). *Děti a rozvody*. Praha: Avicenum.

Tsabary, S. (2017). *The Awakened Family: How to Raise Empowered, Resilient, and Conscious Children*. London: Penguin Books.

Vohlídalová, M. (2010). Kdo podává žádost o rozvod a jaké jsou příčiny rozpadu partnerských vztahů? *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 12(2). 48-56.

Wallerstein, J. S., & Blakeslee, S. (1996). *Second Chances: Man, Woman, and Children a Decade after Divorce*. New York: Houghton Mifflin.

Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce: Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, 21(3). 353-370.

Willi, J. (1991). *Was hält Paare zusammen?* Reinbek: Rowohlt.

Willi, J. (2011). *Psychologie lásky: osobní rozvoj cestou partnerského vztahu* (2nd ed.). Praha: Portál.

Williams, K., & Dunne-Bryant, A. (2006). Divorce and Adult Psychological Well-Being: Clarifying the Role of Gender and Child Age. *Journal of Marriage and Family*, 68(5). 1178-1196.

Wu, Z. (1996). Childbearing in Cohabitational Relationships. *Journal of Marriage and family*, 58(2). 281-292.

Yeung, W. J., Sandberg, J. F., David-Keas, P. E., & Hofferth, S. L. (2001). Children's Time with Fathers in Intact Families. *Journal of Marriage and Family*, 63. 136-154.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Základní údaje o výzkumném souboru	55
---	----

Příloha 1

Seznam otázek pokládaných respondentům v rámci studie.

1. Jak dlouho jste momentálně po rozvodovém řízení? A rozvod jste inicioval/a vy, nebo váš bývalý partner/partnerka, případně se jednalo o vzájemnou domluvu?
2. Jak staré je/jsou momentálně vaše dítě/děti? Jakého je/jsou pohlaví?
3. Já se vrátím úplně na začátek, abychom se o tom bavili chronologicky: Dokážete si – alespoň orientačně – vzpomenout, kdy
  - jste začala přemýšlet o rozvodu?
  - Váš partner mohl začít přemýšlet o rozvodu?
4. Co bylo příčinou? Jak vlastně vypadal Váš vztah, zejména jeho konec? Jak jste se v něm cítil/a?
5. Jak jste řešili spory? Zkoušeli jste najít nějaká řešení vašich konfliktů, nebo třeba i navštívit manželskou poradnu nebo psychologa, ať již společně nebo individuálně?
6. Nyní se zaměřím na hlavní bod tohoto rozhovoru, a na Vaše děti – zajímalo by mě, chtěli jste vztah zachránit kvůli nim, nebo naopak z něj odejít kvůli nim? Čekali jste například na určitý věk dítěte nebo ukončení nějakých okolností (např. dokončení školního roku apod.)?
7. Jak staré bylo dítě v době rozvodu?
8. Máte dojem, že děti registrovaly vaše vztahové problémy, např. hádky nebo odcizení? (Na základě čeho si to myslíte?)
9. Mluvili jste s nimi o vašem vztahu a o rozvodu? Co jste jim řekli? Jak na to děti reagovaly?
10. Jak se chovalo vaše dítě od začátku rozvodu až po období po něm? Pozoroval/a jste nějaké změny v jeho chování?
11. Jak probíhalo rozvodové řízení? – Tím myslím, jak dlouho trvalo, jak probíhal způsob domluvy ohledně majetku a péče o děti, jak jste se v tom cítil/a? Změnilo se pro děti nějak rodinné zázemí, tím myslím, museli se např. přestěhovat, změnit školu apod.?
12. Jaký vztah máte nyní s bývalým partnerem?
13. Máte dojem, že se bývalý/a manžel/ka choval/a v průběhu rozvodu k dětem dobře? Je něco, co se vám třeba nelíbilo, nebo s čím jste nesouhlasil/a?
14. Je něco, co byste změnil/a na svém chování, pokud jde o to, jak jste se choval/a nebo něco říkal/a dětem?

15. Jak vypadala péče o děti před rozvodem? Kdo byl, řekněme, hlavní osobou, která se o děti starala? Jak tato péče vypadala?
16. Jak vypadá rozložení vaší péče o děti nyní? Jak to máte nastavené s partnerem? Jak jsou s tím spokojené děti?
17. Odpovídá to tomu, o čem jste se bavili před rozvodem, jak jste si to přáli? Pokud ne, co se změnilo a proč?
18. Ptají se vás děti ještě na rozvod, mají nějaké otázky, proč nejste s partnerem, nebo to přijaly? Změnilo se nějak jejich chování, školní výsledky apod.? Jaké mají vztahy s kamarády a rodinnými příslušníky?